sobotna priloga

kritika kulture

Bolj ko delovni ljudje jemljejo v svoje roke »pogoje in plodove svojega dela«, vse bolj pogosto je čutiti, da drugače gledajo na družbo okoli sebe, da je med njimi bolj in bolj prisotna tudi kritika kulturnih dejavnosti — njihovih organizacij, ustanov, skupnosti.

Govorim o kritiki, ki je bolj poredkoma napisana ali zelo določno izoblikovana, vendar jo je čutiti pomalem vsepovsod, kamor je že prodrla misel o tem, da je kulturno življenje tudi njihova lastna stvar, stvar tudi njihovih potreb, želja, možnosti. Ob taki misli se namreč mora izoblikovati širši in ostrejši pogled na vsebino in učinkovitost kulturnih dejavnosti in ustanov oziroma skupnosti, v katerih se oblikuje širša družbena kulturna politika. Ta pogled — to je zanimivo — ni toliko kritičen glede sredstev, kakršna gredo za kulturne dejavnosti, kolikor glede učinka dejavnosti, njihove vsebine in razprostranjenosti po celotnem slovenskem ozemlju, kadar gre za ustanove nacionalnih ambicij ali pomena. Kritika je posvečena njihovi dejanski vsebini, pogosti vsebinski in samoupravni mrtvoudnosti, njihovi zagledanosti vase ali samo v svoje lastne skrbi in interese. Rekel bi, da je to predvsem kritika kulturniške sebičnosti, zaprtosti, družbene odsotnosti, kadar bi taka dejavnost morala — s svojimi posebnimi sredstvi kajpada — prispevati delež celotnemu osvobodilnemu prizadevanju družbe, a hodi iz takih ali drugačnih razlogov svoja lastna pota.

Kakor koli je že s to kritiko, ki jo je slišati in čutiti, lahko bi trdili, da je po svoje celostna: ni enostranska, ni apriori zanikujoča, obenem pa niti malo odnehljiva. V njej je zaslediti vse prvine, ki so nam v preobražanju kulturnega življenja in kulturne politike potrebne: vsebinska zavzetost; skrb za samoupravno vedenje ustanov in organizacij; razmišljanje o njihovi zraščenosti ali odtujenosti socialnemu okolju, v kakršnem živijo; odpor zoper zasebniška gnezda take ali drugačne vrste, zoper monopole, kakršne si dostikrat prilaščajo posamezniki ali skupine na temelju najbolj preživelih razmerij v preteklosti.

Notranje krče v takih dejavnostih opazujejo ljudje z neprijetnimi občutki. Kakor da prisostvujejo mučni predstavi obolelosti, ki je predvsem v tem, da bolnik ne more ali noče jemati pravega zdravila, ampak se zdravi z različnimi čudežnimi mažami: zdaj s kritiko splošnih razmer ali gmotnega stanja (šibko gmotno stanje utegne biti večkrat bolj posledica kot vzrok obolelosti), s kulturniško vzvišenostjo ali tudi z »revolucionarnim» bahaštvom, za katerega se hitro izkaže, da ne more biti drugačno kot jalovo. Ponavadi se take ustanove obračajo predvsem k oblastem (pojmovanim po starem), ne pa k ljudem in njihovim skupnostim, h katerim bi se po naravi stvari morale — seveda ne kot patron, ampak kot njihov sodelavec, kot pomemben dejavnik kulturnega življenja ljudi in vsega naroda, kadar gre za take vrste dejavnost.

Praksa je nemalokrat pokazala, da so naši ljudje nasploh kritični, vendar ne uničujoče kritični. Zmeraj mislijo, da se dá kaj storiti, izboljšati, izpopolniti. Verjamejo, da slepe ulice ni, da so si jih pač izmislili tisti, ki so zašli vanje predvsem zaradi svoje lastne slepote. Prizanesljivi so, kadar jim ustanove ponudijo kaj poprečnega ali podpoprečnega, saj verjamejo, da bo drugič boljše, zato pa ima njihova kritika neko dosti hujšo in koristno lastnost: nima namreč kraja.

Zanimivo je, da je kritika, o kakršni govorim, v dobršni meri posvečena tudi javni družbeni kulturni ali umetniški kritiki. Ljudje mislijo, da bi jim morala javna kritika pomagati tam, kjer se sami ne znajdejo, da bi jim morala odpirati oči, jim svetovati, marsikaj razložiti ipd. To pa pomeni, da bi se morala lotevati vseh prvin nekega kulturnega ali umetniškega dela ali dejanja: njegove idejne vsebine in estetske podobe, njegove socialne vrednosti, kar pomeni — osvobajajočega ali utesnjujočega učinka. Če se javna kritika temu izogiba ali se mota samo okoli nekaterih prvin (estetskih, formalnih, tehničnih ipd., kar je za kritiko gotovo pomembno), ostaja v njihovih očeh pomanjkljiva, namenjena bolj avtorju dela ali kritiku samemu kot občinstvu. Ljudska kritika nam zelo razločno in že zelo dolgo dopoveduje, da se naša javna kulturna in umetniška kritika preveč izogibata občutljivim vprašanjem dejanske kulturne, umetniške in družbene vsebine vsega, kar nastaja v našem prostoru dobrega ali slabega.

Nikoli nisem zasledil v ljudski kritiki našega kulturnega življenja sledov uničujoče »podeželske« strasti, ki bi vpila: Čemu nam je vse to potrebno? Pospravimo vse to podedovano šaro in sedanjo kulturniško prtljago in zgradimo raje kaj uporabnega! Te vrste kritika se kljub temu nenehoma pomalem poraja, samo da predvsem v »strukturah«, med tistimi ljudmi pač, ki slabo prenašajo kakršne koli težave, ki niso na njihovem dnevnem redu ali se nahajajo zunaj njihovega problemskega območja, pogosto še zelo oblastniškega, in ki poznajo samo svojo edinoveljavno pot v prihodnost. Če se izgovarjajo zelo sodobno na »odtujevanje« sredstev delovnemu človeku, zmeraj se bo izkazalo, da je ta plat njihove skrbi za delavce ponarejena, saj so v takem »odtujevanju« ponavadi sami še zelo močno navzoči. Naj bodo njihova gesla gospodarske težave, nedograjen sistem, potrebe po infrastrukturi, energiji, izvozu (kar je seveda vse zelo pomembno), je ravno njihova pogosto še zelo nesamoupravna družbena moč dostikrat sokriva za to, da npr. v velikih investicijskih projektih in izvedbah tako rekoč ni prisoten »človeški faktor«, še manj njegove kulturne potrebe v najširšem smislu te besede, da v razvojne plane pogosto delovni človek ne more prodreti s svojimi celotnimi potrebami in možnostmi, da skušajo na najbolj nasilen način zriniti na rob družbenih skrbi vse tisto, brez česar vendarle niti človek niti njegove delovne in druge skupnosti ne morejo biti dovolj celoviti.

Hočem reči: tudi javna kulturna kritika bo morala v tem pogledu razširiti svoja družbena obzorja, morala bo seči vsepovsod tja, kjer se o mnogih stvareh odloča in odloči, ne da bi bila tudi kulturna potreba človeka ali kake njegove skupnoti pri tem sploh navzoča. Tako bo lahko dosti bolj učinkovito pomagala kulturnim delavcem, samoupravnemu vodenju ustanov in skupnosti oziroma celotnemu kulturnemu življenju. Pri tem se bo lahko znebila navade, da namiguje med vrsticami ali se poslužuje take ali drugačne mimikrije.

Zaradi vsega tega se mi zdi, da je ta trenutek bistvenega pomena za celotno preobražanje družbe množična kulturna akcija. V njej se preobraža in se bo preobražala tudi sama družbena zavest o kulturi, se razširjale njene resnične razsežnosti, se uveljavljalo celovitejše pojmovanje človeka kot naravnega in kot družbenega bitja. V njej se bodo lahko ustvarili boljši temelji za dejansko združevanje dela, za vsebinsko delovanje skupnosti, s pomočjo katerih to skušamo doseči, in ustvariti trdnejši temelj tudi za poklicne kulturne ustanove in dejavnosti. Brez njih si ni mogoče zamisliti ne samo kulturnega življenja ljudi in njihovih skupnosti, ampak tudi ne celotne družbe tako, kakor si jo želimo.

Preteklo leto nam je dalo v tem pogledu dosti izkušenj. Očitno je bilo, da so naši ljudje bolj kulturni, bolj zavzeti za svoje kulturno življenje, kot bi to lahko sodili na prvi pogled, in da so odpori zoper množično kulturno akcijo in politiko zmeraj v žlahti z nasprotovanjem bistveni socialni vsebini samoupravljanja, dejanskemu odločanju delovnega človeka o »pogojih in plodovih dela«. In ravno tako je očitno, da nas tu čaka še veliko dela — ne samo kulturne aktiviste ali delavce, ampak celotno organizirano družbo.

Če je ta misel zapisana za slovenski kulturni praznik, je zapisana zaradi tega, da ob njem ne bi pozabili na bistveno, kar je bilo v preteklem letu navzoče v vsem našem družbenem življenju — na človekove kulturne potrebe in njegovo pripravljenost, da jih uveljavi s svojim delom in življenjem. To bistveno bi moralo postati in ostati vsakdanja vsebina celotnih družbenih prizadevanj, utemeljenih na pravem in pravzaprav nikoli do kraja zadovoljenem človečnem hotenju ljudi.

Beno Zupančič

(foto Janez Zrnec)

● **Poštni predal 29** 16 in 17

● *Primož Žagar*
Klicanje duhov prihodnosti — napad na prihodnost

Andrej Miklavčič
Bitka z inflacijo na preizkušnji 18

Andrej Petelin
Kmet med včeraj in jutri 19

Roman Albreht
Družbeno vzdušje spodbuja k tvornosti

Boris Dolničar
Sam zakon ne bo ničesar menjal 20

Alenka Leskovic
Obračun s preživelimi pogledi

Jug Grizelj
Kdo je nor, da piše knjige? 21

● *Polemika*
Rastoča vloga kritike 22

● *Jaka Štular*
Več kot »drobir med skalama«

Andrej Novak
Kruh, politika in odgovornost 23

Stane Pavlič
»Tristranska« usmeritev

Stane Ivanc
»Najbolj osvobojena ženska« 24

● *Govorijo zdravniki*
Kaj je bolečina? 25

● *Jože Javoršek*
Stvarnik slovenskega jezika

Jože Pogačnik
Jezikoslovec z vero v evolucijo

Niko Košir
Najomahljivejši trs v puščavi

France Mesesnel
Sončni žarek v slikarstvo 26 in 27

● *Janez Zadnikar*
Jože Humer

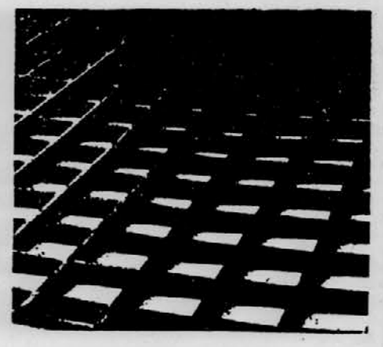
Vladimir Solouhin
Operacija

Mojca Vogelnik
Vsi smo ustvarjalci 28

Dragiša Bošković
Med znanostjo in čarovnijo 29

● *Danilo Kiš*
Grobnica za Borisa Davidoviča

Octavio Paz
Modri šopek 30

poštni predal 29

Odmevi na:

Mojster nekdanjega slovenskega slikarstva

Delo, 22. januarja

Ljubljana, nedelja dopoldne. Mesto je tu poleg Tivolija skoraj prazno. Skozi dež in smod se tu in tam prebijajo redki posamezniki ali kakšen oprijet par, le kolona umazanih avtomobilov na Prešernovi cesti je neutrudljivo živahna.

Stojim pod kamnitim balkahinom Moderne galerije in gledam razmočeno zimo. Hotel sem skozi mesto domov, pa mi je korak kar nekam zastal. Še vedno sem namreč poln vtisov s Sternenove razstave.

Premišljujem. O impresionizmu, o slovenskem impresionizmu. Na misel mi pride tudi Štihov članek v sobotni prilogi Dela. Nenadoma me zmoti približajoča se glasna skupina mlajših, ki pa ne gre proti vhodu, ampak mimo čez železniški prelaz v park. Čez nekaj časa je spet vse prazno in ostanemo le jaz, kolona avtomobilov pa dež in smod. Odločim se! Odprem dežnik in stopim pogumno proti Jakopičevemu sprehajališču. Rad imam naravo, tudi takšno. Tudi tista skupina se takšne ni ustrašila.

Za prelazom se na desni iz megle izlušči črnosivi Kunaverjev kip Jakopiča. Nehote zavijam v to smer, se ustavim pred kipom in se zamislim. Zopet razmišljam, in sicer o slovenskih impresionistih. Pred očmi mi vsta ne prikazen nekdanjega razstavnega paviljona z značilnimi starinskimi kupolami, ki so bile pozimi tako romantično zasnežene. Misli me potem zanesejo, da se naenkrat živo spomnim spomladanskih in jesenskih razstav pa parade obiskovalcev, ki so navadno ob nedeljah dopoldne prihajali s promenade. V viziji vidim sončne žarke in pisana oblačila, ki se zlivajo z razkošjem barv tivolskega cvetja. Večkrat kritizirane oblike paviljona se mi naenkrat zazde skladne z namenom in okoljem ... Vizijo prekine mimoidoči s psom, ki zalaja vame. Zdrznem se, a se kmalu pomirim in potem še nekaj časa gledam na kraj, kjer je nekoč stal paviljon. Menda ga je pred vojno Jakopič postavil z lastnim denarjem, po vojni pa mu ga je »povozila« železnica in do danes ga še nismo uspeli nadomestiti.

Odpravim se naprej proti Jakopičevemu drevoredu. V daljavi zagledam stavbne gmote zimskega kopališča, ki zdaj zakriva nekdaj tako lep pogled skozi alejo kostanjev v parku pod muzejem NOB. Na križišču se obrnem proti hribu in grem po cesti proti tivolskemu gradu. Znano sankališče je pusto, le znamenite breze kljubujejo vremenu. Kmalu sem pri zanemarjeni grajski pristavi, okrog katere stoji nekaj avtomobilov, ki pričajo, da so tu stanovalci. Grem še naprej in kmalu stojim pred tivolskim gradom. Ogledujem si ga, čeprav sem si ga ogledal že neštetokrat. Obrnem se in pogled mi seže preko stopnišča skozi park prav do mesta. Kako lepa je od tu Ljubljana! Kljub strašnemu vremenu se oko razveseli pogleda.

Obidem stavbo in znajdem se pred nekdanjim, zdaj zapuščenim in zaraslim letnim kinom. Kje so že tisti časi, ko sem zahajal sem na predstave, kadar nisem šel na ples v Narodni dom ali pa v Opero na dijaško stojišče. Bilo je prijetno in lepi so bili večerni sprehodi po poteh, kjer se zdaj večkrat podé kolesarji. Vrnem se nazaj pred pročelje gradu. Skozi glavna vrata se pripodijo otroci. Sem pri tistih bronastih psih, ki so menda brez jezikov, ko se spomnim na stavbo nad gradom, ki smo ji nekoč rekli »švicarija«. Vrnem se nazaj in skušam poiskati tiste dolge stopnice s kovinsko ograjo. Končno jih najdem. Razpadajo in o ograji skoraj ni sledu, so le nekakšni ostanki, ki me popeljejo navzgor.

Spet razmišljam in skoraj se mi zazdi, da slišim plesno glasbo. Da, res, zgoraj je bilo nekoč plesišče, pa mize in stoli in odprta je bila točilnica z okrepčevalnico. Spominjam se, da sem nekoč tam sedel z dekletom in sva šla potem ponoči čez Rožnik na Cankarjev vrh, od koder sva opazovala luči Ljubljane ... Zdaj je tu drugače. Komaj sem prepoznal prostor, kjer so se vrteli pari in namesto miz je tam nekaj kolov zabitih v tla, ki so stanovalcem najbrž za razobešanje perila. Prostor, kjer je bila nekoč točilnica, je še vedno zasteklen kot nekoč, le da so stekla od znotraj prebeljena in sem in tja zakrpana z lesom. Menda ima tu svoj atelje neki umetnik.

Vrnil sem se nazaj pred grad in se tam še enkrat zamislil. Razmišljam o tem, kako je mogoče, da je zdaj tu vse v takšnem stanju in da tako ne more več ostati, da je nujno nekaj čim prej storiti, da bo Tivoli ves tak, kakor mora biti, kakor najbrž vsi želimo, a smo na to nemara že kar pozabili. Morda je treba vsemu temu najti neki namen, pravo vsebino in potem bo laže začeti z ukrepi. Toda čim prej! Tivoli je ponos Ljubljane ...

Pričelo je močno deževati. Gruča otrok se je vrnila in izginila v veži. V prvem nadstropju se je proti sredini pročelja odprlo okno in zaslišala se je popevka iz radia. Nekdo je skozi okno pomolil glavo in me brezbrižno pogledal ter si prižgal cigareto. Odšel sem nazaj proti mestu.

Na koncu glavnega sprehajališča sem se moral ustaviti, ker so bile železniške zapornice spuščene. Čez čas je iz tržaške smeri počasi pripeljal tovorni vlak in se nazadnje ustavil na prehodu. Bili smo ujeti. Če je bilo vreme lepo, si se lahko obrnil nazaj ali pa šel sedet na klop. Od nekod je pristopical starec in me začudeno pogledal skozi debela očala. Nato se je zazrl v vlak in nekaj zamrmral. Pogledal sem še enkrat nazaj proti gradu in sredi sprehajališča zagledal tistega s psom, kako se bliža. Umaknil sem se nekoliko proti Jakopičevemu kipu in sklenil tam počakati, dokler se zapornice ne dvignejo, potem pa oditi domov.

Tivolski grad bi morali preurediti v muzej-galerijo našega impresionizma, sem medtem spet razmišljal. Meni se zdi to najboljša pa tudi najlepša rešitev. Menda se je o tem že nekoč razpravljalo ... Problem so seveda stanovalci, toda če smo jih uspeli preseliti iz Ljubljanskega gradu, da smo končno lahko pričeli z obnovo, moramo uspeti tudi tu, treba je le začeti z akcijo in v tem se popolnoma strinjam s Štihom.

In zakaj sem za tivolski grad in ne za kak drug kraj zunaj Ljubljane? Ker sem odločno zato, da bi bil ta muzej v Ljubljani! Naši impresionisti navsezadnje zaslužijo Ljubljano! Toliko so ji vedno hoteli dati, pa jih je vedno nekam odrinjala! Zdaj po vseh teh njihovih retrospektivah smo, upam, končno spoznali, da so njihova dela vrhunec naše pretekle likovne ustvarjalnosti, ki nas zavezuje, da jim že enkrat postavimo dostojen spomenik.

Samo Kovač,
Ljubljana

Stanarine v SRS višje za 30 odstotkov?

Delo, 15. januarja

Stanovalci bloka upokojencev Šmarje pri Jelšah se s predlogom IO zveze stanovanjske skupnosti Slovenije, da se k stanovanjem, ki se ogrevajo z notranjo hišno centralno kurjavo, pribije 17 do 23 točk, v celoti ne moremo strinjati.

Pri ugotovitvi o vrednosti stanovanja po Priročniku, ki je izšel meseca marca 1973. leta, je komisija, ki je ugotavljala vrednost stanovanja pod tabelo A pozitivne točke in zaporedno številko 17/E, upoštevala 12 točk za centralno kurjavo. Pojasnila k tabelam za ugotavljanje vrednosti stanovanja k tabeli A pod zaporedno številko 17/E točno piše, kaj sodi k centralni kurjavi. Citiramo: »Spada razvodna hišna instalacija, radiatorji, prostor za deponijo premoga, oz. cisterna za mazut ali olje, pri priključku na toplarno ali skupno kotlarno pa razdelilna postaja. Kotlovnica ni vštета.«

Ustavno sodišče SRS je sredi leta 1976 razveljavilo odloke občinskih skupščin, na podlagi katerih so bivša stanovanjska podjetja oz. sedanje samoupravne stanovanjske skupnosti protizakonito pobirale denarna sredstva za amortizacijo za naprave centralne kurjave od svojih stanovalcev. Nadalje je ustavno sodišče SRS v strokovni reviji Poročevalec, ki je izšel nekako v sredini minulega leta, pojasnilo ta svoj sklep. Citiramo: »Stanarina je odvisna od vrednosti stanovanja, le-ta pa se po zakonu ugotovi na podlagi elementov, ki vplivajo na uporabo vrednosti stanovanja. Med temi elementi so tudi naprave za centralno kurjavo.«

Glede na navedeno so samoupravne stanovanjske skupnosti upravičene prišteti nekaj točk k centralni kurjavi, in to samo na račun kotlovnice. Ta pribitek točk se pa po našem mnenju mora izvesti malo po drugačnem ključu, do katerega pa lahko pride vsak, ki vsaj malo ve o stanovanjski gradnji.

Predlagamo, da IO zveze stanovanjskih skupnosti in sekcija za stanovanjsko in komunalno politiko ter gospodarstvo pri skupnosti slovenskih občin sestavijo strokovno komisijo. Ta komisija bi naj pri posameznih priznadetih stanovanjskih blokih pregledala vso začasno in zaključno dokumentacijo ter ugotovila stvarno porabljena denarna sredstva za centralno kurjavo. Od teh sredstev se nato izločijo denarna sredstva za kotlovnico. Iz nadaljnjega izračuna ni težko dobiti potrebno oz. upravičeno število dodatnih točk k centralni kurjavi. Clan te komisije bi naj bil tudi član hišnega sveta prizadetega bloka.

Nadalje podpiramo mnenje zveznega izvršnega sveta, da bi se stanarine v letu 1977 zvišale le za 9%. Zvišanje stanarin za 30%, kot jih pridlagajo navedeni forumi, bodo občutno prizadeli le delavce in upokojence z nižjimi osebnimi dohodki.

Avgust Cverlin,
predsednik hišnega sveta v bloku upokojencev v Šmarju pri Jelšah

Inovacijski obrat

Delo, 11. junija lani

Izteklo se je že drugo leto inovacij in na temo inovacije je bilo napisanega in rečenega že mnogo. Pozornost je pritegnila tudi zanimiva televizijska oddaja »Gorje pametnemu — ali res« iz serije »V živo«. Rdeča nit vsega razpravljanja je dejstvo, da v primerjavi z deželami z razvito tehniko v inovacijski dejavnosti zaostajamo celo bolj, kot bi bilo to pričakovati glede na primerjavo naše in tuje tehnične razvitosti. Pri tem širokem razpravljanju pa je bilo sorazmerno malo analiziranega na nivoju konkretne življenjske prakse, predvsem na nivoju naših delavcev, tehnikov, strokovnjakov in znanstvenikov.

Če želimo reševati določen problem, potem moramo najprej narediti analizo bistva njegovih vzrokov, in to na vseh nivojih, ter na osnovi teh podatkov zmodelirati sistem za razreševanje znanih in predvidevanih protislovnih procesov, ki ustvarjajo problem. Namen tega sestavka ni podati takšnega modela, temveč le nakazati in vsaj deloma analizirati enega izmed vzrokov, in to na že omenjenem nivoju konkretnega življenjskega izkustva.

Od nove ustave ter različnih resolucij (predvsem želim omeniti resolucijo zveze sindikatov) se v družbi ustvarja določena klima, ki omogoča spoznavanje resnosti omenjene problematike. Prepričan sem, da je že nastopil čas, ko se moramo obrniti k posameznikom in skupinam v delovnih organizacijah ter narediti ustrezne analize medsebojnih zvez in odnosov, ki tudi pogojujejo to šibko inovacijsko ustvarjalnost. Ko ne bi našli vzrokov na relacijah odnosov med posamezniki in grupacijami, bi se morali omejiti na iskanje vzrokov, npr. v ekonomiki organizacij združenega dela, v procesu kompleksa zgodovinske pogojenosti, ali celo v skrajnem primeru v sami naravi naših ljudi.

Iskanje vzrokov v naravi naših ljudi bi bila zelo huda pomota in jo odločno zavračam, ker pač živim v prepričanju, da državne meje pač niso mejniki med pametnimi in manj pametnimi. Naši narodi in narodnosti so prek svojih ustvarjalcev, kot npr. R. Boškovića, J. Vege, N. Tesle, M. Pupina, V. Ružička, V. Preloga itd. že prispevali svoj solidni delež k razvoju svetovne znanosti.

V krogu svojih tovarišev, strokovnjakov in raziskovalcev smo prišli do spoznanja, da je eden od osnovnih pogojev za višjo stopnjo ustvarjalnega delovanja višja stopnja samoupravljalske samozavesti. Toda za dosego višje stopnje samozavesti niso dovolj samo nova ustava in različne resolucije, temveč je potrebno tudi ustrezno in vedno bolj kvalitetno delo, ki se vsakodnevno preverja v konkretni življenjski praksi. Za doseganje višje stopnje samozavesti in ustvarjalnosti moramo našim delavcem, strokovnjakom in znanstvenikom postavljati vedno bolj zahtevne delovne naloge ali delovne cilje in jim omogočiti, da jih bodo tudi reševali oz. realizirali. Nakupovanje tuje opreme in tujega znanja po svoje zmanjšuje stopnjo samozavesti. Visoka stopnja iz dela izvirajoče samozavesti je tudi osnovni pogoj za obrambo naše domovine.

Tudi pri nas je že opazno vedno večje oslanjanje na lastne ustvarjalne moči, kot npr. Litostroj, Železarna Jesenice in drugod.

Uvodoma smo omenili nekaj misli o izredno pomembni inovacijski problematiki. Neustvarjalnost ni splošna, je lastnost samo določenih posameznikov in grupacij, ki pa s svojim delovanjem in vplivi izredno negativno vplivajo na ustvarjalnost svoje okolice.

Problem želim osvetliti še s primerom:

V Podjetju za PTT promet Ljubljana včasih kupujejo kako opremo brez kompletne ustrezne planske in investicijske dokumentacije. V letu 1974 je avtor tega prispevka dobil ustno nalogo, naj naredi specifikacijo za vgraditev opreme v RATC Šiška za razširitev novih 2.000 priključkov. V novembru 1974 je bila v pimeni obliki zavrnjena izdelava specifikacije na principu »ad-hoc rešitve, in je bila postavljena zahteva za temeljite meritve v sami RATC Šiška, kot pogoj za izdelavo projekta. Maja 1975 so bile narejene ustrezne prometne meritve, ki so popolnoma potrdile naša predvidevanja, tj., da so v avtomatskih telefonskih centralah mesta Ljubljane razmeroma velike skrite rezerve. Velikost teh rezerv lahko merimo v milijardah starih dinarjev. Skupaj s kolegi inženirji, tehniki in mehaniki, ki so naredili meritve, smo prijavili racionalizacijo samo pri razširitvi RATC Šiška v vrednosti blizu 478 milijonov starih dinarjev.

Pri tem se postavlja vprašanje: V čem je naša zasluga?

Lahko bi rekli v naslednjem: naša zasluga je v tem, da smo samoiniciativno ugotovili in empirično dokazali, kakšno je trenutno stanje telekomunikacijskega podsistema Ljubljane ter dokazali koristnost empiričnih meritev in njihove analize v celotnem ttsistemu SR Slovenije. (Mimogrede naj omenimo, da pri prijavi nismo vztrajali na kategoriji racionalizacija, lahko je koristen predlog, lahko se imenuje kakorkoli, važno je, da je opravljeno družbeno koristno delo).

Te razmeroma velike ugotovljene skrite rezerve sploh ni spodbil noben strokovnjak ali strokovni organ. Problem je nastopil v trenutku, ko je potrebno, da se nam da ustrezno priznanje.

Glede na to, da smo že prej imeli v podjetju konfliktne situacije zaradi »ad-hoc« investicijske politike, je bilo možno pričakovati, da vodilna struktura s pomočjo komisije (v kateri je večina vodilnih in vodstvenih delavcev, ki so v veliki meri tudi odgovorni za neustrezne razmere v podjetju) ne bo nikakor priznala rezultatov našega dela.

Najprej so začeli z argumenti, češ, da je to bila naša redna delovna naloga, da to ni nič novega in da je že znano, potem so si sami pisali poročila ter si za to delo pripisovali določene zasluge. Nato so začeli z zavlačevanjem npr. na račun skleptičnosti komisije itd.

Ko smo s pomočjo družbenega pravobranilca samoupravljanja dosegli, da se je le komisija po enem letu (namesto šestih mesecih po pravilniku) sestala, je na osnovi dvomljivih argumentov tudi zavrnila naše predloge. V začetku januarja 1977 je minilo eno leto, kar smo naredili projekt za razrešitev RATC Šiška, ki še vedno tiči nekje v predalu češ, da še ni pregledan. Zanimivo je še to, da je ravno na področju RATC število nerešenih prošenj za telefonske priključke, medtem ko oprema že nekaj let leži v skladišču.

Pri vsem tem se postavlja nekaj vprašanj, in sicer:

— Ali v samoupravnem socializmu še vedno velja Napoleonovo geslo: »Pravica je na strani težke artilerije?«

— Ali se jasno ne kaže, kako posamezniki in grupacije vsiljujejo svoje osebne poglede, cilje in interese nad družbene cilje in koristi. Če to niso osebni interesi, kakšni so potem?

— Ali nepriznanje rezultatov dela ne pomeni hkrati nepriznanje človeka, saj je človek njegovo delovanje.

— Ali takšen odnos do ustvarjalnosti ne pomeni določeno zatiranje ustvarjalnosti in samozavesti?

V Podjetju za PTT promet Ljubljana združuje delo blizu 1600 delavcev, ki upravljajo z velikimi materialnimi sredstvi. Postavlja se vprašanje, ali smo lahko zadovoljni z medsebojnimi človeškimi odnosi ter odnosi do družbenega premoženja.

O navedenem primeru obstaja ustrezna dokumentacija, ki je na voljo vsakemu družbenemu organu, ki ga ta preoblematika zanima.

Cilj pisanja tega prispevka je v tem, da bi nakazal določeno družbeno problematiko na nivoju konkretne prakse. V Podjetju za PTT promet Ljubljana delajo tudi določene množice pridnih in prizadevnih ter ustvarjalnih delavcev. Želja je tudi pomagati tem delavcem, da bi še bolj sprostili svoje ustvarjalne možnosti. Hkrati moramo pomagati tudi tistim posameznikom in grupacijam, katere močno prizadevajo določena protislovja in katera ne znajo ali nočejo tudi uspešno razreševati.

Naloga vseh nas je še naprej delati in se boriti za družbeno in materialno priznanje rezultatov ustvarjalnosti, in to ne samo zaradi nas samih, temveč tudi zaradi tistih, ki nam delajo ovire in različne težave. Ti posamezniki morajo spoznavati v procesu svojega delovanja svoje zmote ter popravljati svoj odnos do sočloveka in produktov njegovega dela, do družbe in tudi do narave.

Josip Majski,
Ljubljana

Okostje iz betona in opeke

Delo, 15. januarja

Pohvalno je, da je naše osrednje glasilo »Delo« dne 24. decembra 1976 in dne 15. januarja 1977 izpod peresa Jožeta Rotarja in Ivana Krajnca priobčilo obsežnejša prispevka o problematiki našega čebelarstva pod naslovom »Okostje iz betona in opeke«.

Po svoje bi se opredelil za simboliko tega naslova, ki naj pove, da nam res manjka okostje — hrbtenica — strokovne ustanove — zbetonirana iz temeljev čebelarske znanosti in sezidana iz opečnih kosov, ki bi bili vzidani v njo zelo trdno; v njej pa bi naj resnično delovali odposlanci čebelarskega napredka.

Čebele pa naj bi kraljevale v modernih panjih, kar tov. Ivan Krajnc ni dovolj osvetlil, zato bi želel s pomočjo zbranih podatkov opozoriti, da so to velika vrata, skozi katera lahko stopi tudi slovensko čebelarstvo svojemu napredku naproti.

Tovariš Ivan Krajnc je nanizal veliko dobrih misli in trditev o korist napredka našega čebelarstva, in če bi bile uresničene, bi bile tudi med temeljnimi kamni napredka med čebelarji, tako pa zdaj še niso. Kje pa so lahko kljub temu osnove napredka?

Priljubljena teorija med zrelimi čebelarji se nanaša »na pridelke v čebelarstvu«. Primeri iz Madžarske, Bolgarije, Romunije, Avstrije, ZR Nemčije kažejo, da so pridelki nizki, do okoli 7 ali 10 kg medu na posamezno čebeljo družino v posamezni pašni sezoni, dokler čebelarijo v prostorninsko omenjenih čebeljih panjih, kar velja tudi za Slovenijo.

Izračuni prof. dr. Jožeta Riharja, dipl. ing. agr. predstojnika zavoda za čebelarstvo v Ljubljani, za več desetletij so pred več leti pokazali, da v Sloveniji pridelamo v povprečju 16 kg medu na panj čebelje družine. V čebelno-pašnih boljših letih več, v slabših manj, so pa tudi leta brez pridelka, kot je bilo 1975.

Druga podobna nestvarna »teorija« med čebelarji je tista, ki nasprotuje »amerikanizaciji« našega čebelarstva z uvajanjem naskladnega — prostorninsko razširljivega — panja, ki razglaša, da pri nas nimamo »ameriških čebeljih paš«. Ta zamisel je porojena v glavah privržencev pri nas najbolj razširjenega Albertijevega-Znidaršičevega čebeljega panja, ki je prostorninsko omejen; z njim vred pa tudi možnosti pridelovanja v njem.

V sosednji Avstriji čebelarijo čebelarji že z okoli 60 odstotkov staleža čebeljih družin v nakladnih panjih, Madžari imajo svojo veliko »položko« itd. Izkušnje kažejo, da so se povsod, kjer so povečevali prostornino čebeljih panjev — seveda do obsega potreb biološkega razvoja čebeljih družin — večali tudi čebelji pridelki. Predstavniki obeh teorij trdijo, da so za naše razmere veliki čebelji panji nepotrebni in celo škodljivi. Za protidokaze tem stališčem ni potrebno na tuje, obstajajo tudi med domačimi čebelarji. Trditve obeh teorij ne držijo in so celo hudo zmotne.

Čebelje paše so naravni dar, ki ga je treba zbrati in kopičiti, kadar so na razpolago v naravi, in to lastnost čebel človek dejansko tudi izkorišča v svoje gospodarske namene. Vsako leto je v Srednji Evropi v pašni sezoni okoli 25 do 35 dni namenjenih čebelam v naravi, ko lahko nabirajo odvečne medičine.

Gozdovi pokrivajo okoli 50 odstotkov površine naše republike in so najbolj izdatno zaledje čebeljih paš. Zvečine čebele teh darov narave niti ne poberejo, oz. zelo majhen odstotek: z iglavcev okoli 5 odstotkov, s cvetja akacije, lipe in žlahtnega kostanja pa do 30 odstotkov, večino pa spere dež, in ker čebelarji za te »zaklade« ne vedo, za njimi tudi ne žalujejo.

Dve izhodiščni možnosti sta slovenskim čebelarjem predvsem na voljo, da usmerijo svojo doslej skoraj nedonosno dejavnost — zvečine ljubiteljsko usmerjeno — na bolj gospodarno osnovo, in da pridelujejo med kot glavno zvrst čebelje proizvodnje, ne da bi se pri tem bistveno spremenile druge tržno-gospodarske razmere v čebelarstvu. Ti dve možnosti sta na področju pridelovanja z uvedbo različnih tehnoloških prijemov — predvsem pa poenostavitve načinov čebelarjenja:

— povečanje pridelka na posamezno gospodarsko čebeljo družino

— skrajšanje vloženega delovnega časa na posamezno čebeljo družino in s tem tudi na enoto pridelka; kar omogoča

— racionalizacijo čebelarjenja z več čebeljimi družinami in s tem absolutno ne le relativno zboljšanje gospodarnosti čebelje proizvodnje pri nas.

Primere iz Madžarske, Avstrije in Bolgarije smo že omenili, navedimo še druge, ki so nam znani:

— desetletno povprečje pridelka medu na posamezno čebeljo družino v ZR Nemčiji pri firmi Mack iz Bavarske je okoli 21 kg v nakladnih panjih s krajnsko čebeljo pasmo pri čebelarjenju z dvema nakladama

— Hohenheimski čebelarski pospeševalni zavod je dosegel v obdobju 1956 do 1960 v dvonakladnem načinu čebelarjenja 19,60 kg pridelka medu na čebeljo družino, v obdobju 1961 do 1965 z zboljšanimi načini čebelarjenja pa v povprečju 30,80 kg na čebelji družini (ZRN)

— povprečni pridelek medu na čebeljo družino v Franciji je med 12 in 15 kg v nekaterih predelih tudi do 20 kg

— v Združenih državah Amerike je povprečje pridelka medu na posamezno čebeljo družino 15 kg na južnem, 30 kg na srednjem in zahodnem območju, 26 kg v Kaliforniji in 44 kg v Nebraski.

Ali naravni pogoji, čebele in znanje čebelarjev dopuščajo v naših čebelnopašnih razmerah podobne ali še višje pridelke medu, kot smo jih prej našteli kot »ameriške čebelje paše« in za čebelje panje »amerikance«?

Naša trditev je pritrdilna — seveda ob izpolnitvi vrste pogojev, ki pa vsi vodijo k manjši porabi vloženega dela za posamezno čebeljo družino skozi vse leto in seveda k višjim pridelkom medu na posamezno čebeljo družino. Do takih spoznanj in prakse je prišel že pred desetletji znani poklicni čebelar Franc Kirar iz Malečnika pri Mariboru v svojih spopolnitvah in načinih ali tehnologiji čebelarjenja in s povečanim čebeljim panjem ter s tem do večjega pridelka, kot so ga dosegali zavistni čebelarji v njegovi soseščini.

Leta 1968 je firma Mack na Bavarskem izvedla poskus čebelarjenja s poenostavljeno tehnologijo čebelarjenja — z manjšim številom pregledov čebeljih družin — vsega 4 namesto 8 — od pomladi do jeseni, in čebelarjenjem v treh nakladah, kar je navrglo v povprečju kar 53 kg pridelka medu na posamezno čebeljo družino nasproti 32 kg po dotedanjem dvonakladnem načinu čebelarjenja na istem čebelnjaku — stojišču.

Kaj pa kažejo naše domače izkušnje novejšega časa?

Znani čebelarski praktik Stanko Šauperl iz Dogoš pri Mariboru je leta 1974 izvedel obsežnejšo primerjavo s po 30 gospodarskimi čebeljimi družinami na vsakem čebelnjaku — stojišču, in to z Alberti-Znidaršičevimi panji, Kirarjevimi panji tipa »A« (ali »mali Kirarjev panj«) in z nakladnimi panji tipa Langstroth-Root (ali »LR« panji). Pridelek medu za celotno stojišče 30 čebeljih družin — panjev »A. Ž.« je znašal 670,50 kg ali 22,35 kg na posamezno čebeljo družino; v 30 Kirarjevih panjih je bilo pridelano vsega 834,00 kg medu ali 27,80 kg na posamezno čebeljo družino; v 30 LR nakladnih panjih pa je bilo pridelano kar 1.285.05 kg medu ali 42.85 kg na posamezno čebeljo družino v določeni vrsti panja.

Primerjava podatkov količine pridelka na posamezno čebeljo družino in porabe delovnega časa v določeni vrsti panjskega sistema — tehnologije čebelarjenja — zgovorno pokaže, da je čebelarjenje v nakladnem panjskem sistemu tudi pri nas daleč bolj rentabilno in tudi tehnološko najugodnejše, ker je v njih izvedljiva sleherna zvrst načinov čebelarjenja mnoge tehnološko najboljše zvrsti čebelarjenja brez nakladnih panjev pa sploh niso izvedljive.

Indeks rentabilnosti čebelarjenja 333,33 v nakladnem panju nasproti 100 v Albertovem-Znidaršičevem, ki predstavlja približno 95 odstotkov vsega staleža naseljenih čebeljih družin v SR Sloveniji, je tisti kazalec, ki razjasni, zakaj so čebelarji v sosednji Avstriji ob pomoči čebelarskih institutov oz. šol presedlali v zadnjih 20 letih par na 60% gojitve svojih čebel v nakladnih panjih. Podobno se bo zgodilo prej ali slej tudi med našimi čebelarji.

Podatki o količini in primerjavi pridelkov medu v psamezni zvrsti čebeljih panjev so iz knjige dr. J. Riharja — iz srbohrvatske izdaje »Pčelarjenje nastavljačama« 1976, stran 89, podatki o letno porabljenem delovnem času so tu prvič objavljeni in so iz še neobjavljenega spisa avtorja Stanka Šauperla, ki jih je ljubeznivo odstopil. Podatki o količini predelka na eno uro vloženega delovnega časa — indeks rentabilnosti — so računska izvedenka iz tu objavljenih podatkov. Pripomniti velja, da je prav indeks v tabeli 333,33 za nakladni panj tisti kazalec, ki je in bo v prihodnje še krepkejši vzvod rentabilnosti našega čebelarstva, ki se z uvajanjem mehanizacije še da sam po sebi zboljšati za okoli 100 odstotkov — torej za polovico.

Treba je še pripomniti, da je bilo leto 1974 zelo deževno, da je bilo gozdno medenje dokaj izenačeno na širšem srednjeevropskem področju in da so gozdne mane hitro kristalizirale v satovju, kar vse je oteževalo pridelovanje medu. Pašno področje, kjer so bile izvedene te primerjave, pa je bilo zelo izenačeno, čebelje družine so spomladi imele izenačene osnove v posamezni vrsti panjskega sistema in selekcije so bile iste — z enako mladimi maticami. To pomeni, da so bili na preizkušnji predvsem posamezni panjski sistemi in njim ustrezna tehnologija čebelarjenja. Primerjava pa je delo istega čebelarja, torej je bilo tudi znanje o čebelah izenačeno.

Tabelarni pregled pokaže:

Vrsta panja:	Pridelek na 1 čeb. družino v kg:	Indeks:	Poraba del. časa na 1 čeb. druž. (na leto):	Indeks:	Na 1 uro vloženega dela je bilo medu v kg:	Indeks rentabilnosti:
A. Ž.	22,35	je 100 (%)	647,33 min.	100 (%)	2,07 kg/h	je 100 (%)
Kirar »A«	27,80	124,38	586,03 min.	90,53	2,85 kg/h	137,68
nakladni	42,85	191,72	372,67 min.	57,57	6,90 kg/h	333,33

Še podatki o izvozu in uvozu medu (v vagonih):
Leto: 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973
Izvoz: 35,6 35,5 29,9, 90,7 60,4 29,5 3,9
Uvoz: 27,5 31,1 62,5 49,9 152,7 94,9 252,2

V obdobju 1953/59 smo izvozili iz Slovenije na leto povprečno 835 ton medu, v obdobju 1967/73 pa le še povprečno 400 ton medu, medtem ko je v istem obdobju — 1967/73 Slovenija uvozila na leto 958 ton medu. Zato so tudi potrebna velika skladišča za med pri podjetju Medex v Ljubljani.

V narodnem dohodku iz kmetijstva sta pridelek medu in voska udeležena z 1—2 odstotka. Delež opraševalnega poslanstva čebel v korist drugih kmetijskih pridelkov v Sloveniji znaša 17-krat več, kot je vrednost pridelka medu in voska.

Cene medu, ki so v letih 1967/70 padle celo na cene pred gospodarsko reformo, so se leta 1972 približale ekonomskim cenam, odtlej pa so ponovno ustaljene in od leta 1974 celo v rahlem porastu. Ti podatki so iz »Kmetijskega priročnika 5« — Kmečki glas 1974.

Tu zapisani kazalci so tudi del gradiva, ki nalaga čebelarjem, da še nadalje »odkrivamo« svoje notranje rezerve in jih gospodarsko opredmetimo — nujen pa je posrednik znanja — torej delovanje čebelarskega pospeševalnega centra in izobraževanja. Poleg tega je treba še zapisati, da so za nekatere sistemske zadeve nujno potrebne rešitve v okviru kmetijstva naše družbe v korist ugodnejšega napredka čebelarstva. Zlasti bomo spremenili razmerje med uvozom in izvozom medu in drugih čebeljih pridelkov. Ugotavljamo pa lahko, da je predvsem področje pospeševanja pridelovanja v čebelarstvu naš pastorek brez tehtnejše organizacijske in gmotne podpore.

Tu so predvsem zbrani podatki, o katerih velika večina slovenskih čebelarjev ne razmišlja dosti ali pa zelo površno; z našo zvezo čebelarjev vred.

Stane Sajevec,
Maribor

Pritegnil jih je večji zaslužek

Delo, 11. januarja

Delo je objavilo 11. januarja 1977 na 7. strani članek z naslovom »Pritegnil jih je večji zaslužek«. Ta članek je »sposojen« iz lista Politike izpod peresa Slobodana Žikića. Ne nameravam se spuščati v analizo celotnega problema, o tem bo svojo sodbo najbrž prinesel — čas.

Nekatere okoliščine v tej zvezi pa bi morali bolje osvetliti. Mislim, da o delavcih iz drugih republik, ki začasno delajo v Sloveniji, govorimo preveč posplošeno, da ne rečem abstraktno. Ni čutiti zavzetosti, vsestranske skrbi pri lotevanju oziroma reševanju problemov, ki se pojavljajo v zvezi z delavci iz drugih republik. Vse ostaja pri občasni kampanji ali, bolje rečeno, pri — nič. Bodimo objektivni in poglejmo resnici v obraz. Omenjena je številka 100.000 — toliko delavcev iz drugih republik naj bi bilo zaposlenih v Sloveniji — in sentimentalno se govori o tem, da jih bolješi življenjski standard vendarle zaobide.

Nihče pa se ne pozanima, kako ta armada delovnih ljudi živi. Največkrat so potisnjeni ob rob življenja, saj je tu in tam kak »mercedes« pred barako le goreča želja, da bi vsaj za trenutek pozabili okoliščine, v kakršnih žive. Pa pustimo ob strani odstotek, bolje povedano sramotno majhno število tistih delavcev, ki imajo družbeno stanovanje. Naslednje vrstice zgolj potrjujejo, v kakšnih razmerah živeti ljudje, o čemer se lahko vsakdo sam prepriča. »Naseljai« in prostori, v katerih prebivajo, so prava sramota. Podobna »naseljai« imajo za delavce iz tujine v predmestjih Pariza in dobro vemo, kako je tam. Toda ozrimo se okoli sebe na domačih tleh: kdo skrbi za to, kako delavce iz drugih republik sprejmejo v krajev-

no skupnost? Kako so družbenopolitično organizirani, so jih pritegnili v delegatski sistem, kakšno je njihovo kulturno-prosvetno in športno življenje?

Ti delovni ljudje imajo svoje družine in otroke. Smo za te otroke preskrbeli organizirano varstvo — šole, vrtce, jasli? V kakšne šole bodo ti otroci hodili, v katerem jeziku se bodo učili? Omenjeno je »delo« in vulgariziran termin »dinar«. Sindikat je aktiven le, kadar je čas za ozimnico, največ besed, črnila in papirja pa porabimo okoli sindikalne liste. Teza, da delavci iz drugih republik niso le problem slovenskih sindikatov, temveč medrepubliškega sodelovanja, je neutemeljena in pomeni odlaganje problema na »jutri«. Družbeni dogovor o minimalnem standardu ob zaposlitvi pa zakonsko nikogar k ničemur ne obvezuje.

Torej ni mogoče mimo dejstva, da so delavci iz drugih republik zapostavljeni, prezrti, kako naj bi sicer razlagali »terminee«: »priseljenci«, »prišleci«, »južnjaki«. Nekdo je dejal: iskali smo delovno silo in prišli so ljudje! In še ena stvar! Teh 100.000 delovnih rok (iz drugih republik!) pomaga pri izgradnji, prispeva k boljšemu nacionalnemu dohodku SR Slovenije, zato bi bilo prav (tudi do tega imajo pravico!), da bi dobili svoj kos kruha od skupnega hleba.

Lazar Pajnović,
Novo Celje

Prešernova disertacija

Delo, 29. januarja

Spoštovani tovariš urednik! Prosim, da k »Razmišljanju Prešernova disertacija« Borisa Grabnarja, ki nepopolno in nepravilno prikazuje tudi izsledke mojih študij o Prešernu, objavite tale pojasnila:

1. Nikdar in nikjer ni bilo kake Prešernove disertacije v današnjem smislu (pisana ali natisnjena razprava o kakem pomembnejšem znanstvenem vprašanju), kakor Grabnar misli in grajajoče na to svojo domnevo opozarja nekdanje in sedanje prešernoslovce.

2. Po tedanjih predpisih je moral Prešern, potem ko je opravil štiri rigoroze, zaprositi rektorja in univerzo, da ga »počastita z nazivom, ki gre njegovemu študijskemu predmetu«. Rektor in univerza pa »njegovi častni in pravični prošnji« nista mogla ustreči, »preden ni, potem ko so ga iz vesoljnega prava skrbno izprašali in preden niso slišali, kako je javno obranil teze iz vseh juridičnih panog zoper dokaze in očitke vseh, ki so mu hoteli nasprotovati.« In ker je v vsem tem izpričal odlično znanje in bogato pravno izkušnjo, so mu radi podelili čast, ki jo je zaslužil zaradi kreposti in odličnih študij. (Ta način Prešernovega pravnega doktorata je opisan v pesnikovi doktorski diplomi. Glej Ljubljanski Zvon 1888, str. 320, latinski izvirnik je shranjen v Narodnem muzeju v Ljubljani.)

Knjižica, ki jo označuje Grabnar kot disertacijo, je le seznam juridičnih problemov, o katerih je Prešern moral javno razpravljati in svoje misli o njih pred oponenti braniti. Predmete mu je določila univerza. Sam pa je moral njihov seznam natisniti in razdeliti med oponente.

3. Grabnarjeva zmota se je pokazala tudi v njegovem prevodu Prešernovega seznama. Pravilni naslov slove namreč v prevodu: Predmeti javne obrambe iz vseh delov pravnih in političnih znanosti, ki jo bo imel, potem ko je opravil stroge izpite, da si bo pridobil čast doktorja prava, Franc Ks. Preshérn iz Rodin na Kranjskem.

4. Grabnarjevi očitki slovstvenim zgodovinarjem, da »o disertaciji nihče nič ne pove«, so zaradi tega, kar smo ugotovili v prejšnjem odstavku, nesmiselni in krivični. Kar se tiče njegove ugotovitve, da je našel v moji monografiji naslovno stran »disertacije« — pravilno seveda Predmete javne obrambe ... — »celo prefotografirano,« o vsebini pa tudi v tej »monografiji nič«, ga opozarjam na stran 36 l. c., kjer kratko pišem o Prešernovih poglobljenih študijah, rigorozih in dosegi pravnega doktorata dne 26. marca 1828, t. j. na dan njegove javne obrambe in izida Predmetov le-te. Obširno pa sem opisal zaključek Prešernovih pravnih študij že 1952 v Prešernovem življenjepisu v Biografskem leksikonu (glej str. 525). Ker pa vsega tega v monografiji nisem ponavljal, saj mislim, da ne gre prenašati vsebine ene razprave v drugo, je Grabnar prehitro sklepal, da nisem »disertacije« ne bral ne komentiral.

5. Teže je odgovarjati na Grabnarjeve oponose, da smo prešernoslovci ločeno obravnavali Prešerna-pesnika od Prešerna-pravnika. Tega tudi podzavestno nismo nikdar počenjali. Naj omenim samo, da se Grabnarjeva razlaga pesmi Pevcu malo razlikuje od razlage, ki sem jo o tej pesnitvi prvič objavil 1946 v komentirani izdaji Poezij.

6. Čeprav bi gnali Grabnarja ljubezen do Prešernove poezije in skrb za boljše poznavanje njegove umetnosti, moram odločno protestirati zoper njegovo površno in, kakor smo videli, mestoma tudi krivično obravnavanje izsledkov prešernoslovja. Take disertacije, na kakršno misli Grabnar, ni Prešern nikoli napisal, pač pa je med njegovimi izpričanimi deli tudi sonet Apel in čevljar, ki je še vedno aktualen.

Anton Slodnjak,
Ljubljana

•

Z resnimi dvomi, ali bom zares zvedel kaj novega, sem v prejšnji sobotni prilogi Dela začel brati podlistek Borisa Grabnarja o Prešernovi disertaciji. Začuden sem bil že ob samem podnaslovu članka, namreč ob trditvi, da gre za delo, s katerim »se slovenska literarna zgodovina ni ukvarjala«. Ko pa sem članek prebral do kraja, sem bil ob vsem, kar je zapisano v njem, hudo razočaran. Zakaj?

Vsa vprašanja, ki jih samemu sebi in prešernoslovcem zastavlja Grabnar, so namreč že zdavnaj obdelana in razrešena. Z vprašanjem Prešernovega doktorata se je na Slovenskem ukvarjal že marsikdo, bolj ali manj posrečeno. V zvezi z nemško brošurico »Gegenstände ... itd.« (»Predmeti javne obrambe z vseh področij pravnih in političnih znanosti, ki jo bo po opravljenih strogih izpitih za pridobitev pravne doktorske časti na c. kr. univerzi na Dunaju imel Franc Ksav. Prešérn iz Rodin na Kranjskem dne 26. marca 1828 popoldne ob 5. uri«) se je v tem, da gre za »prvo tiskano delce Preširnovo« krepko motil že literarni zgodovinar in urednik Fran Levec, za njim pa tudi sicer veliki prešernoslovec France Kidrič, ki je s svojo znanstveno nepodprto trditvijo pravzaprav »navdihnil« vso docela zmotno Grabnarjevo konstrukcijo.

Že četrt stoletja pa je minilo, odkar je akademik prof. dr. Anton Slodnjak, ki je o Prešernovem življenju in delu napisal ter doslej objavil že nekaj tisoč strani, pojasnil tudi, kako je bilo s Prešernovo doktorsko »disertacijo«. Te namreč nikoli ni bilo. Leto dni za Slodnjakovo ugotovitvijo, slonečo na podrobnem proučevanju virov in dostopnih izvirnih dokumentov, pa je bila v celoti ponatisnjena tudi omenjena nemška brošurica (»Gegenstände) in v celoti objavljen primeren slovenski prevod njenega besedila. Le da Boris Grabnar vsega tega ne pozna, zaradi česar je imel za potrebno, da nam brošurico »prevede« med besedilom svojega članka »nanovo«. Njegov nestrokovni prevod pa je tak, da bi si študent v prvem letniku prava s takimi pravnimi izrazi, če bi jih uporabljal, prislužil pri izpitu pošten cvek.

»Kdo pa naj si vzame čas, da bi se poglobil v pravniške znanosti v začetku 19. stoletja?« si v članku zastavlja vprašanje Boris Grabnar. Prav ta čas pa si mora vzeti, kdor se hoče seznaniti s tem, kako in kakšen doktorat si je bil pridobil France Prešeren.

Doba, v kateri si je Prešeren pridobil doktorat prava, je bila doba »utrjenih prizadevanj, da se zaduši klic po političnih svoboščinah in vsak poskus soodločanja podanikov, doba vohunov, pred katerimi ni bila varna nobena družba, doba izpričeval o moráli, ki so jih izdajali župniki,« beremo pri Kidriču. Bila je doba najstrožje cenzure, ko je tudi vsa znanost bila docela podrejena reakcionarnemu, na trdnem policijskem sistemu slonečemu absolutizmu. Cesar Franc I. (vladal 1792—1835), skrajno omejen duh, vdan nazadnjaškim Metternichovim vplivom, je svojega sina in prestolonaslednika Ferdinanda v oporoki poučeval: »Ne premikaj temeljev državne zgradbe! Vladaj in ne spreminjaj ničesar!«

Ves pravni sistem je bil natančno in učinkovito urejen tako, da je lahko zatrl sleherno svobodoljubno misel, kaj šele gibanje. Tudi šolstvo je bilo v celoti podrejeno volji vladajočih štirih stebrov monarhije, tj. plemstva, birokracije, cerkve in vojske. Ko je cesar Franc I. prišel leta 1821 tudi v Ljubljano in je ob tej priložnosti obiskal ljubljanski licej, je v svojem nagovoru strmečim licejskim profesorjem ledenomrzlo, brezčutno dejal: »Ne potrebujem učenjakov, temveč le pridnih državljanov, in tako mi vzgajajte mladino! Kdor nam služi, mora poučevati, kakor ukazujem jaz!«

Potemtakem ni čudno, da je bil natančno, naravnost šolarsko določen tudi pravni študij na avstrijskih univerzah, in sicer v Prešernovih časih z dekretom študijske dvorne komisije z dne 13. julija 1810 o pouku pravno-političnih ved ter z učnim načrtom za pravno-politični študij in navodilom za izvajanje učnega načrta z dne 7. septembra 1810.

Pravni študij je bil razdeljen na štiri letnike, predmetnik zanje (z obveznimi izpiti za vsak letnik posebej) pa je bil natanko določen (reglementiran). Študent je moral biti osebno navzoč pri predavanjih svojih profesorjev, predpisano snov pa je moral preštudirati, najsi mu je bilo ljubo ali ne, najsi se je z njo strinjal ali ne. Skrb vladajočih za »pravilen« fakultetni študij pa je segala še mnogo dlje. Takratni univerzitetni učitelji so morali namreč predavati samo po dekretiranih, natisnjenih učbenikih, kakršni so obstajali za vsak predmet posebej. Ti učbeniki so bili seveda delo cesarsko-kraljevi monarhiji zvesto služečih profesorjev in so veljali kot edino veljavna, neizpodbitna znanost. Akademski učitelj se v svojih predavanjih ni smel oddaljevati od predpisanega obveznega učbenika.

Doktorat prava si je kandidat lahko pridobil, če je uspešno opravil štiri stroge izpite (rigoroze) in celotne snovi vseh štirih letnikov pravnega študija in nato uspešno prebil še tako imenovano javno disputacijo. Pri tej je šlo za slovesno, javno, ustno razpravljanje o vnaprej določenih vprašanjih iz celotne snovi pravno-političnih znanosti. Pri taki disputaciji so bili navzoči funkcionarji univerze oziroma fakultete, vsi člani profesorskega zbora (obvezno!), posebej povabljeni oponenti (strokovnjaki, ki so nastopali kot »nasprotovalci«, »oporečniki«) in seveda občinstvo (kdorkoli je želel biti navzoč). Vprašanja so morala biti že prej natisnjena, da so jih lahko dobili v roke vsi udeleženci javne disputacije in interesenti zanjo. Vprašanja je seveda določila ustrezna fakultetna komisija, oziroma so jih določili profesorji za posamezna področja pravnih in političnih znanosti.

Kandidat za doktorja je moral na javni disputaciji pokazati zares poglobljeno poznavanje posameznih vprašanj, zanesljivo razgledanost po strokovni literaturi, obvladovanje pozitivnih zakonskih in drugih predpisov v zvezi z obravnavanjem posameznega vprašanja, ipd. Prednost je imel v tem, da je za vprašanja vedel vnaprej in da se je nanje lahko temeljito pripravil. Glede na razmere, ki smo jih opisali, pa kandidat seveda ni mogel na javni disputaciji prav nič »filozofirati« ali izražati kakršnihkoli svojih (ali tujih), morda celó revolucionarnih idej.

Iz Prešernove v latinščini natisnjene doktorske diplome vemo, da je opravil vse štiri stroge ustne izpite, da je pri izpitih pokazal odlično znanje in pravo izurjenost ter da je v javni disputaciji odgovarjal na vprašanje z vseh področij pravnih in političnih znanosti ter bil zato proglašen za doktorja prava (doctorem in iure). Prešeren si je svoj doktorat pridobil nadvse častno in pošteno, vendar ni bil doktor pravnih znanosti, kakor to pojmujemo danes.

Doktorat si je bilo sicer mogoče v tedanji Avstriji (s posebno privolitvijo univerze) pridobiti tudi z disertacijo, tj. obsežnejšo znanstveno razpravo, posvečeno izčrpni obdelavi zastavljenega znanstvenega problema ali problemov, toda tudi v tem primeru ni bilo mogoče, da bi si bil kandidat izbral témo sam, marveč mu jo je določila univerza. Disertacijo je moral, potem ko je bila dokončno sprejeta in odobrena, kandidat natisniti na svoje stroške, nato pa jo javno braniti. A tudi taki obrambi disertacije so pravili javna disputacija. Toda mlad pravnik (diplomirani, bi rekli danes) ni imel dejansko skoraj nobene možnosti, da bi si doktorat pridobil z disertacijo, in sicer iz dveh razlogov ne: prvič, ker tedanji univerzitetni veljaki niso zlepa dali mlademu diplomirancu priložnosti, da bi se lotil tako zahtevne naloge, saj so menili (kot npr. še danes v Sovjetski zvezi), da mora kandidatu za doktorja znanosti, preden doseže takšno čast, zrasti dolga, siva brada, drugič pa zategadelj, ker sta bila dolgotrajno pripravljanje in natis disertacije povezana z velikimi stroški, ki si jih je lahko privoščil le malokdo. Naš kmetiški France Prešeren s Kranjskega prav gotovo ne.

Pri tezah, ki jih vsebuje omenjena knjižica, s katero je Prešeren napovedal svojo javno disputacijo za pridobitev doktorske časti, gre potemtakem zgolj za izpitna vprašanja, nikakor pa ne za posamezne naslove nekakšne »univerzalne doktorske disertacije«, kakršno naj bi bil po Grabnarjevem mnenju napisal Prešeren. Katere ugledne osebnosti pa so bile navzoče pri Prešernovi javni disputaciji, je prav tako dobro znano in je bilo v našem prešernoslovju tudi že objavljeno.

Kar pa se tiče »teoretičnega okvira« Prešernove domnevne disertacije, nam je Boris Grabnar v zvezi s Heglom, ki da naj bi bil »navdihoval« našega Prešerna, natrosil toliko nesmislov, da se bog usmili. Nemški filozof Hegel (1770—1831) je leta 1821 res izdal svojo knjigo »Temeljne poteze pravne filozofije ali osnutek naravnega prava in državoznanstva«, vendar ni prav nikjer ugotovljeno, da bi bil naš Prešeren prebiral tudi Hegla. S seznamom vprašanj za Prešernovo javno disputacijo pa nima Hegel seveda prav nobene zveze. To je prav tako, kakor če bi nam kak novopečeni »prešernoslovec« začel v svoji »znanstveni« vnemi zatrjevati, da je Prešeren v letu pred svojo smrtjo prebiral Komunistični manifest, ki sta ga Marx in Engels poslala v svet leta 1848.

Toda celo Marx, ki je v svojih mladih letih res bil pod Heglovim vplivom, je zapisal, da je dialektiko, ki je pri Heglu stala na glavi, moral postaviti na noge, in se upravičeno ni štel za hegeljanca. Grabnar pa hoče hegeljanstvo vsiliti našemu Prešernu! Kakor da je Prešeren živel v vzorni demokratični deželi, da je lahko v njej svobodno razpravljal o novih filozofskih idejah, do katerih se je prikopal prav s pomočjo Hegla! In kakor da so dunajski vseučeliški veličine, sami dvorni in vladni svétniki, komaj čakali, kakor jim bo mladi deželan iz Rodin na Kranjskem po grabnarsko razložil Heglove ideje in razne umetelne filozofske konstrukcije, kakršne bi našemu pesniku, ki je na srečo imel zdravo kmečko pamet, nikoli ne mogle priti na misel. A tudi če dopustimo, da so Heglova dela prišla v tedanji reakcionarni, z močno cenzuro oboroženi Avstriji v roke tudi našemu Prešernu, se je ta razgledani, zavedni slovenski kmečki jant, poznejši stvarjalec »Krsta« in »Zdravice«, moral po mojem vprav zgroziti, ko je morda naletel tudi na tisto Heglovo »filozofiranje«, kako »germanski duh predstavlja duhá novega časa, njegov smoter pa je uresničenje absolutne resnice kot neskončne samoopredelitve svobode«, kako je »človeštvo le krdelo brezpravnih narodov«, in sicer pred prestolom »gospodujočega« naroda, za kakršnega je Hegel seveda razglasil svoj nemški narod in v njem poveličeval »nemštvo« (Deutschheit) ...

Vse, kar si je torej Grabnar izmislil v zvezi s Prešernovo »disertacijo«, izhaja iz nevednosti, iz nepoznavanja dosedanjih ugotovitev našega prešernoslovja. Glede Hegla in tolmačenja pesmi »Pevcu«, tega edinstvenega, redkobesednega, a nadvse pretresljivega umetniškega krika doktorja Franceta Prešerna, duhovnega velikana, vklenjenega v verige cesarsko-kraljevega absolutizma ter v spone kranjske omejenosti in nerazumevanja, pa si je Grabnar privoščil takšno »razmišljanje«, da mu z našo pametjo kar ne moremo slediti in da se ob njem lahko le nasmejimo.

Pa še nekaj! Čas bi že bil, da bi ljubi Prešernovi slovenski rojaki prenehali svoje sodobnike na vsake toliko časa begati z raznimi »odkritji«! Če pa kdo meni, da nam zares lahko postreže s kakim presenetljivim »odkritjem« ali pa le z znanstveno domnevo, naj se o tem najprej razpiše v kakem strokovnem časopisu, da se bodo o zadevi pravočasno pomenili strokovnjaki. Nikakor pa ne gre, da bi v množičnem časniku, kakršen je Delo, natezali Prešerna na Prokrustovo posteljo kakega »odkrivalca«, zagledanega v Hegla ali v koga drugega. Tudi je čisto vseeno, ali je bil Francé Prešeren doktor prava ali doktor pravnih znanosti, ali si je svoj doktorat pridobil z javno disputacijo ali z disertacijo. Zaradi tega ne bo ne večji ne manjši pesnik, zavoljo tega ga ne bomo prebirali ne manj ne bolj. Marni najlepše povedano v osmrtnici Slovenskega društva z dne 8. februarja 1849, da je bil pesnik Francé Prešeren »dohtar pravice«?

Ob takih člankih in njihovih pis-cih, o kakršnih sem pravkar govoril, pa si ne morem kaj, da ne bi v slovenščino prevedel slovečega Vukovega pregovora: Kar se babici je zahotelo, to se v sanjah ji je razodelo ...

Rado Bordon,
Ljubljana

Zadrega neznanja

Delo, 1. februarja

Naj o matematiki napišem še nekaj z vojvodinskega zornega kota.

Novosadčan Mita Ivanov, oče učenca, ki je prvak v matematiki, je zahteval od javnega tožilca v Novem Sadu, naj prepove učbenik Matematika za prvi razred osnovne šole, ki sta ga napisala Velimir Sotirović in Dušan Lipovac. Mita Ivanov tako kakor mnogi drugi starši trdi, da v otroške glave z nenadzorovanim tempom in v velikanskih količinah tlačijo gore številk, pred katerimi bi kapituliral še dosti izjemnejši spomin od tistega, ki ga premorejo učenci prvih razredov osnovnih šol.

Ogorčeni Ivanov trdi, da ta učbenik, ki ga je potrdil prosvetni svet SAP Vojvodine in ga uradno uporabljajo v pokrajini od šolskega leta 1975/76, s svojo vsebino »škodi vzgoji mladine in otrok«. Škodljivost omenjenega učbenika se kaže v tem, da je »mistično« in da neznanstveno, nepravilno in neresnično uči otroke ter jih zapeljuje v zmote.

Ta oče zahteva, da naj javni tožilec pred sprejetjem sklepa zaprosi za mnenje katedre za algebro naravoslovno-matematične fakultete v Novem Sadu ter združenje matematikov in fizikov Vojvodine.

Kako bo javni tožilec reagiral na to čudno zahtevo, ne vemo. Gotovo pa je, da se staršem v zadnjem času ne zdi žal denarja, da bi svoje otroke oborožili z »digitroni«, tako da bi s pritiskom na gumb lahko premagali vse pošasti, ki prežijo nanje iz strašnih učbenikov matematike.

Nekateri izmed njih se očitno ne morejo sprijazniti s tem, da so minili časi, ko so učenci računali na prste, in da matematika ni več pisano staro računalo.

Založniki sicer priznavajo, da učbeniki niso brezhibni, trdijo pa, da je omenjena šolska knjiga zasnovana na novem programu in temelji na stališču, da so otroci dosti bolj zmožni sprejemati vse mogoče novo znanje, kot je domnevala »klasična« psihologija.

Drugod po svetu se učni proces reformira z uvajanjem novih vsebin in s pomikanjem gradiva iz višjih razredov v nižje. Zato tudi pri nas delajo take poskuse.

Učitelji v nasprotju s starši govorijo o omenjeni Matematiki samo lepo, vendar priznavajo, da so se morali zelo potruditi, preden so jo obvladali, tako da so jo lahko začeli razlagati osnovnošolcem.

Zdi se, da je v tem razpravljanju o njenem veličanstvu matematiki pomembno še nekaj. Zakaj se na razpise za nove učbenike oglaša tako malo avtorjev? Uradni odgovor se glasi: sprejet je samo en učbenik, vsi drugi odpadejo, tako da njihovi sestavljalci ne dobijo nitidinarja za ves trud. Slišati pa je tudi druga mnenja, po katerih pisanje učbenikov prinaša denar in slavo, zaradi česar se tudi tukaj (ravno tako kot med književniki) pojavljajo klani. Vsi tisti, ki jim ne pripadajo, lahko pisanje učbenikov obesijo na klin in svojo energijo porabijo kako drugače.

Slobodan Dukić,
Beograd

H kritiki dela zbora republik in pokrajin zvezne skupščine

Pravočasna priprava na volitve delegatov v skupščine novega sklica, ki bodo spomladi 1978. leta, zahteva temeljitejšo oceno opravljenega dela v vseh mehanizmih delegatskega sistema. Zato se na tako oceno dobrih in slabih strani opravljenega dela pripravljamo tudi v zboru republik in pokrajin. Glede na način dela v našem zboru, da bi izdelali ustrezen skupni dokument, morajo kot pripravo opraviti potrebne ocene najprej delegacije republik i pokrajin, nato pa šele sledi delo v ustreznih telesih zbora. V tem smislu je tudi slovenska delegacija opravila prve razgovore o svojih eventualnih pripombah k načinu dela in k pogojem, ki jih nudi zvezna skupščina delegatom za opravljanje njihovih nalog. O tem sestanku je bilo kratko poročilo tov. T. Guzeja v »Delu« dne 26. 1. 1977, posebej pa je dal, toda bolj ali manj v istem smislu, prikaz ocen delegacije tovariš D. Marin na televiziji dne 25. 1. t. l.

Ne mislim se spuščati v polemiko s televizijsko oddajo in z napisanim, ker ima novinar pač vso pravico, da iznaša stvari tako, kot jih je slišal in dojel. Oglašam se predvsem zato, ker menim, da bi lahko omenjena kritična ocena ustvarila nekoliko napačno podobo o načinu našega dela in predvsem prikrila resnične globlje vzroke slabosti v našem delu. Tudi moj prispevek ne bo celovitejša podoba našega dela, ker to pač ni mogoče opraviti kratko in ker bo to dala šele skupna razprava v samem zboru in pa v tistih družbenih in družbenopolitičnih organizmih, ki spremljajo delo zbora. Poskušal bom le opozoriti na globlje značilnosti našega dela, vezane na izneseno kritiko.

Ni problem v tem, da so programi zbora preobsežni, temveč v slabostih, ki prihajajo do izraza v njegovem uresničevanju. Nazadnje sprejetje programa ni samo stvar zbora republik in pokrajin, saj o njem prej razpravljajo delegacije republiških in pokrajinskih skupščin in v zveznem izvršnem svetu. Posebno pomembno je slednje (ocena v ZIS), ker je za zdaj ZIS edini predlagatelj zakonov, in če on ugotovi, da bo v predvidenem roku predložil te in te zakone, je težko odbiti njihovo vključevanje v program, ko pa so vsi ti zakoni še kako potrebni v vsakodnevni politiki, saj še vedno nismo vseh predpisov uskladili z ustavo. Obsežnost programa torej ni slabost samega zbora ali samo nekoga v njem, temveč odgovornost vseh činiteljev, ki sodelujejo pri njegovem sestavljanju. Tudi pripomba, da se ukvarjamo samo z zakoni, ne pa z njih uresničevanjem, je bolj ali manj teoretične narave. Govori o vlogi, ki bi jo skupščina morala odpravljati o pravem času, ko vsi vemo, da v praksi tega zdaj ne zmore glede na obilico predpisov, ki jih moramo sprejeti. Vedeti moramo, da po spretju nove ustave ne ostaja nespremenjen niti en zakon. Zato tudi skupščina tega sklica ne more biti povsem realen odsev tega, kako in kaj naj njeni zbori opravljajo. Sicer pa v tem pogledu iz istih, torej tudi razumljivih razlogov ni nič bolje v republiških in pokrajinskih skupščinah.

Zato govorjenje o slabostih v programu in o nasvetih, kaj bi bilo treba vse delati, leti bolj ali manj v prazno, saj se tega vsi zavedamo in stalno poudarjamo, pa vendarle ne moremo drugače ukrepati. Zato pa tudi poskušamo pohiteti z obveznimi predpisi, da bi skupščine novega sklica lahko svobodneje poslovale po ustavi in poslovnikih, ki v polni meri dajejo solidne odgovore na izrečene kritične ocene.

Govorjenje, češ med zvezno in republiškimi ter pokrajinskimi skupščinami ni sodelovanja, je lahko v najboljšem primeru oceniti vsaj kot naivno, ki lahko izvira samo iz nepoznavanja postopka v zboru republik in pokrajin. Ta zbor ne sprejema ne programa, ne zakonov in ne drugih predpisov, ne da bi te dokumente poprej obravnavale republiške in pokrajinske skupščine. Problemi so zato mnogo globlji in pa tudi razumljivi, saj je to šele prvi sklic prave delegatske skupščine. Še bo minilo precej časa, preden bomo lahko govorili o pravem, sproščenem in doslednem uveljavljanju delegatskega mehanizma tudi v odnosih zbora republik in pokrajin. Tu pa ne gre za formalne plati tega dela, temveč za globlje razumevanje odnosov, ki jih terja delegatski mehanizem v tem telesu, za uveljavljanje določenih pravil ravnanja v teh odnosih in za vsestransko, predvsem politično podporo takemu ravnanju. Gre torej za večjo prisotnost družbenopolitičnega organizma v razreševanju problemov, ki se sprožajo v skupščinskih razmerjih.

Da bo zbor res delegatsko funkcioniral, je potrebno predvsem dosledno uveljavljati tiste formalne in materialne pogoje, ki šele usposabljajo vsakega člana tega zbora, da je res sposoben opravljati svoje naloge v novem duhu.

Eden od teh pogojev je resda tudi program dela, toda ne kot formalni akt, temveč kot dokument, ki ga vsi, torej tudi tisti, ki so delegate direktno (republiške skupščine) ali pa posredno (skupščine občin, delovne organizacije, vsi delovni ljudje) izbirali, poznajo, in to ne samo in predvsem po naslovih predvidenih zakonov, temveč po njihovi osnovni vsebini. To pa ni najbolj pomembno. Mnogo pomembneje je, da bi bili ob vsakem predvidenem novem zakonu s kratko njegovo vsebino seznanjeni vsi zainteresirani (to je stvar predlagatelja dokumenta, da tako vsebino pripravi), in dalje, da bi bili delegati usposobljeni ocenjevati vrednost predloženega določila dokumenta tako s strani njegove splošne koristi (enotni jugoslovanski prostor) kot tudi z druge, ki se nanaša na neposredne pogoje v lastni republiki oziroma pokrajini. Samo tako bodo tudi sposobni dajati svojo oceno dokumenta v tkim. predhodnem postopku v delovnem telesu zbora in svetovati v razpravi v svoji republiški oziroma pokrajinski skupščini, kakršna naj bo smer pripomb, ki jih skupščina daje na predloženi dokument. Za tako uveljavljanje delegatov pa res nismo storili dovolj ob sicer res utesnjenih pogojih in objektivno ustvarjeni nesposobnosti, da bi bili učinkovitejši v sprejemanju predpisov. Kaj bi lahko in kaj bi morali storiti v tem pogledu?

Predvsem bi morali zagotoviti delegatom in vsem, ki so za to zainteresirani, enotne podatke o istih stvareh, da bi se tako argumenti, ki jih kdorkoli uporablja oslanjali na določen skupni imenovalec, morali bi zagotoviti kratke razumljive informacije o pojavih nasploh in še posebej o situaciji, zaradi katere je predlagan kak dokument, morali bi se vse češče posluževati poprejšnjega postopka kot priprave za izdelavo solidnega dokumenta. V tem postopku (torej preden je dokument v usklajevalnem postopku) bi moral predlagatelj (za zdaj samo ZIS) objasniti namen predloženega predpisa, delegati bi morali dati svoj aktivni prispevek v oceni tako predloženega predpisa, in to iz svojega poznavanja problemov v celoti kot tudi iz ocene odmevnosti predpisa na svojem področju (republike oz. pokrajine), vključiti pa bi se morale tudi družbenopolitične organizacije z oceno tistih postavk v dokumentu, na katere bi kot načelne nosilce vsebine opozoril predlagatelj oziroma delegati.

Tak način dela bi sicer podaljšal priprave, omogočil pa hitrejše sprejemanje in s tem tudi uspešnejše izpolnjevanje programa, ki bi bil zastavljen v predhodnem dogovoru. Moramo seveda priznati, da smo glede takega usmerjanja delovanja delegatov storili malo in vsekakor premalo spričo možnosti, ki so nam bile na voljo. Moramo pa predvsem priznati, da tudi ni bilo za zdaj zadostnega razpoloženja za tako aktivnejšo vlogo delegatov v zboru republik in pokrajin. Ovira je bil način pripravljanja zakonskih tekstov, ko tudi pri predlagatelju ni bilo volje, da bi se delegati aktivneje vključijo v delo, pa tudi dejstvo, da sam družbenopolitični mehanizem nismo pripravili na tako vrsto aktivnosti, kot jo zahteva predhodna priprava predpisov in pravilna orientacija delegatov v njihovem samostojnem in s tem odgovornem prispevku za uspešno pripravo dokumenta.

Samo na kratko še nekaj o rokih in pristojnosti. Mislim, da je dokaj enostranska trditev, da so roki za razpravo o dokumentih kratki. To je le včasih res. Mnogo težja v navidez tako enostavnem vprašanju, kot so roki, je časovna neusklajenost razprav o istem dokumentu v republiških in pokrajinskih skupščinah. Dogaja se, da je razlika med razpravljanjem v republiških in pokrajinskih skupščinah tudi po en mesec ali več. Zbor pa lahko prične z usklajevalnim postopkom šele, ko ima stališče vseh udeležencev v postopku. Zato se res dogaja, da je kak zakonski predpis sicer dalj časa v postopku, na koncu pa je postopek usklajevanja le potrebno zelo na kratko opraviti. Upravičena izjema so seveda tisti teksti, ki po svoji naravi, v smislu poslovnika, zahtevajo hiter in zato skrajšan postopek. Problem razvlečenosti postopka v dajanju pripomb in stališč skupščin republik in pokrajin pa bo mnogo teže rešiti kot pa zadovoljiti pripombam, da so roki, ki jih zbor daje, prekratki. Doseči bo namreč treba, da republiške in pokrajinske skupščine razpravljajo o dokumentih, ki jih pošilja zbor republik in pokrajin v časovno krajšem razmahu in seveda iste dokumente v vseh skupščinah.

Najbolj upravičena je vsekakor kritika na pristojnosti, toda tudi najteže ji bo ustreči. Predaleč bi me peljalo, če bi želel ob tej priložnosti razčlenjevati, kaj vse ovira razbremenitev federacije pa tudi republik in občin določenih pristojnosti. Upam pa si trditi, da čim uspešnejša bo organiziranost vseh oblik naše družbene dejavnosti v smislu ustave, na osnovah določil zakona o združenem delu, tem hitreje bo kot povsem očitno prisotna nujnost potekal tudi postopek »razbremenjevanja« državnih organizmov.

Zoran Polič

Po sledeh stabilizacije

Bitka z inflacijo na preizkušnji

Z njo se je mogoče uspešno spopadati predvsem s temeljitim odpravljanjem njenih osnovnih vzrokov

Inflacija je fenomen, ki se mu politiki in ekonomisti po svetu zaradi njenih težavnih posledic na razvoj posameznih dežel enostavno ne morejo izogniti. V Jugoslaviji že leto dni sledimo ocenam, da smo inflacijo več kot prepolovili, kar nam ob prestopu v leto 1977 potrjujejo tudi uradni statistični podatki. Vprašanje pa je, na kakšnih osnovah in za kakšno ceno smo ta pomembni rezultat dosegli ter kakšna sta njegova resnična vrednost in trajnost.

Inflacija ni nikoli nastajala in tudi danes ne nastaja sama od sebe. Je posledica številnih vzrokov, ki so zaradi svojega izvora, narave in zapletenosti težko odpravljivi, ker so zvečine vsebinsko vteleseni v družbenoekonomski razvoj posameznih narodnih gospodarstev ali pa odsevajo nekatere med seboj prepletene pojave sodobnega sveta. To nam dokazujejo tudi skromni rezultati poskusov, ki so jih v letih po zadnji vojni naredile v tej smeri številne dežele razvitega in manj razvitega sveta. Toda rezultati so bili vselej skromni predvsem zato, ker so dežele veliko večino protiinflacijskih bitk zasnovale kratkoročno, ker so jih bojevale predvsem pri odpravljanju posledic in torej na način, ki trajnih rezultatov niti dati ne more.

Morda ni odveč pomisliti, da je inflacija kot svetovni pojav postala v očeh človeštva prav zaradi skromnih izidov bitk za njeno odpravo nekaj velikega, samodejnega, nepremagljivega in celo mističnega. Kljub vsemu pa je v sodobnem svetu v celoti niti obvladati ni več mogoče, to pa zaradi hitrega tempa razvoja, neenakomerne porazdelitve bogastva, drugih razvojnih neenakomernosti in med drugim zaradi vsestranske prepletenosti ekonomskih in političnih tokov v svetu. Zato je danes za vse protiinflacijske strategije značilno, da ne računajo več s popolno, to je idealno odpravo inflacije, marveč predvsem z njenim zmanjševanjem. V takih razmerah se zdijo iz zgodovine in pozabe izbrskani pojavi, ko so posamezne države načrtno pospeševale rahlo inflacijo, da bi posebej na področju naložb dajale nove zagone svojim narodnim gospodarstvom, neponovljivi.

Inflacija je v zadnjih dveh desetletjih prizadejala mnogo neprijetnosti tudi jugoslovanski družbi. Odveč bi bilo naštevati posledice, ki jih je povzročala zlasti v dobi svoje največje kulminacije, to je v srednjeročnem obdobju med leti 1971 in 1975. V tem času so se namreč prevladujočim domačim izvorom inflacije močno pridružile še posledice svetovne monetarne, predvsem pa energetske krize, ki je povzročila občuten dvig cen surovin in energije, s tem pa neogibno prerazporeditev svetovnega družbenega proizvoda ter vnesek tako spremenjenih cen tudi v naše surovinsko uvozno orientirano gospodarstvo.

Naša družba se je vse do zadnjih let skoraj brezuspešno upirala inflaciji, kar se nam zdi danes povsem razumljivo, saj inflacije s pretežno monetarnimi ukrepi niti ni bilo mogoče bistveno omeliti, pa čeprav je rasla s stopnjami, ki so znašale po 20 pa celo 30 odstotkov na leto. Naša protiinflacijska bitka je bila torej neuspešna predvsem zato, ker je posvečala osnovno pozornost povpraševanju in potrošnji, namesto da bi se s svojimi ukrepi energično usmerila k odpravljanju globalnih nesorazmerij v ponudbi in proizvodnji ter se tako celoviteje spopadla z resničnimi in najbolj vitalnimi osnovnimi izvori inflacije v vseh sferah družbene reprodukcije.

Zato je za prihodnji razvoj naše samoupravne družbe toliko pomembnejše, da so naši ekonomisti, politiki in drugi gospodarstveniki po dolgoletnih razhajanjih končno v zadnjih letih močno poenotili ocene o izvoru, vzrokih in naravi naše inflacije. S poglobljeno marksistično analizo družbenoekonomskega razvoja so namreč jasno opredelili resnične vzroke in izvore inflacije, da bi zatem mnogo laže opredelili pot in kriterije, ki naj jugoslovansko narodno gospodarstvo in družbo privedejo do stabilnejših gibanj. Ti pojavi in vzroki so:

1. Inflacijska gibanja je povzročil in poglobil razkorak med razvojem proizvajalnih sil in samoupravnih produkcijskih odnosov. Preživeli odnosi so namreč predstavljali žarišča inflacije v tem smislu, da so iz njih v družbi zrasla resna in danes že povsem osvetljena neskladja med proizvodnjo surovin in energije ter predelovalno industrijo, nadalje predimenzionirane zmogljivosti primarne predelave glede na proizvodnjo surovin itd. Te strukturne neskladnosti so se z leti kopičile kot posledica neustreznega sistema družbenega planiranja, nedodelanosti dolgoročne razvojne politike in zaradi nekaterih neustreznosti v sistemu financiranja družbene reprodukcije, zaradi česar je med drugim tudi prihajalo do nezadostne medsektorske usklajenosti naložb in do resnih problemov na področju njihove učinkovitosti.

2. Pomembno žarišče inflacije so predstavljale stalne spremembe v primarni delitvi, ki so bile tudi posledica prej naštetih neskladij. Te spremembe niso povzročale samo dviganja splošne ravni cen, temveč tudi prerazdeljevanje dohodka. Razumljivo je, da so družbo k stalnemu zidanju cen vodile razvojne ambicije in želje, da bi dosegli bolj usklajeno ekonomsko strukturo po poti odpravljanja disparitet med cenami in z usklajevanjem relativnih odnosov med njimi. Tem željam pa so se vse preveč pogosto pridruževale delovne organizacije, ki jim struktura njihove vsakokratne razdelitve dohodka ni dajala prostora za rast osebnih dohodkov in akumulacije, pa so iskale rešitve v nenehnem dviganju cen, namesto da bi se v boju za dvig dohodka zatekale k dviganju produktivnosti dela. V takšnih pogojih, ki so gospodarstvu posebej po letu 1968 omogočili razmeroma lagodno življenje, so ob rastočih cenah rasli tudi proizvodni in drugi stroški, kar je stroškovno inflacijo ne samo zvečalo, marveč ji je dalo v očeh delovnih ljudi pečat nezaustavljivosti.

3. Na inflatorne tokove sta imela močan vpliv tudi sistem in politika razdelitve dohodka. Neproizvodna potrošnja se je namreč pogosto gibala in se še giblje mimo možnosti, ki jih nudi realno ustvarjeni dohodek. Hkrati pa se tudi en del naložb ni vselej gibal v mejah razpoložljive akumulacije, niti ni bil vselej usmerjen na kritične točke gospodarskega razvoja. Zato je pospeševal neskladja, o katerih je bilo govora prej, ter jih obnavljal na čedalje višji stopnji.

4. Mimo znanih vplivov, ki jih je imela na naše notranje razmere uvožena inflacija, je znanih še vrsta drugih vzrokov, ki so v svojem času in po svoje, z različno stopnjo intenzivnosti vplivali na razraščanje nestabilnosti in inflacije.

Iz tega izhaja, da so generatorji, ki so pri nas vsa leta napajali inflacijo, res številni, raznovrstni in precej zapleteni. Hkrati je očitno, da smo se v zadnjem obdobju resnično oddaljili od poenostavljenih ocenjevanj, po katerih so za inflacijo enkrat krivili obseg osebnih dohodkov, drugič stroške pa obseg industrije itd. Poglavitno pri vsem pa je, da so nove ustavne razmere, čeprav še ne v celoti uresničene v družbeni praksi, v zadnjih letih bistveno spremenile družbenoekonomske razmere pri nas ter s tem ustvarile nekatere osnovne pogoje za postopno in učinkovito spremembo dosedanjih trendov inflacije v pozitivno smer. Zdaj poteka cela vrsta pomembnih procesov in akcij, ki že delujejo v tej smeri, čeprav je v javnosti prisoten predvsem enostranski poudarek na administrativnem zadrževanju cen. Že začeti procesi in akcije, ki naj pripomorejo k preokrenitvi dosedanjih trendov inflacije, so predvsem naslednji:

● na svetovnem trgu se nestabilna gibanja nadaljujejo, toda cene mnogim vrstam blaga, ki ga uvažamo, so v zadnjih dveh letih močno stagnirale ali celo padle;

● novi sistem družbenega planiranja vključno s sprejetimi srednjeročnimi plani je ustvaril kvalitetno nove pogoje za skladnejši gospodarski in družbeni razvoj;

● intenzivno se uresničujejo pomembni procesi v prestrukturiranju gospodarstva, pri čemer se z usmerjenim investiranjem v samoupravno skupno dogovorjene prioritete postopno odklanjajo v dosedanjem razvoju nakopičena strukturna neskladja;

● z dohodkom in akumulacijo v tozdih razpolagajo delavci, kar nudi solidno garancijo za ustreznejšo alokacijo naložb ter za njihovo večjo učinkovitost in rentabilnost;

● združeno delo se kljub mnogim parcialnim interesom intenzivno pripravlja na takšno organiziranost, ki bo na dohodkovnih osnovah povezala ustrezne subjekte v družbeni reprodukciji. Takšna organiziranost, ki se ponekod že kaže v družbeni praksi, bo nedvomno olajšala usklajevanje razvojnih interesov ter učinkoviteje racionalizirala vse oblike potrošnje;

● z razmeroma hitrim tempom dograjujemo novi ekonomski sistem na ustavnih osnovah;

● čeprav je zakon o osnovah sistema cen šele v fazi izdelave in se cene še ne oblikujejo na način in po samoupravnih subjektih, kot to postavlja ustava, je tudi na tem področju začela prodirati in se uveljavljati logika, da poenostavljeno zidanje cen ter reševanje tekočih in razvojnih problemov po tej poti ne pelje daleč. Ta logika je torej v zadržanih cenah zadela ob resno bariero in tako začela hitreje bledeti in zgubljati tla pod nogami, kot je bilo to mogoče pričakovati še pred dobrim letom dni;

● z omejitvijo vse številnejših virov anticipirane porabe in deficitarnega financiranja dosegamo postopno regularnejše razmere na čedalje številnejših področjih potrošnje;

● z organizacijskim in vsebinskim utrjevanjem delegatskega sistema in fronte političnih sil se krepita vpliv in družbena kontrola delovnih ljudi nad vsemi sektorji družbene reprodukcije in samoupravne družbe sploh, s čimer vztrajno padajo še poslednji tabuji, ki so bili v preteklosti zunaj pregleda in kontrole javnosti.

Iz naštetih in še drugih procesov, ki jih v naši družbi že izvajamo v boju z inflacijo, se vidi, da je le-ta resnično zastavljena širokopotezno, dokaj načrtno, da se izvaja v zapletenih pogojih in da zadira v glavnem na vsa področja družbene reprodukcije, čeprav je glavna teža bitke zdaj še zmeraj usmerjena predvsem v sfero ponudbe in proizvodnje. Iz narave procesov, ki smo jih začeli uresničevati po prelomnih sejah organov zveze komunistov, tudi jasno izhaja, da bomo z določeno stopnjo inflacije morali proti naši volji živeti še naprej, saj jo je mogoče bistveneje zmanjšati, da bi imela tudi trajnejše učinke v nekem daljšem procesu, ne pa preko noči ter enostavno samo tako, da zadržimo cene.

Ta ukrep, ki nam je lani ob splošnem odobravanju javnosti zelo znižal inflacijo, ima svojo vrednost, vendar tudi svojo ceno, ki gotovo ni nizka. Vrednost vztrajnega zadrževanja cen se kaže zlasti v nepopustljivem pritisku na združeno delo, da ne glede na pravilnost relativnih medsektorskih odnosov v cenah poglobi in intenzivira svojo lastno aktivnost za dvig produktivnosti dela in za hitrejše ter učinkovitejše uveljavljanje vseh kvalitetnih dejavnikov rasti in razvoja. Cena za takšno administrativno in pretežno linearno zadrževanje cen pa so med drugim realno znižanje akumulacije za nadaljnji razvoj, zapiranje dohodkovnih škarij v prizadevanjih za učinkovitejšo stimulacijo delavcev po rezultatih dela, močno povečane izgube v gospodarstvu ter dejstvo, da se nekatere dejavnosti tudi zaradi objektivno prenizkih cen enostavno zažirajo v lastno substanco. Ob vseh pozitivnih in negativnih straneh takšnega zadrževanja cen ostaja prej ko slej očitno, da je ukrep, takšen kot je, lahko le začasen, saj se v njegovi senci zadržujejo, poglabljajo in zaostrujejo nekateri resni problemi v primarni delitvi.

Jasno je torej, da je vprašanje čim prejšnjega sprejetja zveznega zakona o osnovah sistema cen ter o družbeni kontroli cen nujno. Dopolnitev začetih procesov in akcij s tem sistemskim zakonom bi šele predstavljala skladnejšo celoto, sredi katere bi ustavno organizirano združeno delo vključno z družbenopolitičnimi skupnostmi v prihodnje lahko racionalneje in bolj učinkovito uveljavljalo tudi politiko cen kot enega od osnovnih stebrov stabilizacijske politike.

V tej luči, torej v luči celotne na ustavi zasnovane protiinflacijske strategije, ki je že zastavljena, in kljub številnim problemom tudi med uresničevanjem se nam kaže lansko občutno znižanje cen z vsemi svojimi učinki kot pomemben antiinflacijski segment, ki pa lahko ob resnejših korekturah in poglobitvah v smer preštudiranih ter preudarnih popravkov v primarni delitvi postane učinkovito sredstvo v procesu postopnega zniževanja inflacije s trajnejšimi učinki. Tako modificiran ukrep bi nedvomno doživel še večjo podporo združenega dela in še večjo popularnost v javnosti, seveda ob postavki, da je začasen, saj morajo tudi na področju cen prej ko slej v celoti uveljaviti svoje ustavne prerogative tisti subjekti, ki jih je za to pooblastila ustava.

Andrej Miklavčič

Beograjsko politično pismo

Klicanje duhov prihodnosti — napad na prihodnost

Alternativa programski politiki ZKJ glede reševanja nacionalnega vprašanja — unitarizem, birokratski centralizem, dogmatizem

»Trg« marksistične knjige in ideoloških del, ki pojasnjujejo in opredeljujejo sedanjo etapo jugoslovanske socialistične revolucije na samoupravni način in posamezne konkretne revolucionarne akcije zveze komunistov in drugih družbenih sil socializma ter osvetljujejo nove horizonte in cilje revolucije — v Beogradu ni skromen. Sklad marksistične in idejno-politične literature se širi. Lahko bi rekli, da založniška aktivnost v tem trenutku že relativno dobro sledi konkretnim idejno-političnim akcijam zveze komunistov in drugih organiziranih socialističnih sil, da se je v veliki meri uspela uskladiti s stvarnimi potrebami konkretne revolucionarne akcije ali obdobja.

Konkretno stanje na revolucionarni fronti in potrebe idejno-političnega boja narekujejo tem potrebam ustrezno in z njimi uglašeno izdajateljsko aktivnost, pri čemer gre bodisi za izdajanje času in akciji primernih del klasikov marksizma, bodisi za izdajanje novejših del oziroma izborov iz del naših marksistov oziroma družbenopolitičnih delavcev, partijskih in državnih voditeljev.

Tako se idejno-politično in marksistično izobraževanje, čemur je v bistvu objektivno zmeraj (posredno ali neposredno) namenjena marksistična literatura, odvija *znotraj* konkretnih idejno-političnih akcij.

Idejno-politično usposabljanje je tako kot založniška aktivnost s temi akcijami vsebinsko in časovno pogojeno in tem akcijam rabi za pogonsko gorivo, če se izražamo v prispodobi. Tako idejno-politično usposabljanje in marksistično izobraževanje komunistov in drugih delovnih ljudi preneha biti kabinetno, seminarsko učenje. Postaja aktiven in neposreden dejavnik v določeni revolucionarni akciji.

•

V zadnjih mesecih je tukaj izšlo ali se pojavilo v knjigarnah več pomembnih in aktualnih političnih del: Josipa Broza Tita »ZKJ v novi etapi razvoja socialističnega samoupravljanja«. To je izbor iz Titovih govorov po 9. kongresu ZKJ, podanih tudi v tistih prelomnih obdobjih, ko je predsednikov osebni in vsestranski angažma v boju za ohranitev in poglobitev prave in kontinuirane linije partije prispeval k novemu vzponu jugoslovanske socialistične revolucije. Tu so tako, na primer, njegova uvodna beseda na 21. seji predsedstva CK ZKJ v Karadjordjevu 1. dec. 1971 ter njegov sklepni govor na isti seji; tu je njegov govor političnemu aktivu SR Hrvatske 20. aprila 1972 in govor vodilnemu družbeno-političnemu aktivu SR Srbije 16. okt. 1972, ki je dal odločilen impulz procesu idejno-politične diferenciacije od posameznih nosilcev liberalističnih in drugih teženj v delu srbske zveze komunistov oziroma njenega vodstva; tu so, seveda prav tako Pismo, intervju Vjesniku, govori v Helsinkih, Berlinu in Colombu, sami pomembni datumi v našem boju za samoupravljanje, neuvrščenost in izključno pravico graditve socializma po specifični, prirodni poti.

Knjigo je izdal Center pokrajinskega komiteja ZK Vojvodine za politične študije in marksistično izobraževanje v Novem Sadu — v zbirki »Politična teorija in praksa«. S to zbirko Center že nekaj časa dosledno dokazuje skladnost in soodvisnost med revolucionarno akcijo in konkretnim revolucionarnim trenutkom in založniško aktivnostjo kot dejavnikom idejno-političnega usposabljanja — za akcijo. Ta soodvisnost je zakonitost v revolucionarnem procesu.

V tej zbirki je izšel tudi izbor govorov, referatov in intervjujev Edvarda Kardelja od 26. avgusta 1969 (izvajanje na razširjeni seji sekretariata CK ZK Slovenije v zvezi s političnimi razmerami in atmosfero v Sloveniji po tako imenovani cestni aferi, katere politične dimenzije, izvori in posledice so aktualne tudi danes) do 21. novembra 1975. ko je Edvard Kardelj s slavnostnim govorom odprl politično šolo ZKJ »Josip Broz Tito« v Kumrovcu.

Center je izdal tudi izbor člankov in govorov sekretarja v IK predsedstva CK ZKJ Dušana Popovića, ki je bil v liberalističnem obdobju sekretar občinskega komiteja ZK v Novem Sadu, postavljen prav v sredo boja proti liberalizmu, sektaškim in frakcionaškim težnjam — z naslovom »Za revolucionarni kurz ZKJ«.

Med deli, ki morajo zaslužiti posebno strokovno-politično pozornost, je knjiga Edvarda Kardelja: »O sistemu samoupravnega planiranja«. V njej so zbrane in urejene Kardeljeve diskusije ob pripravi novega zakona o sistemu družbenega planiranja. Diskusije o planiranju so potekale večidel na Brionih in zato knjiga tudi nosi podnaslov »Brionske diskusije«.

Mislim, da je treba knjigo analitično osvetliti in predstaviti najširšemu krogu naših delovnih ljudi, ker nam je vsem znano, da je samoupravno družbeno planiranje eden izmed nosilcev temeljev našega družbenoekonomskega sistema in porok, če bo dosledno uresničevano, materialnega in proizvodnega vzpona naše družbe in njene ekonomske in politične stabilnosti ter dokaz vsestranske življenjske moči samoupravljanja.

Nedavno je v sklopu pomembnih marksističnih del v smislu, kot smo se izrazili, izšla knjiga Vladimira Bakarića: »Družbeni razredi, nacija in socializem«. Delo, v katerem so zaobjeti nekateri teksti V. Bakarića, napisani ali izgovorjeni v zadnjih 30 letih plodnega avtorjevega delovanja, je prav glede na današnji čas in politični trenutek močno aktualno. Iste atribute aktualnosti in aktivne, neposredne vključenosti v sedanje idejno-politične akcije ZK in družbe na notranjem in zunanjem planu mora vsekakor dobiti tudi Nikole Ljubičića »Splošna ljudska obramba strategija miru«. Knjiga je študija o najbistvenejših vprašanjih splošne ljudske obrambe Jugoslavije.

Tako rekoč pravkar je izšla v založbi beograjskega »Privrednega pregleda« knjiga Toda Kurtovića »Informiranje v socialistični samoupravni družbi«. O tem delu želimo nekaj več reči, prvič vsekakor zato, ker nam je zaradi posla, ki ga opravljamo, vsebinsko blizu, drugič pa tudi zaradi nekaterih drugih, recimo globljih političnih razlogov.

V knjigo sta avtorja izbora tekstov, Dragan Bartolović in dr. Franc Cengle, uvrstila, kot sama navajata, tista avtorjeva dela, ki omogočajo celovitejši pregled aktualnih problemov in procesov socialistične samoupravne transformacije informiranja kot konstitutivnega dela našega družbenopolitičnega sistema, zlasti v obdobju neposredno pred sprejetjem ustave SFRJ in desetim kongresom ZKJ in po njem.

Knjiga je svojevrstno pričanje o boju ZK za nove odnose na področju informiranja pri nas, vendar pa tudi nazorna potrditev osebne angažiranosti Toda Kurtovića v koncipiranju, tolmačenju in uresničevanju vloge partije v novem sistemu informiranja.

Franc Šetinc, recenzent knjige, je v predgovoru zapisal, da je vrednost Kurtovićeve knjige predvsem v tem, da osvetljuje poti, ki vodijo v prihodnost, in ker odseva moč zavestnega prepričanja, da smo cilje, za katere se borimo, sposobni tudi uresničiti.

Ta zapis na tem prostoru nima pretenzije, podrobno in analitično ocenjevati celotne knjižne tvarine, ki jo imamo pred seboj. Vendar pa bo poskušal najti, izluščiti in predstaviti nekaj misli, ki so, prvič, v nekem smislu tipične in ilustrativne za marksistično-dialektično mišljenje in naziranje Toda Kurtovića in za njegova stališča do konkretnih nalog, problemov in protislovij in ki so, drugič, aktualna, predvsem pa aktiven notranji del revolucionarne preobrazbe prav v tem trenutku, v tej dobi, v tej etapi — kot organski del konkretne idejno-politične revolucionarne akcije v smislu, kot smo ga pojmovali v začetku.

Torej gre za misli, ki same po sebi delujejo kot iniciator in stimulator konkretnih revolucionarnih akcij ZK in drugih organiziranih socialističnih sil, kot del njegovega »pogonskega goriva«.

V sestavku »Politične komponente sistema informiranja«, ki je v bistvu diskusija na sestanku delovne skupine IK predsedstva CK ZKJ za izdelavo predloga dokumenta o sistemu informiranja, 8. jan. 1975 v Novem Sadu, Todo Kurtović zapiše: »Ko smo gradili naš sistem v praksi in se hkrati bojevali proti negativnim pojavom, smo razvijali mnogostranski dialog v družbi. Ta dialog je treba nadaljevati, izpopolnjevati in še močneje razvijati kot garancijo in spodbudo za nadalnjnje zbiranje samoupravno orientiranih sil. Tako partija kot socialistična zveza jih bosta združevali in pri tem afirmirali vse, kar je pozitivno v našem sistemu . . .«

In na drugem mestu v istem prispevku: »Ustvariti moramo takšno situacijo, v kateri v sredstvih informiranja ne more eksistirati nič, kar je antisamoupravno, kar nasprotuje ideologiji zveze komunistov. Vendar pa se danes v tisku tolerirajo tehnokratske sile in prakse, eksistira in tolerira se nacionalistično, antisamoupravno obnašanje. Za ideologijo zveze komunistov se moramo odločno boriti, moramo dvigati zavest in znanje v celoti. Na tej liniji moramo pripraviti naše prihodnje ukrepe, od političnega šolanja v zvezi komunistov in naprej. Mnogih ljudi v novinarstvu ne moramo dolžiti za sedanje vedenje, ker so bili določen čas prepuščeni sami sebi. Ohrabruje pomoč, ki so jo tisku v zadnjih letih nudili centralni in pokrajinski komiteji ZK . . .«

In dalje v istem članku: »Enakopravni nacionalni oziroma republiški in pokrajinski interesi morajo prav tako priti do večjega izraza v sistemu informiranja. Sistem informiranja je tudi instrument nacionalnih svobod in nacionalne enakopravnosti. Sedanji družbeni odnosi omogočajo, da tudi tu storimo nov korak. Nacionalni interes se ne spopada z jugoslovanskim interesom, toda jugoslovanski interes nikomur ne daje pravice, da se ograjuje ali da se zagradi . . .«

V razpravi na tribuni kluba samoupravljalcev v Novem Sadu, 18. jan. 1975, daje Todo Kurtović temeljito in celovito idejno-politično analizo dogmatizma v razmerah socialističnega samoupravljanja. Dogmatiki, pravi na nekem mestu, »skušajo zadržati naš razvoj, konzervirati in reševati ostanke administrativnega in centralističnega upravljanja v naših razmerah. Z druge strani se pod plaščem boja proti dogmatizmu danes ultralevičarji vedno bolj bojujejo proti marksizmu sploh, oziroma proti socializmu pri nas — proti socializmu, ki se razvija na samoupravnih družbenih odnosih. V vsem tem deluje tudi prikrita antikomunistična akcija, s katero se negira vse, kar smo dosegli, in podžiga prepričanje, da je neogibno vračanje na tisto, ker je že preseženo . . .«

»Dogmatizem je ideologija tako birokracije kot tehnokracije in je oporník vseh drugih antisocialističnih in antisamoupravnih sil v naših konkretnih pogojih . . .«

. »So posamezniki, ki celo obsojajo dogmatizem, vendar pa njihovo mišljenje odkriva nekatere njegove bistvene značilnosti: ukalupljenost, sterilnost, zaprtost za stvarne družbene procese. Nekateri izmed njih zelo veliko govorijo o etičnih vrednotah, čeprav so v imenu teh etičnih vrednot pripravljeni pohoditi vse, kar se jim upira z antidogmatskih pozicij, pred vsem pa stvarne interese delavskega razreda. Na tej liniji kažejo skoraj slepo odbojni odnos do marksizma in do marksistične družbene kritike. Zgovoren primer za to je ravnanje določenih skupinic opozicionistov na nekaterih fakultetah. To je konkretna manifestacija dogmatizma, ki se kaže v domala atavističnem sovraštvu do vsega, kar se pri nas gradi in ustvarja . . .«

Tak atavizem in dozdevni antidogmatizem je bilo in je moč še danes opaziti pri nekaterih sociologih in filozofih v Sloveniji, če govorimo iz zornega kota naših lastnih izkušenj, od katerih nekateri vztrajno in relativno drzno rovarijo in kopljejo ‚izpod žita' zaščiteni, kot želijo sami pokazati, z ameriškim internacionalističnim znanstvenim prijateljstvom in zvezami.

»Psevdoradikalizem«, nadaljuje v tem značilnem sestavku Todo Kurto-

Kmetijska politika

Kmet med včeraj in jutri

Z združevanjem dela, sredstev in zemlje naj bi ga izenačili z delavcem

Kmetijstvo je na pragu odločilnega in novega. V življenje mora spraviti pomembne dokumente, kot so samoupravni sporazum o temeljih srednjeročnega programa razvoja kmetijstva in živilstva za obdobje 1976—1980, zakon o združenem delu in še nekatere. To in pa nekatere pomanjkljivosti, ki so se pokazale pri dosedanjem razvoju, narekujejo dopolnitev kmetijske politike, s katero naj bi pospešili razvoj kmetijstva, nove družbeno ekonomske odnose in nadaljevali preobrazbo vasi. Zadružništvo v dopolnjeni kmetijski politiki dobiva odgovorne naloge, o čemer se je s predsednikom Zadružne zveze Slovenije Andrejem Petelinom pogovarjal naš novinar Rajko Ocepek.

DELO: V partijski oceni izvajanja kmetijske politike v zadnjem srednjeročnem obdobju so bile omenjene tudi nekatere pomanjkljivosti. Kako bi jih vi razvrstili?

PETELIN: Prepričan sem, da preveč govorimo le o pomanjkljivostih, kot da doslej nismo ničesar storili. Prepričan sem celo, da smo po drugi konferenci ZKS o kmetijstvu napredovali tako v proizvodnji kot pri samoupravnem organiziranju in združevanju kmetov. Merjeno v pridelkih sicer nismo napravili ne vem kako velikih skokov. V minulih petih letih smo večali kmetijsko proizvodnjo za približno odstotek na leto. Če pa pogledamo znotraj tega govedorejo, kažejo podatki, da smo stalež goveje živine zvišali kar za 14 odstotkov. Večje uspehe smo dosegli v vinogradništvu, deloma tudi pri krompirju, medtem ko v sadjarstvu in morda v tržni pridelavi poljskih pridelkov zaostajamo. Opozoril bi samo še na mleko, kjer smo naredili precejšen korak naprej. V kooperaciji smo pridobili leta 1970 95 milijonov litrov mleka, leta 1976 pa že okoli 190 milijonov litrov ali dvakrat več.

Tudi organiziranost v kmetijstvu smo bistveno popravili. Vseskozi smo imeli največ težav s tržiščem. Zanj je značilna dokajšnja neurejnost in neusklajenost med primarno proizvodnjo, predelavo in prodajo kmetijskih pridelkov. Na tem področju smo prav gotovo precej storili preko poslovnih skupnosti, ki delujejo v naši republiki. Največ uspeha so dosegli v živinorejski poslovni skupnosti, ki je kljub velikim težavam uspela z boljšo organiziranostjo in tudi z družbeno pomočjo premagati največje težave. Tako se živinorejska proizvodnja kljub krizi ni zmanjšala, ampak celo povečala. Problemi so še pri produktivnosti dela. ne samo v zasebnem sektorju, ampak tudi drugod. Tudi naložbe niso bile vedno najbolj smotrne. Kljub temu pa teh uspehov ne bi dosegli, če ne bi razvijali našega zasebnega kmetijstva, ki je danes solidno opremljeno s stroji, priključki in z drugo opremo.

DELO: Kaj pa druge pomanjkljivosti?

PETELIN: »Med pomanjkljivosti bi lahko šteli še dohodkovne odnose. Gre tako za odnose med primarno proizvodnjo, predelavo in prodajo, pa tudi za odnose znotraj kmetijskih organizacij. Težave pri tem so nastale tudi zaradi tega, ker so bili dohodkovni odnosi preveč odvisni od administrativno zadržanih cen. Največkrat smo te cene določali tako, da smo odbijali vse stroške v maloprodaji, trgovini na debelo ter predelavi. K temu je še svoje v obliki marže pristavila zadruga, kar pa je ostalo, je potem dobil pridelovalec. Napako smo napravili tudi, ko smo zadruge postavili v maržni sistem. To je bil eden izmed razlogov, da so bile kmetijske organizacije v neustreznem položaju, zaradi česar se je njihova reproduktivna sposobnost iz leta v leto manjšala. Večinoma smo ostali tudi pri kupoprodajnih odnosih, kar je slabo. Imamo sicer dolgoletne kooperacijske pogodbe med člani in njihovo organizacijo, vendar so največkrat celotno tveganje v pridelovanju nosili kmetje, delno, morda še zadruga, medtem ko drugi udeleženci tega niso tolikanj občutili.

DELO: Kakšne spremembe so predvidene v kmetijski politiki, oziroma kaj prinašajo novi dokumenti za kmeta, zadrugo, zadružništvo in kmetijstvo nasploh?

PETELIN: Vsekakor gre za dosledno uveljavitev ustavnih določil. To je v vseh dokumentih posebej poudarjeno, kar še zlasti velja za zakon o združenem delu, V njem so nekatere stvari dosti bolj določneje začrtane, kot so bile doslej. Pomemben je zlasti položaj kmeta in delavca v združenem delu, pa tudi kmetijske organizacije, zadruge oziroma temeljne organizacije kooperantov. Večji poudarek so dobili tudi primarna proizvodnja, odnosi med primarno proizvodnjo, predelavo in prodajo ter soodvisni dohodkovni odnosi. Na podlagi združevanja dela in zemlje, delovnih in drugih sredstev naj bi oblikovali najrazličnejše oblike združevanja od enostavnejših do čim popolnejših oblik. Naša namera je, da bi na podlagi dela in združevanja zemlje dosegli večji dohodek, s tem pa tudi kmetovo večjo socialno varnost.

DELO: S sprejetjem lanskoletnih oziroma letošnjih dokumentov o srednjeročnem načrtu, posebej pa s samoupravnim sporazumom o temeljih srednjeročnega programa razvoja kmetijstva, ki so ga podpisale skoraj vse zadruge in obrati za kooperacijo, prihajamo tudi v novo obdobje načrtovanja.

PETELIN: V organizirano proizvodnjo hrane se vključujejo vse kmetijske organizacije, zadruge in obrati za kooperacijo, družbenopolitične skupnosti in v okviru poslovnih skupnosti vsak kmet, ki združuje svoje delo, sredstva in zemljo v zadrugi ali obratu za kooperacijo. To pa pomeni, da s tem prevzemajo tudi vse pravice, ki iz tega izhajajo in tudi vse obveznosti, kot jih imajo delavci v združenem delu. Koliko pa bodo od tega dobili, bo odvisno od kakovosti in obsega združevanja v teh organizacijah. Za zadrugo ali bodočo temeljno organizacijo kooperantov je pomembno, da se tveganje v proizvodnji ne prenaša le na temeljno organizacijo oziroma na njene člane, temveč tudi na druge udeležence od pridelave do prodaje kmetijskih pridelkov. Ker ima tudi v prihodnje pridelovanje hrane prednost, kmetijstvo ne bo v celoti nosilo bremen pri urejanju življenjskega standarda. To smo doslej počeli tudi na račun nižjih cen kmetijskih pridelkov. Marsikaj pa je šlo tudi v škodo nizkih dohodkov pridelovalcev pa tudi njihovih organizacij. Kopneli so poslovni skladi in druga sredstva za razširjeno reprodukcijo. Čeprav je bilo kmetijstvo deležno nadomestil, ki so jih dajale družbenopolitične skupnosti, niso vedno pokrile stroškov pridelovanja. Seveda pa problema z višjimi cenami ne bo mogoče rešiti, kakor si mnogi predstavljajo. Tako za kmetijstvo kot za predelavo velja, da bo treba bolje izkoriščati obstoječe zmogljivosti. V kmetijstvu so rezerve predvsem v zemlji in delovnih sredstvih, pa tudi v delovni sili. Podobna ugotovitev velja tudi za živilsko industrijo, ki naj bi svoje zmogljivosti prilagajali obstoječim pridelovalnim zmogljivostim in načrtom v kmetijstvu. Kmetijstvo po novem ne bo zgolj zaledje živilske industrije, kar se je doslej pogosto dogajalo. Zaradi neurejenih tržnih odnosov živilska industrija ni sklepala pogodb za pridelavo surovin. Poslej tako ne bo šlo. Kmetijstvo bo enakopravni partner živilske industrije. Medsebojne odnose bodo urejali z zakonom o združenem delu.

DELO: Mislite, da je zadružništvo organizacijsko in kadrovsko sposobno izpolniti obširne in zahtevne naloge?

PETELIN: Nedvomno smo kos tem nalogam, čeprav bodo ponekod tudi težave. Pomembno pa je, da smo dovoljivo organizirani. Kadrov je morda premalo, vendar znajo delati in so to že dokazali. Več zaupanja bi jim morali pokazati.

DELO: Kako je organizirano slovensko zadružništvo?

PETELIN: Trenutno imamo v Sloveniji 46 kmetijskih zadrug in temeljnih zadružnih enot, 31 obratov za kooperacijo v kmetijskih kombinatih in drugih delovnih organizacijah ter 38 obratov za kooperacijo v gozdarstvu. Poleg tega imamo v kmetijskih zadrugah in obratih za kooperacijo 339 zadružnih in 293 delovnih enot. V zadruge je včlanjenih več kot 48.000 članov, ki so sklenili dolgoročne kooperacijske pogodbe. Preko 30.000 kooperacijskih pogodb pa je sklenjenih zunaj članstva. V Sloveniji deluje sto aktivov mladih zadružnikov, okoli 400 sekcij in odborov kmečkih žena v kmetijskih organizacijah itn. Razen tega imamo 1700 kmečkih skupnosti. Od tega je sicer največ strojnih (okoli 1300), kar ne zmanjšuje uspehov, ki smo jih dosegli na tem področju. V teh skupnostih namreč združuje delo, sredstva in zemljo okoli 14.000 kmetov. V Sloveniji dela tudi 73 hranilno-kreditnih služb v kmetijskih organizacijah, ki so imele konec minulega leta več kot 700 milijonov din hranilnih vlog (leta 1969 so imeli kmetje na hranilnih knjižicah le 73 milijonov din).

DELO: Je to dovolj, da bodo predvidene naloge izpolnjene. Ali bi lahko organiziranost izboljšali?

PETELIN: O tem smo precej razpravljali že ob osnutku zakona o združenem delu in tudi prej. To vprašanje smo večkrat načeli tudi na občnem zboru zadružne zveze in na sejah upravnega odbora. Ugotovili smo, da sedanja organiziranost ne ustreza več: morali jo bomo organizacijsko in vsebinsko dopolniti. Mislim, da bi morali kmetje v kmetijskih organizacijah bolj neposredno odločati. Ne bi mogli sicer trditi, da zadruge in obrati za kooperacijo niso samoupravno organizirani, vendar so te organizacije precej velike. Navadno zajemajo eno občino, v nekaterih primerih, zlasti pri obratih za kooperacijo, pa celo dve ali tri občine, kar pa je seveda preveč. Vse te organizacije imajo sicer več zadružnih in delovnih enot, v katerih delujejo zbori, pa tudi posebni odbori in se tudi za te zadružne delovne enote ugotavlja dohodek. Vendar pa je delitev dohodka še vedno v okviru zadruge oziroma obrata za kooperacijo. Samoupravni organ zadruge in obrata za kooperacijo je sestavljen iz delegatov zadružnih in delovnih enot; potemtakem odločajo delegati osnovnih celic, vendar je pri tem še vedno preveč predstavništva. Marsikdaj člani nimajo takšnega vpliva, kot če bi bili organizirani na manjšem območju. Pri tem mislim predvsem na več temeljnih zadružnih organizacij. Te naj bi zajele območje ene ali več zadružnih enot, se pravi ene ali več krajevnih skupnosti. S tem bi pokrili ne samo samoupravne, ampak tudi gospodarske interese združenih kmetov. Zadruge potem ne bi imele zgolj gospodarske funkcije, temveč tudi družbeno. Le-te ne bomo uspešno opravljali, če bodo območja posameznih organizacij preobširna, saj se kraji razločujejo med seboj tako po potrebah kot tudi po možnostih, ki jih imajo. Razen tega goje zadružne organizacije različne dejavnosti. V njih so stalno zaposleni. Zato bomo morali misliti na ustanavljanje tozd. Skupne službe večjih organizacij, ki delajo za te dosedanje zadružne enote oziroma delovne enote, poznejše temeljne zadružne organizacije in tozd, pa naj bi preoblikovali v delovno skupnost skupnih služb. Obstaja bojazen, da bi taka reorganizacija podražila poslovanje, ker bi morali za strokovno in administrativno delo zaposliti nove delavce, kar bi šlo na račun povečanja poslovnih stroškov. To sicer ni povsem neutemeljeno, vendar bi na ta problem morali gledati predvsem s tega stališča, kaj od te nove organizacije dobimo, ne za sedaj, ampak z nadaljnjim razvojem. Temeljni namen takih reorganizacij naj bi bil več hrane in s tem tudi več dohodka, tako za združene kmete kot njihove organizacije.

DELO Bitko za več hrane in večjo produktivnost dela naj bi dobili z združevanjem dela sredstev in zemlje. Kakšne so poti do tega cilja?

PETELIN: Mislim, da moramo na ta vprašanja, o katerih največ govorimo, gledati kot daljši proces. Čez noč se tega ne bo dalo spremeniti. Za sedaj je pomembno, da zboljšamo odnose v pridelavi in da se dogovorimo za obseg združevanja dela, zemlje, delovnih in drugih sredstev. Uspeh bo v marsičem odvisen od družbene in strokovne osveščenosti kmetov, pa tudi od kadrov, materialnih možnosti takega združevanja in v nič manjši meri tudi od dohodkovnih odnosov urejenega tržišča in še kaj. Doslej je bilo precej razprave, kdo je združeni kmet, kdo je član kmetijske zadruge in kdo je kooperant. Reči je treba, da se pod proizvodnim sodelovanjem razume določen obseg proizvodnje, kateremu bi določili spodnjo mejo, medtem ko gre pri poslovnem sodelovanju le za občasen odkup kmetijskih pridelkov, ki se ne veže naprej in za nakup repromateriala. Če se kmet vključuje preko združevanja v organizirano pridelavo, torej tudi v načrtno proizvodnjo, je sestavni del zadruge in družbenopolitične skupnosti, kar naj bi bil pogoj za članstvo v zadrugi ali kakšni drugi organizacijski obliki. S tem pa ni rečeno, da ne bomo gojili tudi poslovnega sodelovanja, vendar bodo pravice zelo različne. Tisti kmet, ki bo samo občasno sodeloval in ne bo prevzemal tveganja, bo imel seveda povsem drugačne pravice od člana zadruge, ki dogovorjen del svoje proizvodnje ali pa celotno združuje in s tem tudi tvega. Pomembno bo, da se bodo kmetje s samoupravnim sporazumom v zadrugi ali temeljni organizaciji kooperantov dogovorili za medsebojne odnose, za obseg proizvodnje in vloženega dela ter tudi zemlje, delovnih in drugih sredstev. Sporazumeti pa se bodo morali tudi za delitvene odnose v zadrugi med člani in delavci in za osnovne pogoje, pod katerimi bolj sodelovali z drugimi organizacijami. Dogovorili naj bi se, s kakšnim odstotkom zemljišč, sredstev in dela bo kmet sodeloval, da bo dobil status združenega kmeta. Zaželeno bi bilo, da kmetje čimveč združijo, ker bo od tega največ odvisno, v kolikšni meri bodo lahko uveljavili pravice, ki jih imajo delavci.

Skupna proizvodnja bo vse tisto, za kar se bodo dogovorili. Gre torej za proces, za najrazličnejše oblike sodelovanja in združevanja, ki bo predvsem odvisen od družbene in strokovne osveščenosti kmetov in ljudi, ki delajo na določenem območju. Prizadevati si moramo za kakovostnejše oblike povezovanja, sovlaganje kmetov in družbenih sredstev, delitev dohodka — receptov za to pa ni. Zame je popolno vse tisto, kar pelje k večji proizvodnji, dohodkovnim odnosom in preko tega tudi do večjega dohodka in zagotavljanju socialne varnosti kmetov ter k novim družbeno-ekonomskih odnosom.

DELO: Kako bomo v novo vključevali kmete v hribovitih krajih, kjer ni mogoče zagotoviti dovolj dohodka samo iz kmetijstva?

PETELIN: Nadaljevali bomo s posodabljanjem pridelovanja. Bolj kot sedaj pa bo treba poskrbeti tudi za dopolnilne dejavnosti v kmetijstvu. Premalo izkoriščamo kmečki turizem, domačo obrt, gozdarstvo, kar marsikje ni dopolnilna dejavnost, ampak poglavitna. To bi bil pomemben dopolnilni vir dohodka, zlasti za hribovska območja. Industrija premalo izkorišča možnosti razvoja dislociranih obratov in organiziranja dela na domu. Gre za posebno obliko dela, ki ne zahteva novih objektov, ter reševanje komunalnih, stanovanjskih, šolskih in drugih vprašanj. Uporabiti moramo, kar imamo na kmetijah in vasi. Ljudje bi raje ostajali doma, če bi imeli večji dohodek, pa čeprav bi še naprej živeli v odročnih krajih.

DELO: Za skupno proizvodnjo bodo zelo pomembni medsebojni odnosi v zadrugi. Kako naj bi jih uredili? Kakšna bodo merila za ugotavljanje dohodka po vloženem delu, sredstvih in zemlje?

PETELIN: To je najtežje vprašanje slovenskega zadružništva. Delno je bilo to nakazano že z zakonom o združevanju kmetov, vendar smo doslej premalo napravili. Ne bi se izogovarjal samo na objektivne težave, ker cen nismo oblikovali s ponudbo in povpraševanjem, kar je preprečevalo dohodkovne odnose. Ne morem pa reči, da doslej nismo ničesar storili. Znani so primeri iz vinogradništva v Goriških Brdih in še ponekod drugod, kot na primer pri hmelju, mleku — zlasti pri tistih zadrugah, ki so imele svoje mlekarne, medtem ko drugod posebnega napredka ni bilo. V glavnem so v zadružnih organizacijah delili dohodek na koncu leta po sklepnem računu.

Zadružne enote so del ostanka dohodka, namenjenega skupni porabi članov, običajno porabile za komunalna dela, za razne ekskurzije, izobraževanje, šolstvo, gasilce itn. To ni delitev dohodka na posameznika oziroma po vloženem delu, sredstvih in zemlje, ampak po finančnem uspehu posamezne zadružne enote. Težko bo za vsakega kmeta posebej določiti, koliko je vložil dela, sredstev, kakšen je njegov delež zemlje pri določenem pridelku itn. Verjetno ne bo mogoče priznati vsakega vloženega dela. Zaradi tega naj bi določili merila, oziroma ugotovili stroške za posamezne faze dela za vsako reprodukcijsko dejavnost posebej. Oceniti je treba, koliko je potrebnega dela, sredstev in zemlje, kakšni so prispevki delavcev strokovne službe, komerciale itn. Marsikaj bo rešeno že s tem, ko bomo določili, koliko so vložili kmetje, koliko pa delavci. Nadaljnja delitev bo potem lažja. Verjetno bo treba poskušati tako, kot ponekod že delajo, in to še dopolniti, kot predvideva zakon o združenem delu. Seveda pa se pri tem postavlja več vprašanj, ki jih bo treba sproti reševati. Ena od takih je npr., kako realno oceniti v dohodkovnih odn ih vloženo delo in sredstva živilske industrije in trgovine ter podobno. Gre za celo vrsto vprašanj, ki bodo zahtevala tudi spremembo zadružnega knjigovodstva

DELO: Za kmečke ljudi pravimo, da so še vedno za marsikaj prikrajšani, kot so dopusti, bolniška, porodniški dopust, pokojnina, prosti čas, boljši delovni pogoji itn. Mislite, da bo z izvajanjem dopolnjene kmetijske politike mogoče rešiti tudi ta vprašanja?

PETELIN: Menim, da združevanje pelje do tega, da bomo lahko hitreje ukrepali. Nemogoče pa je predvideti, da bi ta vprašanja povsod urejali z enako naglico. Uspeh bo odvisen predvsem od kakovosti in obsega združevanja na vasi. Združeni kmetje morajo doseči tak dohodek, da bo vsa družina deležna teh ugodnosti, če ni mogoče z delom na kmetiji, pa z dopolnilno dejavnostjo. Povsem drugo pa je vprašanje bolniških in porodniških dopustov, prostega časa in drugih življenjskih pogojev. To si bodo lahko kmetje zagotovili, če se bodo hitreje odločali za nove oblike dela — razne skupnosti, kjer pridelovanje ne bo v celoti odvisno od enega samega človeka ali od ene kmečke družine, ampak od večjega števila. V tem primeru si bodo lahko pomagali, ko bo nekdo na bolniškem ali na porodniškem dopustu. Lahko bi ta problem rešili tako, da bi imela tudi zadruga delavce, ki bi jim priskočili na pomoč, seveda za primerno nadomestilo. Danes je npr. prvi problem na kmetiji, kako nadomestiti kmečko ženo, ki ima porodniški dopust in kje jo dobiti. Seveda pa se takoj sproža vprašanje, če je kmetija finančno sposobna za določeni čas najeti dodatno delovno moč. Treba pa je povedati, da te prve oblike skupnega dela oziroma skupne proizvodnje niso povsem nove, saj imamo že danes primere, ko gredo kmetje tudi za nekaj dni na morje, čeprav imajo doma deset ali petnajst krav. Za tak primer se danes kmet dogovori s sosedom, jutri pa bosta morda že razmišljala o gradnji skupnega hleva, ki jima ne bi omogočil le letnega dopusta, ampak tudi več prostega časa, delitev dela, cenejšo rejo, večjo produktivnost in konec koncev tudi več dohodka. Ta pa bo zagotovo najbolj odločilen, kdaj in v kolikšni meri se bo kmet izenačil z delavcem.

---

vić, »je pri nas v osnovi najpogostejši vidik dogmatizma, ne glede na to, da je običajno zakrit za parolo »skrb za delavski razred«. V tem pogledu je značilen primer demonstracij ali »protestnih stavk«, v katerih prihajata antisamoupravno ravnanje in metoda najpopolneje do izraza. Inspiratorji takih akcij uporabljajo skrajno destruktivno antisamoupravno metodo . . .«

»Kritiko vsega obstoječega« označuje Todo Kurtović kot »svojevrstno dogmo«. »Progresiven človek«, pravi avtor, »se nasproti socialistični družbi ne more obnašati drugače kot nasproti svojemu lastnemu delu. Prav tega pa ni aprioristični tezi o »kritiki vsega obstoječega«, ki je, poleg drugega, očitna zloraba in ponarejanje Marxa. Je negiranje vsega, kar je ustvarjeno v socialistični družbi, to je kritika, ki jo izvajajo tisti, ki stoje ob strani. To je »obsodba« stvarnega in zapletenega družbenega procesa po ljudeh, ki v njem nočejo sodelovati, v imenu nekih sterilnih, poenostavljenih shem. To je prizadevanje, da se v realni družbeni odnos vtisne nekaj, kar je fiktivno. S takšnimi metodami političnega boja se socializem nikoli ne bi mogel uresničiti . . .«

•

Izid knjige Toda Kurtovića oziroma še bolj njena vsebina nas danes spominja na dogodek, ki se je odigral lanskega novembra, a ostajajo njegove politične dimenzije prav tako aktualne, kot so bile tedaj. »Oko«, zagrebški 14-dnevnik, je v številki za obdobje od 21. okt. do 4. nov. 1976 objavil gloso, v kateri pisec dozdevno napada in kritizira Toda Kurtovića zaradi nekaj besed, ki jih je izrekel v intervjuju reviji Start, v resnici pa gre za napad na ZKJ in za kritiko njene politike reševanja tako imenovanega nacionalnega vprašanja.

Mi se tu nikakor ne mislimo spuščati v analizo Kurtovićevega teksta, ki je jasen in ni sporen, niti ne mislimo razmišljati o posameznih besedah, ki jih je glosist odtrgal iz celote in ki jim ni dajal le lastnih želenih subjektivnih odtenkov, ampak jih je tudi ponaredil (jih dodajal drugim zvezam) prav toliko, kolikor so to potrebovali njegovi subjektivni nameni in plani.

Kot opora za napad na ZKJ preko osebnosti sekretarja v IK predsedstva CK ZKJ rabi glosistu »Oka« nekaj besed, ki jih je povedal Todo Kurtović o odnosih med našimi narodi, o njihovih posebnostih in razlikah, ki so med drugim posledica stoinstoletne razdvojenosti in razvoja v različnih zgodovinskih pogojih. Zaradi večje nazornosti ilustrira Todo Kurtović to različnost in njene manifestacije z razlikami med Srbi in Hrvati, ki »obstajajo od jezika dalje«.

Glosist uporabi kot sredstvo za napad izraz »velike razlike«. Najprej v ostrem in nestrpnem tonu anulira »velike razlike med Hrvati in Srbi«, nato pa v bolj ali manj *jasnem stališču*, predvsem pa v razvidni *konsekvenci* in vsakomur opaznem učinkovanju njegovega pisanja briše vsakršne razlike in v bistvu vzpostavlja načelo *monolitnosti in kompaktnosti*. Sekretarju izvršnega komiteja predsedstva CK ZKJ očita, da priliva vodo na mlin nič manj kot antikomunističnih sil, nacionalistov in separatistov.

Todo Kurtović je avtor knjige »Komunisti in nacionalne svobode«. V njej dialektično, motreč in analizirajoč problematiko v njeni dinamiki, v procesu, v razvoju, obravnava naravo, bistvo in družbenoekonomske korenine odnosov med našimi narodi in narodnostmi, njihov današnji samostojni in enakopravni razvoj in na tem temelječo enotnost — v razlikah.

Ne samo s to knjigo, marveč tudi z drugimi deli se Todo Kurtović uvršča med tiste še vedno redke partijske in družbeno-politične delavce ter teoretike in znanstvenike sploh, ki pojasnjujejo, poglabljajo in utirajo nadaljnja pota ustavni, plebiscitarno sprejeti liniji in praksi reševanja tako imenovanega nacionalnega vprašanja. Bistvo te linije in prakse je: enakopravnost narodov in narodnosti SFRJ, politična in kulturna samostojnost vsakega naroda in narodnosti in samostojno razpolaganje s presežkom svojega družbenega dela in upravljanje s celotno družbeno reprodukcijo, razreševanje in usklajevanje ne samo različnih, marveč dostikrat tudi določenih objektivnih protislovnih interesov z dogovarjanjem in sporazumevanjem med republikami in pokrajinama.

V razumevanje odnosov in povezanosti med našimi narodi in narodnostmi sodi spoznanje, potrjeno z izkustvi naše družbene in revolucionarne prakse, da povezuje narode in narodnosti Jugoslavije dobršen del skupne zgodovine, globok občutek usodne povezanosti, etnična sorodnost večine njih, predvsem pa skupna zavest, ki sta jo zgradili revolucija in skupni boj za samoupravno demokratično socialistično družbo. Predsednik Tito imenuje to zadnjo kratko in nazorno: *bratstvo in enotnost*.

Članek v »Oku« z vsem tem predstavlja in podaja in z osnove, od koder štarta, ni in ne more biti nekakšno abstraktno ali dobromisleče kritiziranje, ki se, bodisi z rezultati, bodisi brez njih, prej ali kasneje izgubi v etru. Ta nastop namreč zadeva v *realne in žive družbene sile*. Udarja v družbeno realnost, ki je danes še vedno opredeljena z danim razmerjem moči družbenih sil in je k sreči, taka kot je, tudi zagotovljena, ker je današnje razmerje moči družbenih in političnih sil takšno, da omogoča in spodbuja nadaljnji razvoj socialističnega samoupravljanja-delegatske demokracije, združenega dela, kulture in humanizma. In premaguje ter potiska na družbene robove in stranske tire ideologije birokratskega etatizma, centralizma, psevdoliberalizma, tehnokratizma, nacionalizma, unitarizma itd. in njihove *žive*, ne abstraktne in namišljene nosilce.

Konkretno: napad na ZKJ oziroma njeno programsko politiko glede nacionalnega vprašanja odpira vrata in podpira realne družbene sile-nosilce ideologije nacionalističnega unitarizma, ki so že pred leti s »kritiko« separatističnega in šovinističnega nacionalizma v SR Hrvatski pred 21. sejo predsedstva CK ZKJ v resnici želeli celovit spopad zveze komunistov z nacionalizmom in liberalizmom *izrabiti* za zgraditev pozicij v korist birokratsko-centralističnih sil in ideologije konzervativnega dogmatizma.

Dobro je spomniti se, da so nosilci ideologije nacionalističnega unitarizma svoj čas celo pozivali današnje vodstvo ZK Hrvatske na odgovornost zaradi prodora hrvaškega separatističnega-reakcionarnega nacionalizma, v obdobju pred 21. sejo, še zlasti pa zaradi prodora tega nacionalizma prek dela tedanjega hrvaškega vodstva na 10. plenumu CK ZKH, januarja 1970. Vendar pa je, kot je znano, prav sedanje vodstvo ZK Hrvatske najodločneje obračunalo z nacionalistično frakcijo v Zvezi komunistov Hrvatske in s tem tudi bistveno prispevalo k uspehu 21. seje predsedstva CK ZKJ. To je znano.

Pojdimo še dlje, ker gre za politični pojav kot enega izmed znakov političnih procesov, političnih špekulacij, ki se kot nasprotje programski politiki in orientaciji ZKJ odigravajo danes v družbeni stvarnosti. Zato, ker je potrebno idejno-politično analizirati pojav in njegove globlje, realne in potencialne posledice in učinke, ki presegajo določenega posameznika ali posameznike in njihove zavestne namene ali nezavedne spontane reakcije, kar stvari ne spremeni. Ta posameznik je v obeh možnostih le objektiven izraz nečesa, kar živi v podzemlju družbene realnosti, kar nam je znano in kar obvladujemo.

Objektivna posledica napada na programsko politiko in orientacijo ZKJ glede nacionalnega vprašanja (če uporabljamo ta ne preveč primeren, a vendar utečen in sintezni izraz, ki nam še vedno pove vse) na platformi *unitarističnih in birokratsko-centralističnih etatističnih ideologij* je v sedanjih konkretno-zgodovinskih razmerah, na liniji svojega nadaljnjega učinkovanja — opogumljanje, podpiranje in v določenem smislu tudi odpiranje vrat v »predverje upanja« *nosilcem idej in ideologij o jugoslovanski socialistični naciji*.

To je nekakšna naša inačica socialistične nacije, kakršno zagovarjajo, propagirajo in uveljavljajo v SZ in drugih vzhodno-evropskih socialističnih državah (najmanj je tu eksponirana Madžarska). Današnja teorija o socialistični naciji je v bistvu renovirana Stalinova koncepcija iz leta 1929, ki deli nacije na buržoazne oziroma kapitalistične (tak izraz se uporablja danes) in socialistične; pri čemer naj bi bila socialistična nacija avtomatski produkt spremembe karakterja oblasti in lastnine.

Teorija o socialistični naciji ne upošteva objektivnega dejstva, da nacija ni buržoazna tvorba, marveč da je, tako je ugotovil Edvard Kardelj, tvorba družbeno-ekonomskih odnosov epohe kapitalizma oziroma stopnje razvoja produktivnih sil, ki je značilna za to epoho.

Socialistično nacijo naj bi po teh pojmovanjih »odlikovala« velika homogenost in kompaktnost množic in notranja brezkonfliktnost (oziroma v njej ni antagonističnih nasprotij). Obstaja monolitna socialna, nacionalna, ideološka in kulturna enovitost, so harmonični medrazredni in tako tudi medsebojni odnosi. V takšni jugoslovanski socialistični naciji ni več mogoče govoriti o kakih nacionalnih posebnostih v gospodarskem, državnem in družbenem pogledu. Ruši in odpravlja se načelo politične, kulturne in ekonomske samostojnosti narodov kot specifičen vidik in izraz samoupravljanja delovnega človeka. Na ideologijo o jugoslovanski socialistični naciji se vežejo ideje o državnem jeziku, o skupnem jeziku mednacionalnega občevanja. Osnova, na kateri se samo lahko docela vzpostavi (jugoslovanska) socialistična nacija, je *država*, je *birokratsko-etatistični, centralistični sistem*, to je njen pravi nosilec. Zato socialistična nacija nasploh in jugoslovanska kot ideja, ki živi v nekaterih glavah, posebej *izključuje samoupravljanje*.

Politične konsekvence in tudi določene realne nevarnosti idej o nacionalističnem unitarizmu in idej o jugoslovanski socialistični naciji kot možni smeri evolucije unitarističnih idej so na mednarodnem planu očitne in predvidljive. V zadnjih letih so se, na primer, pojavile v več močnih političnih kontrarevolucionarnih eskalacijah informbirojevščine in neoinformbirojevščine.

•

V LR Bolgariji se s koncepcijo enotne (bolgarske) socialistične nacije razume negiranje večnacionalne strukture Bolgarije. Ta koncepcija predstavlja ideološko-politični izraz nasilne asimilacije nebolgarskih narodnosti. Danes ni nobena skrivnost, da postavlja bolgarska KP Stalinov koncept »socialistične nacije« v funkcijo grobe asimilatorske politike ustvarjanja »enotne bolgarske socialistične nacije« na način »zlivanja nacij z dekreti od zgoraj«, z administrativnim »odpravljanjem« narodnostnih manjšin, kar vse že vrsto let boleče prestaja makedonska narodnost v LR Bolgariji.

Primož Žagar

Roman Albreht

Družbeno vzdušje spodbuja k tvornosti

Družbene izkušnje, ki so pripeljale do zakona o združenem delu, narekujejo, da še naprej utrjujemo oblast delavca v združenem delu, s tem pa sporazumevanje o ključnih razvojnih vprašanjih naše socialistične samoupravne družbe

Čas, ki ga živimo in obdobje, ki je pred nami, je zelo težko in zahtevno, toda hkrati nadvse spodbudno. Naravnost izziva in kliče vse potenciale, ki z njimi razpolaga sleherna celica združenega dela in združeno delo ter družba kot celota k najširši družbeni aktivnosti in ustvarjalni tvornosti. Izoblikovali smo namreč izhodišča za bodoči materialno ekonomski in družbeno ekonomski razvoj in ustvarili temeljne pogoje za uspešno uresničevanje našega in ambicioznega in zahtevnega razvojnega ter preobrazbenega programa.

Izoblikovali smo skupno razvojno plansko usmeritev, ki je osredotočena na to, da razvijemo nekatere bistvene materialno ekonomske pogoje za hitrejši in skladnejši družbeno ekonomski razvoj. Opredelili smo ključne člene in strateška vozlišča te razvojne usmeritve. S samoupravnimi sporazumi in z družbenimi dogovori o temeljih skupnih planov pa smo ustvarili tudi stvarna družbeno ekonomska oporišča za uspešno uresničevanje dogovorjene razvojne usmeritve.

Obdelali in operacionalizirali smo družbeno ekonomske in institucionalne osnove odnosov v družbeni reprodukciji in v družbi. To terja korenito preobrazbo družbeno ekonomskih in institucionalnih osnov, na katerih se oblikujejo in odvijajo dejanski odnosi v samoupravni družbeni praksi. Ta preobrazba ima svoja oporišča v zakonu o združenem delu in v drugih zakonih, ki obdelujejo in operacionalizirajo sistemsko podlago socialističnih samoupravnih odnosov, kot je opredeljena v ustavi. S tem smo pravzaprav sočasno na dveh frontah odprli razvojni in preobrazbeni proces. Na fronti razvoja materialno ekonomskih osnov naše družbe in na fronti razvojne preobrazbe družbeno ekonomskih in institucionalnih osnov odnosov v družbeni reprodukciji in v družbi. V našem družbeno ekonomskem razvoju sta ti dve franti samo dve plati oziroma dve razsežnosti enotnega, dialektično med seboj povezanega in odvisnega razvojno preobrazbenega procesa.

Strateški cilj, ki ga v tem procesu zasledujemo, je dvojni. Prvič, utrditi in stabilizirati materialno podlago združenega dela in družbe. Zato smo se odločili poseči v razvoj predvsem tistih materialno ekonomskih činiteljev ozir. segmentov združenega dela, ki so objektivno postali nevralgična žarišča družbene reprodukcije, žarišča, ki so postala omejujoči činitelj razvoja in nepretani latentni izvor eonomske nestabilnosti. Drugič, dosečí strateško pomembne premike v objektivnem družbeno ekonomskem položaju združenega delavca v družbeni reprodukciji in v družbi.

Delo, ki smo ga doslej opravili, in rezultati, ki smo jih na tej podlagi že dosegli, so vsekakor s svoje strani pomembno prispevali k družbenemu vzdušju, kakršno vlada pri nas. Zanj je značilna razgibana in razborita družbena akcijska mobilnost ogromne večine delavcev in delovnih ljudi in njihova delovna pripravljenost za tvorno sodelovanje pri delu na trasi dogovorjenega materialno ekonomskega razvoja in preobrazbe osnov družbenih odnosov na dogovorjenih opredelitvah.

V tem družbenem trenutku je ključnega, lahko bi dejali strateškega pomena, da preraste notranja opredeljenost delavca za dogovorjeno razvojno in preobrazbeno usmeritev v njegovo neposredno potrebo, da se delovno angažira pri izpeljavi te usmeritve in da postane dejansko v pravem in polnem pomenu te besede njen družbeni subjekt, njen družbeni nosilec. Ta proces je seveda v polnem teku in skoraj dobesedno z vsakim dnem se širi krog delavcev, ki se tvorno, angažirano, kot subjekt vključujejo v delo pri uresničevanju dogovorjene usmeritve. Na ta, kot smo rekli, strateški proces v združenem delu pa mora biti dolgoročno osredotočeno težišče delovanja vseh organiziranih družbenih sil in institucij. Družbena dejavnost mora biti naravnana in vodena tako, da ta proces spodbuja, poglablja, usmerja in krepi. To je bil tudi eden temeljnih razlogov, zaradi katerih smo se odločili za organiziranje posebne komisije za spremljanje uresničevanja zakona o združenem delu v federaciji in jo ograničili tako, da so v njeno delo vključeni vsi relevantni družbeno politični činitelji v federaciji, strokovni delavci z relevantnih družboslovnih področij in predsedniki sorodnih teles iz republik in pokrajin. Skupno delo pa bomo uspešno opravili, če bomo na podoben način vključevali družbeno dejavnost v vseh družbeno političnih skupnostih in znotraj združenega dela.

Rad bi opozoril na nekaj prvin, na katerih bi morala biti, po moji presoji, trdno zasidrana sleherna družbena aktivnost. Tak splet prvin so predvsem izkušnje, ki smo si jih pridobili pri oblikovanju izhodišč in osnov sedanje razvojne in preobrazbene usmeritve. Naslednja taka prvina je jasen in nepopustljiv kurz na to, da se zagotove premki v družbi v smeri približevanja strateškim ciljem. Naslednja prvina je odločna usmeritev na izpeljavo razvojnih in preobrazbenih nalog na ključnih vozliščih materialnega razvoja in družbenih odnosov v družbeni reprodukciji. V ospredje vsekakor sodi tudi organizacija dela pri konkretni zasnovi in izpeljavi proizvodnih, razvojnih in preobrazbenih nalog, ki bo zagotavljala, da bodo vanj od zasnove do izpeljave tvorno vključeni vsi činitelji in družbeni, strokovni in politični potenciali v organizaciji združenega dela.

V vsaki celici združenega dela je negovati in razvijati družbeno vzdušje, ki ne bo dopustilo dela v »prostem teku«. To je vzdušje, ki ne bo dopuščalo, da bi sprejemali za uho in oči lepe odločitve, ne bi pa se lotili dela pri njihovi izpeljavi. To je vzdušje, ki ne bo dopuščalo, da prepustimo stvari spontanemu razpletu, kadar se iz kakršnega koli vzroka zatakne izpeljava dogovorjene odločitve itd.

In kot zadnjo, naj omenim še eno ključnih prvin. To je odločen kurz na razvijanje družbeno ekonomskih odnosov v združenem delu, ki ima dvojno nalogo. Prvič, da odpremo proces spreminjanja objektivnega družbeno ekonomskega položaja delavca v družbeni reprodukciji in v družbi. In drugič, da začnemo oblikovati prvine ekonomske motivacije za vse funkcije, ki jih delavec opravlja v družbeni reprodukciji, vključno z ekonomsko motivacijo za uspehe pri gospodarjenju z družbenimi sredstvi ozir. z minulim delom.

Trdno sem prepričan, da nam bodo družbene izkušnje, ki smo si jih pridobili v dosedanjem delu, dragoceno vodilo za naše bodoče delo. V čem vidim njihovo dragocenost? Naj to pokažem na primeru dela na zakonu o združenem delu. Ne zaradi tega, ker bi menil, da smo si samo pri tem delu pridobili pomembne izkušnje, ampak zaradi tega, ker prav to delo najbolje poznam.

Zakon o združenem delu je bil sprejet kot rezultat popolnega soglasja vseh nosilcev družbene odgovornosti v Jugoslaviji in ob dobesedno plebiscitarni opredelitvi delavcev in delovnih ljudi zanj. Postavlja se vprašanje, kako je to mogoče, kje je osnova na to? Odgovor na to vprašanje je v načinu, kako je zakon nastajal in kako so dozorevale rešitve, ki so uveljavljene v njem. Od samih prvih zasnov zakona pa vse do njegovega dokončnega izoblikovanja je bilo delo organizirano tako, da sta se v njem dialektično prepletala proces kreiranja zakonskih rešitev in proces družbenega sporazumevanja o temeljnih opredelitvah, ki naj jih pravne norme izrazijo ozir. uveljavijo. Pri tem pa sta nas vodili dve temeljni načeli. Prvič, da so sprejemljive samo take rešitve, ki izhajajo iz družbeno političnih zasnov o nadaljnjem razvoju socialističnega samoupravljanja in iz sprejetih ustavnih opredelitev, ki pa morajo biti izvedljive v družbeni praksi samoupravljanja. Drugič, konkretna obdelava in operacionalizacija mora biti izpeljana tako, da v ustrezni meri upošteva razlike in posebnosti vsakega dela naše skupnosti, seveda na isti strateški razvojni usmeritvi.

Dosledno smo se ravnali po teh načelih. V zakon nismo vnesli nobene opredelitve, s katero se ne bi strinjali. Kljub temu pa je res, da smo v zakonu uredili vse tiste zadeve, za katere smo ocenili, da jih moramo v njem urediti.

Iz teh ugotovitev se nam ponujata pomembna sklepa. Eden je, da je postala socialistična samoupravna usmeritev ozir. naš družbeni razvoj na tej usmeritvi tista realna podlaga, na kateri najdemo v naši družbeni skupnosti skupni jezik pri iskanju skupnega imenovalca za nerealno dokaj različne interese, ki so objektivno pogojeni. Drugi pa je, da je samoupravno sporazumevanje nezdružljivo z metodami pritiska, izsiljevanja in vsiljevanja itd.

O teh izkušnjah govorim predvsem zaradi tega, ker se v naši družbeni stvarnosti še pogosto srečujemo z ostanki družbene prakse, ki je v opreki z družbeno prakso, ki je nedvosmiselno dala zelo uspešne rezultate. Mislim na tiste primere, ko se sporazumevalci razidejo, ko ugotove, da imajo različne interese, ne da bi se kakorkoli resneje potrudili, da bi odkrili skupne interese in našli stične točke svojih, statično gledano različnih interesov ter odkrili skupni imenovalec za določene svoje interese. Mislim pa tudi na tiste primere, ko posamezne sporazume enostavno zasnujejo in izdelajo delovne skupine v okviru strokovnih služb, poslovnih organov ali upravnih organov, ne da bi bili v delo vključeni delegati organizacij, ki naj bodo subjekti sporazuma, in potem vsiljujejo tak sporazum delavcem, da ga podpišejo. Take prakse se je treba čimprej odločno otresti. Niso sprejemljive trditve, s katerimi poskušajo tako prakso opravičiti, češ da delavci niso še zreli za sporazumevanje. To čisto enostavno ni res! Delavci sploh ne morejo drugače družno delati, kot da se medsebojno sporazumevajo. Samoupravno dogovorjene obveznosti pa postanejo že tako dejanska materialna sila, kadar jih delavci sprejmejo kot sestavino svojega interesa in skladno s tem tudi ravnajo v proizvodnji in reprodukciji. Res pa je, da delavci praviloma niso pripravljeni sprejeti sporazumov, pri katerih ne vedo, kaj zanje in za odnose, v katerih sodelujejo, pomenijo v sporazumih zapisana določila. To pa imajo prav.

Vse to seveda ne pomeni, da je potrebno prepustiti samoupravno sporazumevanje spontanim tokovom. Nasprotno, samoupravno sporazumevanje je potreba organizirano spodbujati, usmerjati, pomagati je treba pri premagovanju ovir, kadar se stvari zataknejo, itd.

Pri nas se še zelo pogosto ponujajo razne ocene, ki navadno temelje na čisto formalnih podatkih, ki govore o tem, da je samoupravno sporazumevanje še dokaj slabo razvito. Gledano s formalno pravnega stališča, takim ocenam verjetno ni mogoče oporekati. Hkrati pa je res, da so pri delavcih že zelo močno odgnala korenine spoznanja, da so oni družbeni subjekti samoupravnega sporazumevanja. In povsod tam, kjer so še tako ali drugače potisnjeni v procesu samoupravnega sporazumevanja v stran, se jim ne more razvijati ustrezna kultura sporazumevanja, kar nosi s seboj kup slabih posledic. Med njimi je zlasti zapiranje v svoj ozki okvir organizacije združenega dela, neizostren posluh za dejanske dolgoročne interese v družbeni reprodukciji in podobno. Vse to pa govori, da je spoznanje, da so delavci dejansko subjekt samoupravnega sporazumevanja, veliko globlje prodrlo v zavest delavcev, kot dostikrat mislimo. Samo na tem in edino na tem je treba graditi celotno prakso samoupravnega sporazumevanja. To je tudi edina prava pot, da odpravimo nekatere slabe navade, ki so se jih začeli oprijemati.

Druga pomembna izkušnja, ki smo si jo pridobili med delom pri zakonu o združenem delu, pa je tale: pri delu je aktivno sodeloval zelo širok krog družbeno političnih delavcev, strokovnjakov z raznih področij družbenih ved in družbene prakse samoupravljanja itd. Ob koncu dela pri zakonu smo imeli v naši družbi širok krog ljudi, ki temeljito poznajo vse razprave, ki so se sprožile ob zakonu; ki temeljito poznajo vse sestavine opredelitev, ki so vgrajene v zakon; poznajo argumente, s katerimi so bile določene rešitve sprejete v zakon, druge pa ne; in argumente, zakaj so določene opredelitve prav take kot so in ne drugačne. Ta širok krog ljudi se je osebno vživel v tematiko tega zakona in mnogi med njimi so se trdno usmerili v nadaljnje delo na tematiki, ki jo zakon obravnava. Seveda, skladno s svojo temeljno delovno usmeritvijo. Nekateri nadaljujejo delo kot družbeni aktivisti, drugi kot poslovni ljudje, tretji kot strokovnoznanstveni raziskovalci itd.

Mnogi med številnimi, ki so tvorno sodelovali pri oblikovanju zakona, so se s to tematiko dela šele prvič tokrat resno srečali. Samo sodelovanje pri tem delu pa jih je pridobilo, da so si to tematiko izbrali kot svojo trajno delovno usmeritev.

Tudi o tej zadevi govorim predvsem zato, ker bi rad opozoril, da ne ravnajo prav tisti, ki delo pri samoupravni preobrazbi v organizacijah združenega dela zapirajo v ozke delovne skupine. Na ta način ožijo svojo lastno ustvarjalno podlago in siromašijo svoj lastni ustvarjalni potencial, ki naj dela pri praktični izpeljavi sprejetih opredelitev.

Ko sem našteval prvine, na katerih naj bi bila trdno zasidrana naša bodoča družbena dejavnost, sem navedel tudi jasen in nepopustljiv kurz na to, da se zagotove premiki v družbi v smeri stalnega približevanja strateškim ciljem. Naj tudi to misel nekoliko določneje opredelim. Omejil se bom samo na strategijo v preobrazbi družbeno ekonomskih odnosov. Dve temeljni opredelitvi tvorita družbeno bistvo te strategije. Ena zahteva spremembe v objektivnem družbeno ekonomskem položaju delavca v družbeni reprodukciji in v družbi in izpeljavo celotne družbene preobrazbe iz teh osnov. Z drugimi besedami povedano, to terja spremembo družbeno ekonomske osnove, na kateri se oblikuje delavčev položaj v združenem delu. Druga opredelitev pa zahteva nadaljnje združevanje združenega dela v vse večje celote združenega dela, ki so notranje, proizvodno, poslovno ali po drugih interesih povezane in odvisne, ki naj prispevek nenehnemu povečevanju družbene produktivnosti dela in povečanju dohodka, večji ekonomičnosti in racionalnosti ter premagovanju negativnih učinkov stihijskega formiranja med deli združenega dela, ki so med seboj delovno in proizvodno povezani in odvisni. To terja korenite spremembe družbeno ekonomske osnove, na kateri temelje odnosi med organizacijami združenega dela v družbeni reprodukciji

Ko nas potegne vase delo pri družbeni preobrazbi z mnogimi zadevami, ki jih je treba spremeniti, se kaj rado primeri, da prav ta dva strateška cilja preobrazbe močno zbledita ali pa povsem utoneta v množici drugih, ki so bolj v dosegu roke. Kadar se pustimo ujeti v te zanke, se nam rado primeri še to, da se družbene preobrazbe lotimo na napačnem koncu. Lotimo se je pri iskanju ustreznih institucionalnih oblik organizacije, pri opredeljevanju organizma za uresničevanje samoupravljanja, do korena vseh odnosov, do osnov družbeno ekonomskih odnosov pa v takem primeru sploh ne sežemo. Marksisti pa dobro vemo, da je začetek vsake radikalnejše spremembe v spremembi osnov družbeno ekonomskih odnosov. Notranja zgradba zakona o združenem delu je takšna da so najprej obdelani in operacionalizirani dohodkovni odnosi, to so družbeno lastninski odnosi razvojne etape socialističnega samoupravljanja v naših družbeno razvojnih pogojih. Iz njih je izpeljana obdelava institucionalnih oblik organiziranja združenega dela in obdelava organizma, institucij in postopkov, na katerih temelji uresničevanje samoupravljanja

Na to metodo opozarjam zaradi tega, ker v družbeni praksi samoupravljanja še pogosto ravnamo prav nasprotno. Zadeve se lotimo pri kraju. Ob tem bi vas rad opozoril na to, da smo v obdobju po sprejetju tako imenovanih delavskih amandmajev tako ravnali. Potem pa smo na podlagi rezultatov opravljenega dela skupaj ocenili, da tako ravnanje ni bilo dobro, da je marsikje preobrazbo potisnilo na slepi tir. Že tedaj smo se dogovorili, da je treba zadeve popraviti in da v bodoče ne kaže več graditi hiše pri strehi, ampak pri temeljih.

Vedno, kadar drugače ravnamo, nam neprestano grozi nevarnost, da se bomo ujeli v zanke subjektivističnega voluntarizma in začeli kovati organizacijske in integracijske tvorbe na papirju, da bomo združevanje usmerjali z zornega kota svojih želja in naprednih interesov, ki jih narekuje vsakdanjost, in s tem prišli, kljub najboljši volji in kljub temu, da bomo formalno vse lepo samoupravno izpeljali, v ostra nasprotja z dejanskimi povezavami in odvisnostmi v družbeni reprodukciji in z dolgoročnimi interesi našega lastnega združenega dela.

Temu se lahko v največji meri popolnoma izognemo. To lahko dosežemo tako, da začnemo celotno preobrazbo odnosov s spremembami v osnovah družbeno ekonomskih odnosov.

In še nekaj je pomembno. Pomembni so kriteriji, na podlagi katerih bomo presojali rezultate preobrazbe. Zelo radi se pri tem zadovoljimo s kriteriji, ki pokažejo zunanjo, površinsko plat opravljenega dela. To seveda ni prav. Za presojo rezultatov družbene preobrazbe, ki se je lotevamo, so odločilnega pomena predvsem odgovori, ki jih dobimo na podlagi tehle kriterijev. Kaj so spremenili v družbeno ekonomski osnovi, ki objektivno opredeljuje položaj delavca v družbeni reprodukciji, in kako se te spremembe odsvitajo v ravnanju delavca v družbeni reprodukciji, v izpolnjevanju njegovih funkcij, v njegovih odnosih z drugimi delavci itd.

Pri teh bi želel na tole opozoriti: kadar govorimo o spremembi v položaju delavca, zelo pogosto povezujemo te spremembe z njegovo udeležbo v proizvodu, z njegovim vplivom na gospodarske odločitve in podobno. Pri tem se izgubi bistveno: družbeno ekonomske osnove, ki jih je treba spremeniti, na katerih se oblikuje delavčeva osebnost, njegov način sodelovanja v proizvodnji, motivacija za opravljanje vseh funkcij družbenega nosilca družbene reprodukcije. Tu pa je bistvo stvari.

Pri presoji rezultatov združevanja združenega dela pa je vsekakor ključnega pomena zamenjava družbeno ekonomskih osnov odnosov z organizacijami, s katerimi je organizacija delovno, proizvodno ali poslovno povezana z osnovami dohodkovnih odnosov, in ocena rezultatov, ki jih dosegajo delavci na teh osnovah. Osnove dohodkovnih odnosov so tako opredeljene, da z močjo ekonomskih silnic, ki začno delovati, delujejo integrativno, v smeri združevanja in povezovanja.

Iz zapisanega povsem nedvoumno izhaja, da je prižgana zelena luč za ambiciozno in razborito ustvarjalno dejavnost. Od nje je odvisno, kako se bo družbeno ekonomska vsebina zakona o združenem delu pretočila v družbeno stvarnost. Čas, ki ga živimo je čas, ki ne trpi zapečkarstva, neustvarjalnega tarnanja, čakanja na boljše dni, mediokritetstva in opurtunističnega prilaganja na obstoječo materialno in družbeno stanje. Materialno omejevanje je v tem trenutku nujno. Toda to ni strategija. Samo omejevanja ne rešuje vzrokov omejevanja. Te rešuje samo smelo, razborito ustvarjalno delo. To pa mora biti in družbeno in ekonomsko motivirano. Prvi korak v tej smeri je, da se odločno spopademo z zlagano tezo o pravičnosti, za katero se skriva boj za enakost v delitvi ob veliki neenakosti pri delu. Veliko je že opozoril, ki povedo, da strokovno in družbeno sposobni ljudje ne prevzemajo radi odgovornih poslovodnih in drugih dolžnosti. Vzroke temu bo treba vsestransko razsvetliti. Toda pri tem ne kaže prezreti opozorila, ki pove, da se trenutno in družbeno in ekonomsko bolje shaja v senci, v zatišju, kot na križišču glavnih silnic, kot na odgovornih dolžnostih.

Aktualni politični utrinki

Sam zakon ne bo ničesar menjal

Kar malce pozabljamo, da je boj za nove odnose predvsem stvar ZK, sindikata in SZDL

Že po prvih obiskih predsednika centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Franceta Popita, sekretarja izvršnega komiteja Franca Šetinca in njunih sodelavcev v nekaterih slovenskih občinah je mogoče dokaj zanesljivo izluščiti probleme in pojave, ki znatno prispevajo k oblikovanju stalne podobe republiškega političnega trenutka. Tembolj, če imamo pred očmi vse tisto, kar smo ob koncu novembra lani zapisali v zakon o združenem delu oziroma pred dobrim poltretjim letom v ustavo. Uresničevanje teh temeljnih smerokazov v razvoju socialističnih samoupravnih odnosov je hkrati osrednja tema, o kateri bomo govorili tja do srede prihodnjega leta, na enajstem in osmem kongresu ZKJ in ZKS ter pozneje.

Saj to je tisto, so malodane v en glas zatrjevali v Trbovljah, Hrastniku, Zagorju pa tudi v Kopru, Izoli, Piranu in Sežani, vse preveč ponavljamo obrabljene fraze in po ustaljenem obrazcu pišemo sklepe in stališča ter marljivo seštevamo sestanke. Ugotavljamo, da delavec še nima pravega vpliva na odločanje o dohodku, da delegatski sistem šepa, da samoupravne interesne skupnosti prej zavirajo kakor pospešujejo svobodno menjavo dela, da krajevne skupnosti še niso zaživele, da marsikod nimamo najbolj posrečenih metod političnega dela, da, da, da... In ponavadi se s približno takšnimi ugotovitvami tudi razidemo.

Kakor da bo vse te probleme, ki zavirajo hitrejši prodor stvarnejših samoupravnih družbeno ekonomskih odnosov, rešil nekdo drug, od zgoraj, predpis, čas. Zdi se, kot da jim je ponekod nekako odleglo, ko so slišali, da imamo celi dve leti čas (zdaj samo še slabih 22 mesecev!), da določilom zakona o združenem delu prilagodimo akte, po katerih se je — kjer se je — doslej ravnalo samoupravno odločanje.

Tudi na sestankih z revirskimi in obalnimi komunisti je poskušala nekajkrat dobiti vtis, kot da so predvsem posamezniki na vodilnih in vodstvenih delovnih mestih krivi, da družbeno ekonomski položaj zaposlenih še vedno onemogoča, da bi delavci resnično odločali o rezultatih in pogojih svojega dela. Ponekod je to sicer res, toda slepili bi se, če bi povprek udrihali po direktorjih, ko pa je nemara vsakomur jasno, da težko poslujejo po novem, ko se znotraj posameznega delovnega kolektiva ni še nič spremenilo, tudi en sam člen samoupravnih aktov ne.

Kjer čakajo na modelček, ki bi lahko prišel prav vsaki organizaciji združenega dela, so se krepko ušteli; tako čakanje se jim utegne sploh še maščevati. Spoznanje, da bodo morali v slehernem kolektivu sami prelistati zakon o združenem delu in ga prilagoditi lastnim razmeram, očitno še ni povsod prodrlo. Čeprav bi (ali pa ravno zato) drugačna samoupravna organiziranost in jasnejša dohodkovna povezanost marsikod razblinili številne poslovne spodrsljaje, ki pehajo to ali ono organizacijo združenega dela v vse večjo gospodarsko negotovost. To pa vsaj delavcem ni in ne more biti vseeno.

A kako naj se premaknemo s te točke, ko pa se z njo pogosto končajo tudi partijski sestanki, seje, kjer bi se morali komunisti vsakokrat odkrito pogovoriti o problemih, ki tarejo trboveljsko tovarno, hrastniško občino ali skupnost obalnih občin. Vendar pošten, neposreden, živ dialog, do kakršnega je prišlo tokrat, dostikrat prekrijejo načelne razprave, posplošena mnenja in ne nazadnje tudi medli sklepi, ki ravno zato povzročijo, da ni ne prave akcije ne pravega odmeva. Če pa že zapišemo dobre, nedvoumne sklepe, se dogodi, da po letu dni ugotovimo, da smo še zmeraj tam, kjer smo bili. S tem pa ne trpi samo učinkovitost, marveč tudi ugled zveze komunistov, saj, kot je povedal eden od hrastniških komunistov, ljudje veliko pričakujejo od partijskih sestankov, toda če sprejetih obveznosti potlej ne izpeljemo, počasi to pričakovanje plahni.

Ob tem se z večjo ostrino kot kdajkoli prej ravno zdaj, ko moramo storiti vse, da utrdimo položaj delavca v temeljni organizaciji združenega dela oziroma občana v krajevni skupnosti, zastavlja vprašanje odgovornosti. Tako komunistov kakor sindikalnih delavcev in aktivistov socialistične zveze. Resda smo to načelo ničkolikokrat omenjali, toda kljub temu se je pokazalo, da je v resnici še zmeraj bolj geslo kot pravo političnо sredstvo, ki navsezadnje zagotavlja, da se družbeni odnosi odvijajo tako, kot so predvidele — in v svoje dokumente zapisale — subjektivne sile, med prvimi zveza komunistov. Kajpak je večjo disciplino pri izvrševanju nalog dokaj težko zahtevati od drugih, če se sami člani občinskega komiteja ne držijo dogovorjenega. S takim ravnanjem, predvsem pa z miselnostjo, da se za nove družbeno ekonomske odnose lahko borimo pretežno na sestankih in v forumih, dejansko vnaprej zapostavljamo izvirne delavčeve oziroma krajanove interese, čeprav bi ravno tod morali zastaviti politični boj za človeka. Zlasti zdaj, ko imamo v rokah najbolj učinkovito povojno orožje za tak prodor.

Med tistimi, ki bi morali biti v prvih vrstah borcev za nove samoupravne družbeno ekonomske odnose, so nedvomno sindikati, in to tudi v omenjenem zakonu piše na več krajih. A namesto da bi bila ta družbeno politična organizacija — in še posebej komunisti v njej — vodilna sila pri naskakovanju okopov podjetniške, tehnokratske ali poslovno-konservativne miselnosti, se delavci spomnijo nanjo, kot so jedko pripomnili v revirjih, kvečjemu na začetku (sindikalna lista) ali proti koncu (ozimnica) leta. To pa vsekakor ni najboljše spričevalo za najširšo organizacijo delavskega razreda, prek katere se delavci bojujejo za tak položaj, kot ga določa ustava (in zdaj tudi zakon o združenem delu); za uresničevanje socialističnih samoupravnih odnosov in odločilno vlogo pri upravljanju družbene reprodukcije itd. (glej ustavo). Samo po tej poti bo sindikat v marsikateri organizaciji združenega dela spet pridobil ugled in avtoriteto, ki je ponekod tako zbledela, da v samoupravnem življenju predstavlja nekakšno peto kolo.

Kadar načenjamo — in to se je zgodilo v vseh naštetih občinah — dileme o krajevni samoupravi, pogosto preveč površno dojamamo vlogo socialistične zveze, katere akcijska enotnost in politična širina bi morala prav na tej ravni priti najbolj do izraza. Toda še vedno se pretirano ukvarja z majhnimi, delnimi ali zgolj občasnimi akcijami, namesto, da bi mobilizirala čim več ljudi, vse krajane, ki so sicer lahko takšnega ali drugačnega prepričanja, navad in nazorov, vendar hkrati odločni zagovorniki socialističnega samoupravljanja in neuvrščenosti, torej politične ureditve, kakršno gradimo.

Na sindikat in socialistično zvezo se še posebej spomnimo, ko beseda nanese na (ne)funkcioniranje delegatskega sistema, zakaj njuna vloga pri delu delegacij je bila pred dobrima dvema letoma sicer povsem jasna, zdaj pa tako radi s prstom kažemo na bazo, ki je menda najbolj zatajila. Verjetno pa nihče ni pričakoval in tudi zdaj ne pričakuje, da bo delegat sam tekal od občana do občana, od delavca do delavca, v strokovnih službah in drugod zbiral podatke, predloge, mnenja in pripombe, ki jih potrebuje, da bo čim uspešneje izpolnil delegatsko nalogo. Če se pri tem še uslužbenci občinske skupščine, zlasti upravnih organov vedejo, kakor da so delegati (s svojimi vprašanji) predvsem nadloga, potlej je razumljivo, da polagoma zmanjkuje začetnega poleta. Neustrezen odnos po svoje lepo ilustrirajo tudi trditve, češ da bodo ustanavljajoči se informacijsko-dokumentacijski centri rešili večino delegatskih težav, kar pa je, tako se že kaže, utvara. Sicer pa so delegacije tudi eno izmed tistih členov samoupravnega odločanja, kjer je zaenkrat organizirana dejavnost zgolj naključna.

Formalistično spreminanje samoupravne organiziranosti, integracije za vsako ceno, pretvarjanje krajevnih skupnosti v male občine, puhlost družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov, destimulativno nagrajevanje, prevlada skupnih služb ipd., vse to smo ob koncu strnili zato, da bi še enkrat opozorili na trdovratnost stare logike, ki na vseh koncih skuša dušiti iniciativo in izviren interes delavcev in občanov. Zato je tembolj pomembno, da se zdaj v obalnih in revirskih občinah (v drugih pa morda že pred obiskom predsednika CK ZKS) komunisti, sindikalni delavci in aktivisti socialistične zveze z zakonom o združenem delu nemudoma napotijo med delavce v tozde in med krajane. Z zakonom, ki ga bodo nesli v glavi, ne v aktovki.

Ko bomo tod prišli do čistih (dohodkovnih) računov, bo tudi vrsta drugih stvari veliko hitreje in predvsem bolj samoupravno stekla.

Boris Dolničar

Prvi slovenski kazenski zakon

Obračun s preživelimi pogledi

Na smrt bodo lahko obsodili najzahrbtnejše morilce

Ne, to pa ni mogoče, da bi kazensko preganjali moža, ki je posilil ženo. Tako so na zgodnjejesenskem medrepubliškem posvetu rekli republiški in pokrajinski sekretarji za pravosodje — razen slovenske sekretarke Eve Naglič. Zato le osnutek našega kazenskega zakona opisuje to kaznivo dejanje. Če bodo tako odločitev podprli tudi delegati in se v kateri od drugih republiških ali pokrajinskih skupščin med končnim sprejemanjem besedil svojih kazenskih zakonov ne bodo premislili, potem bo obveljalo, da bodo sodišča po vsej Jugoslaviji obsojala za posilstvo in spolno nasilje tako kot doslej. V Sloveniji pa se bodo na zatožnih klopeh lahko znašli tudi zakonski možje ali tisti, ki žive v izvenzakonskih skupnostih, če bodo spolno nasilni nad svojimi družicami.

Ta posebnost v osnutku slovenskega kazenskega zakona je le delček novosti, ki jih prinaša v primerjavi s sedanjim kazenskim zakonikom Jugoslavije. Kakor je znano, bo po 1. juliju 1977 zakonik zamenjalo devet kazenskih zakonov. Zvezni, ki se omejuje zgolj na določanje splošnih načel in predpisovanje najhujših kaznivih dejanj, kot se delikti, naperjeni zoper temelje socialistične samoupravne družbene ureditve Jugoslavije in varnost države, človečnost in mednarodno pravo, oboroženе sile ali pa se z njimi izpodkopava enotnost jugoslovanskega trga itd., ter osem republiških in pokrajinskih. V njih bo zajeta večina kaznivih dejanj in seveda ob vsakem od njih predpisane tudi zagrožene kazni. Vsaka republika bo zaradi tega uporabljala zvezni in svoj zakon. Določbe drugih pa v primerih, če je bilo kaznivo dejanje storjeno na ozemlju druge republike ali pokrajine.

Zapisali smo že, da je razširitev kroga možnih storilcev kaznivega dejanja posilstva v slovenskem osnutku kazenskega zakona le ena od novih rešitev. Prav v tem poglavju z naslovom »Kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost in moralo« jih je namreč še veliko. Morda celo preveč, da bi jih sprejeli sestavljalci posameznih kazenskih zakonov in jih uvrstili v pripravljalne osnutke.

Družbe ne zanima »čistost«

Zaradi tega se bo slovenski zakon v tem poglavju razločeval od vseh drugih. Različen, v primerjavi z drugimi zakonskimi osnutki, bo še v nekaterih poglavjih ali členih, kar pa ne bo vplivalo na enotnost kaznovalne politike v državi, saj je široko medrepubliško usklajevanje dalo skupni, izhodiščni imenovalec vsem zakonskim besedilom.

Če se povrnemo k poglavju kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost in moralo, že sam naslov, po oceni prof. dr. Ljuba Bavcona, ki je vodil posebno delovno skupino za pripravo zakonskega osnutka, razbija zastarelo moralo in terminologijo. Namesto s sedanjim leporečenjem o osebnem dostojanstvu prav jasno pove, za katera kazniva dejanja gre. Pri njihovem opredeljevanju pa so sestavljalci vse člene gradili na temelju, da so dopustni vsakršni spolni akti, ki so plod skupnega dogovora partnerjev. Kazenskopravno varstvo je zaradi tega precej drugačno. V imenu družbe poslej tudi na papirju ne bodo preganjali nobenega izmed homoseksualcev, ki so se odločili za tak način spolnega zadovoljevanja. Kazensko pa bo vsak izmed njih odgovarjal tisti hip, ko bo z nasiljem, izsiljevanjem ali s kakršnokoli zlorabo ogrožena spolna nedotakljivost kateregakoli človeka. To izhodiščno pravilo velja tudi za vsa druga kazniva dejanja, navedena v tem poglavju, ki našteva člene o posilstvu, spolnem nasilju, spolni zlorabi slabotne osebe, spolnemu napadu na osebo, mlajšo od štirinajst let, kršitvi spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja in zvodništvu. Družbi so torej, po tolmačenju vseh teh členov nevarna in s tem protipravna tista dejanja, ki pomenijo napad na spolno integriteto ljudi. Ne zanima pa jo »čistost« vedenj in ravnanj ljudi, kakor poudarja obrazložitev osnutka zakona.

Po svoje povezana s pravkar osvetljenim enajstim poglavjem so tudi kazniva dejanja zoper zakonsko zvezo, družino in mladino, združena v desetem poglavju. V njem je med drugim starostna meja, odločilna za delinkventnost v izvenzakonski skupnosti, znižana od osemnajst na šestnajst let. Nihče torej ne bo kaznovan, če bo živel skupaj s starejšo mladoletnico ali mladoletnikom. Prav tako je opuščeno kaznovanje storilcev, ki so s prikrivanjem kakšnih okoliščin ali s spravljanjem v zmoto povzročili sklenitev neveljavne zakonske zveze. O krvoskrunstvu pa bo govor samo takrat, če bo polnoletna oseba spolno občevala z mladoletnim sorodnikom v ravni črti ali z mladoletnim bratom oziroma sestro in ne s polnoletnim človekom iz svojega najbližjega sorodstva.

Smrtna kazen ostaja

Naslednja točka, kjer so se na medrepubliških posvetih prepletala različna mnenja in dolge razprave, je bila, ali si lahko pri nas že privoščimo, da republiški in pokrajinski zakoni ne bi več omenjali smrtne kazni. Slovenski strokovnjaki s področja kazenskega prava so namreč menili, da vsaj v »lokalnih« kazenskih zakonih ni več mesta za to sankcijo, za katero je Cesare Beccaria leta 1764 dejal: »Mar ni nesmiselno, da zakoni, ki obstojajo in kaznujejo ubijanje, sami javno morijo zato, da bi preprečili umore«. Kljub temu njihova stališča niso prepričala vseh drugih, in tako zaradi enotnosti kaznovalne politike tudi slovenski osnutek kazenskega zakona še vedno omogoča obsodbo na smrtno kazen najbolj nevarnih in zahrbtnih morilcev. To pa je hkrati edini člen, ki predpisuje kazen — usmrtitev, čeprav pri nas ta že več let ni bila niti izrečena, kaj šele izvršena.

V vseh drugih členih so zagrožene denarne ali prostostne kazni, in sicer na zapor do petnajst oziroma dvajset let ter posebne kazni oziroma ukrepi za mladoletne storilce kaznivih dejanj. Sodišča pa bodo lahko ob izreku pogojne obsodbe odredila varstveno nadzorstvo nad obsojencem, kar bo v veliki meri lepe besede o potrebni skrbi za nekdanje ali sedanje obsojence zamenjalo z učinkovitim delovanjem posebnih strokovnjakov. Statistike o kaznovalni politiki v zadnjih letih kažejo, da se sodni senat ali sodniki razmeroma redko odločajo za izrek ponavadi zelo učinkovite pogojne obsodbe. Mnogo raje zaradi tega obsodijo obtožence na kratkotrajne zaporne kazni, kar naj po eni strani zadovolji družbeno represijo, po drugi pa resocializira delinkvente. Vzrok za tako ravnanje sodišč je gotovo v tem, da doslej nihče ni skrbel za prevzgojo pogojno obsojenih ljudi.

Nadzor pogojno obsojenih

Po osnutkih kazenskih zakonov bodo torej sodišča ob obsodbi na pogojno kazen lahko zahtevala tudi varstveno nadzorstvo. V teh primerih bo ves čas tako imenovane preizkusne dobe obsojencu pomagal poseben svetovalec, ki bo skrbel za njihovo zaposlitev, nastanitev ali odpravo drugih težav, s katerimi se srečuje skoro večina delinkventov. Ta človek pa bo pazil, kako obsojenci izpolnjujejo posebna navodila, ki jim jih je lahko naložilo sodišče ob obsodbi. V posebnem členu zakonskega osnutka je predvideno, da bodo sodišča izbirala med posameznim ali večini od devetih navodil: opustitvi druženja z osebami, ki slabo vplivajo na obsojenca, zdravljenjem v ustreznem zdravstvenem zavodu, nastanitvi pri določeni družini, v domu ali drugje, obiskovanju ustrezne poklicne, psihološke ali druge podobne svetovalnice, usposabljanju za poklic ali sprejetju primerne zaposlitve, porabljanju dohodka v skladu s preživninskimi dolžnostmi, opustitvi uživanja alkoholnih pijač in mamil ter opustitvi obiskovanja lokalov in prireditev ter ustreznem preživljanju prostega časa.

Mladoletni storilci kaznivih dejanj bodo v primerih, ko jim je bilo naloženo strožje nadzorstvo staršev, posvojitelja ali skrbnika, druge družine oziroma organa socialnega skrbstva, prav tako morali izpolnjevati posebna, njim ustrezna navodila. Sicer pa zakonski osnutek med vzgojnimi ukrepi za mladoletnike našteva še disciplinske ukrepe in oddajo v vzgojni zavod, kjer bodo mladi prestopniki ostajali po novem najdlje tri leta, namesto sedaj možnih pet let. Plačevanje za njihovo oskrbo pa bo prešlo z ramen staršev ali pristojnih občin na proračune, saj besedilo osnutka pravi, da v bodoče nobenih sankcij ne bi izvrševali na stroške tistih, zoper katere se izvršujejo.

Kriminal »belega ovratnika«

Med prebiranjem 257 členov, kolikor jih vsebuje osnutek slovenskega kazenskega zakona, zasluži gotovo posebno pozornost tudi 35 členov, uvrščenih pod skupno poglavje kaznivih dejanj zoper gospodarstvo. V njem je govor tako o nevestnem gospodarskem poslovanju kot o povzročitvi stečaja, nevestnem ravnanju z zaupanim družbenim premoženjem, sklenitvi škodljive pogodbe, zlorabi pooblastil v gospodarstvu, goljufiji v službi itd. Slovenski osnutek, v nasprotju z drugimi, pod gospodarski kriminal uvršča vsa kazniva dejanja, ki jih posamezniki ali skupine store v katerikoli organizaciji združenega dela. Osnutek zakona ne razločuje več organizacij s področja gospodarstva in vseh drugih, kar ustreza tudi ustavnim določbam in zakonu o združenem delu, kjer je jasno povedano, da so pri gospodarjenju z doseženim dohodkom izenačene tako gospodarske organizacije združenega dela kot tiste s področja družbenih dejavnosti. Tej opredelitvi sledi naš osnutek, zato, nasprotno od drugih zakonskih besedil, razširja krog odgovornih oseb, ki bodo lahko storile kazniva dejanja s področja gospodarstva. Pri tem pa zožuje kazniva dejanja uradnih oseb in s tem seveda število kaznivih dejanj zoper uradno dolžnost le na ljudi, ki izvršujejo oblast oziroma javna pooblastila.

Posebnost v tem poglavju je še kaznivo dejanje — grabež. Po sedanji ureditvi je ta delikt storil tako klasični kriminalec kot tisti »z belim ovratnikom«, kakor radi imenujejo ljudi, ki storijo kazniva dejanja na svojih delovnih mestih. Po novem, tako predvideva zakonski osnutek, bo zaradi grabeža obsojen lahko samo človek, ki je z zlorabo danih pooblastil ukradel družbeno premoženje v vrednosti nad 100.000 dinarjev. Vsi drugi, ki bodo prilastili premoženje v najmanj taki vrednosti, bodo obsojeni po členih petnajstega poglavja, ki našteva kazniva dejanja zoper družbeno in zasebno premoženje, kamor osnutek razvršča opis kaznivih dejanj tatvine, roparske tatvine, ropa in goljufije ter na novo poškodovanje ali uničenje spomenikov in naravnih znamenitosti, nedovoljen izvoz kulturnih spomenikov in požig.

Kaznivo bo onesnaženje okolja

Če pogledamo samo še predzadnji poglavji osnutka slovenskega kazenskega zakona, sta zanimiva predvsem dva člena. V poglavju kaznivih dejanj zoper splošno varnost ljudi in premoženja je poseben člen namenjen kazenskopravnemu varovanju človekovega življenjskega okolja. V njem je zagrožena kazen do treh let zapora vsakomur, kakor je zapisano, ki ne bo poskrbel za namestitev očiščevalnih naprav, njihovo brezhibno delovanje ali pa se ne bo ravnal po predpisih in tehničnih pravilih in bo s tem na širšem območju povzročil onesnaženje zraka, tekočih, stoječih ali talnih voda in morja. Pogoj pri tem pa je, da bo onesnaženje občutno preseglo dovoljene meje ali pa bo uničilo rastlinski oziroma živalski svet.

V zadnjem poglavju pred prehodnimi in končnimi določbami pa je dokaj jasneje kot doslej potegnjena mejna črta med prometnimi prekrški in kaznivimi dejanji, ki zadevajo ogrožanja javnega cestnega prometa. Za kaznivo dejanje bo šlo namreč takrat, ko je bil v prometni nesreči kdo poškodovan ali pa bo povzročena škoda presegla 10.000 dinarjev. Po vseh lažjih prometnih nesrečah pa bodo storilci odgovarjali pred sodnikom za prekrške.

Ob ureditvi kazenske zakonodaje se nehote vsiljuje tudi vprašanje, kako strogi bodo novi zakoni glede na zagrožene kazni. Po grobi oceni, čeprav so v nekaterih členih predvidene milejše, v drugih pa nekoliko strožje sankcije od sedanjih za enaka kazniva dejanja, lahko rečemo, da kaznovalna politika v glavnem ne bo drugačna. Bolj kot od predvidenih razponov višine kazni pa bo vsekakor odvisno od sodišč in njihovih sposobnosti, da bodo vsakemu storilcu izrekli res tako sankcijo, ki bo dosegla svoj namen.

Alenka Leskovic

Beograjskih štirinajst dni

Kdo je nor, da piše knjige?

Beograd bo leta 1980 imel 1,5 milijona prebivalcev — Analiza okrog filmskih programov — Kaj so ugotovili beograjski založniki — Pogovor med starima šolskima tovarišema

Leta 1960 so v Beogradu načrtovali, da bodo v naslednjih petih letih zgradili 50.000 stanovanj. Tako naj bi, so rekli, v glavnem uredili problem našega glavnega mesta. V teh petih letih so zgradili ne le 50.000, temveč 60.000 stanovanj, potlej pa ugotovili, da bi jih potrebovali še natanko 60.000! Mnogi se boje, da bo tako tudi zdaj, ko načrtujejo, da bi Beograd v naslednjih treh letih, do 1980., dobil novih 50.000 stanovanj in »spet« rešil svoj stanovanjski problem — vendar zgolj statistično.

Sicer pa ne gre za nikakršno skrivnost: Beograd se vsako leto ob naravnem prirastku (približno 15.000 prebivalcev) in priseljevanju iz vse Jugoslavije (za približno prav toliko) poveča kar za eno Kraljevo ali Čačak. In najsi zgrade še toliko stanovanj, vedno jih je premalo za potrebe novih prebivalcev. Kaže, da izhod ni le v novi gradnji (vsako osmo stanovanje, ki ga zgrade v SFRJ, stoji v Beogradu), temveč v tem, da bi uredili priseljevanje. Ker pa je Beograd odprto mesto in ne namerava nikomur administrativno prepovedovati priselitve, bo seveda treba poseči po ekonomskih instrumentih in rešitvah, ki naj bi bile demokratične in tudi — trajne.

Take nove rešitve sicer že sodijo v srednjeročni razvoj Beograda, katerega glavni cilji se stekajo v načrtovanje takšnega velemesta (okoli leta 1980 bo Beograd štel približno poldrug milijon prebivalcev), ki bo skušalo ohraniti tudi svojo staro dušo. Pa tudi skladje med ambientom in delom. Ko že govorimo o emigraciji: Beogradu je veliko do tega, da bi še nadalje dobival svežo kri državljanov vse države, vendar se bo potrudil, da bi bila ta kri tudi — kvalificirana! Doslej so bili štirje od petih priseljencev nekvalificirani in polkvalificirani delavci, a kot predvideva načrt razvoja, naj bi bili v prihodnje od petih priseljencev štirje visokokvalificirani, le eden pa brez kakršnihkoli kvalifikacij!

Kako bi to dosegli? Predvsem z novim načinom usmerjanja pri investiranju novih industrijskih zmogljivosti. Beograd namerava predvsem z vlaganjem v visoko akumulativne industrijske panoge v naslednjih petih ali desetih letih bistveno spremeniti tudi kvalifikacijsko strukturo svojega gospodarstva in ljudi, zaposlenih v njem. Tekstil, obutev in podobno — nizko akumulativno gospodarstvo — ki hkrati terja še veliko nekvalificirane delovne sile, ne bo več dobivalo vizumov (in kreditov) za širjenje svojih dejavnosti, zdajšnji obrati pa se bodo morali počasi umakniti iz mesta. Razen tega bodo morali vsi investitorji v nove industrijske zmogljivosti, katerih gradnja je predvidena, v prihodnje — če bodo računali na posojila bank in druge olajšave — pri svojih kalkulacijah stroškov planirati tudi stroške stanovanjske gradnje za vse svoje zaposlene. Tako na novo zaposleni delavci, ki bodo prihajali v Beograd, ne bodo več hodili s svojimi prošnjami za stanovanja na mestno skupščino, saj bodo stanovanja zanje gradili hkrati, ko bodo rasle nove industrijske zmogljivosti.

Podobno smer je ubrala tudi politika zaposlovanja v administraciji, ki se, kot že vemo, v našem glavnem mestu množi še bolj kot v drugih krajih. Vsakdo, ki bo odprl novo delovno mesto v administraciji, bo moral dokazati, da je za vsakega novega uslužbenca preskrbel ne le pisarniško mizo (in mikrofon na govorniškem odru), temveč tudi denar za njegovo stanovanje!

Beograd si od takih in podobnih akcij obeta, da bo uzakonil politiko, ob kakršni se ne bo moglo več zgoditi, da bi bile po izpolnitvi vseh načrtov za gradnjo stanovanj v posamezni etapi potrebe še večje kot poprej!

*

Oh, ta fest! Od včeraj pa do prihodnje sobote — devet naslednjih dni torej — je Beograd že po tradiciji gostitelj festivala najboljših stvaritev v filmskem svetu. Ta dogodek, ki so mu pred sedmimi leti, ko je fest doživel krst, mnogi iz kluba književnikov zoprvali in mu prerokovali kratko življenje, mnogi tako imenovani poslanci proletikulture pa so mu pritikali vzdevek odvečne snobovske parade, ki stane mestni proračun več, kot pa prinese, je preživel vse svoje kritike in tudi premagal začetniške nerodnosti ter prerasel v kar najbolj pomemben kulturni dogodek, pa ne le za Beograd. Analiza, ki so jo pred kratkim naredili v samoupravni interesni skupnosti za kulturo Beograda, je na primer pokazala, da se je spored v kinematografih našega glavnega mesta (in vse države) izboljšal, odkar imamo fest, do tolikšne mere, da ni odločilno vplival le na distributerja in predvajalca, temveč celo na filmskega gledalca. Pred festom je moralo povprečno poteči štiri ali pet let, da so najboljši in nagrajeni filmi z največjih svetovnih festivalov priromali (če sploh so) v naše kinematografe, danes pa se je ta rok skrajšal na največ dvanajst mesecev. Poleg tega je analiza pokazala, da na primer v zadnjih dveh letih ni ostal med zares kakovostnimi svetovnimi filmskimi stvaritvami neodkuplijen in neprikazan v naših kinematografih niti en film!

Na koncu pa je neka druga analiza, ki jo je naredil beograjski Nin, analiza o filmskem sporedu v petih velikih svetovnih metropolah (Berlin, Pariz, London, Rim in New York) pokazala — ko so primerjali s sporedom naših kinematografov v letu 1976 — da naš repertoar ne le ni zamujal, temveč je bil po svoji univerzalnosti celo precej bolj informativen kot v svetovnih središčih.

V kolikšni meri je prav fest vplival, da se je spored jugoslovanskih kinematografov očitno izboljšal? Na to vprašanje so te dni odgovorili na tiskovni konferenci predstavniki skoraj vseh jugoslovanskih uvoznikov filmov, tako imenovanih distributerjev. »Morda nam je fest naredil nekaj preglavic,« je dejal predstavnik enega od distribucijskih podjetij, »saj se moramo potruditi, da uvozimo vsaj vse tisto, kar prikaže fest, prav gotovo pa je to velika usluga za jugoslovanskega filmskega gledalca. Naš gledalec se je namreč že tako razvadil, odkar imamo fest, da si sploh ne more več zamisliti, da ne bi odkupili in prikazali vsega, za kar fest naredi vsako leto reklamo v teh devetih januarskih dneh.« (Najbrž gre za februarske dni.)

*

Ko smo že pri kulturi, naj omenimo še eno zanimivo tiskovno konferenco — konferenco največjih beograjskih založnikov. Beseda je seveda spet tekla o majhnih nakladah knjig pri nas, ki povrh še večidel obležе v skladiščih (primer Slovenije so v tem pogovoru izvzeli, saj so dejali, da je položaj v tej naši republiki precej bolj rožnat!). Največ pozornosti pa sta pritegnili naslednji pripombi založnikov: Prvič, jugoslovanski televizijski gledalci, ki vestno poravnajo svojo naročnino, torej vlagajo svoja sredstva v razvoj televizije, niso v najbolj gledanih urah programa deležni niti ene vestičke o novih knjigah, saj bi morale založbe odšteti za propagando knjig, če bi jo uvrstili v komercialni program, na primer prav toliko, kot proizvajalci raznih deodoransov ali zobne paste! Tako postaja knjiga, kot so opozorili, blago posebnega pomena, le da ima milijonski avditorij televizije petdesetkrat redkejšo priložnost med reklamami slišati nasvet, naj prebere to ali ono novo knjigo, kot pa, da mu proizvajalec novega kontracepcijskega sredstva postreže z vsemi ustreznimi informacijami o uporabi svojega izdelka — čeprav je znano, da je obveščenost o rečeh, ki zadevajo proizvodnjo otrok, v naši državi precej boljša kot o stvareh, povezanih s proizvodnjo knjig in kulture nasploh.

Druga stvar, ki je zbudila pozornost na tej konferenci, je bila tožba knjigarnarjev; pritoževali so se nad visokimi najemninami, ki jih morajo odšteti, če hočejo obdržati svoje najlepše prodajalne sredi mesta. »Kamorkoli pridemo v centru in prosimo, da bi nam odstopili lokal, se že naslednji hip pojavi prodajalec avtomobilskih delov, ki ponudi natanko desetkrat več, kot si sami sploh upamo pomisliti!«

Ob tem, namreč položaju knjige, je zanimiva še ena asociacija, ki so jo te dni objavili v beograjskih večernikih. V že znani in tradicionalni gonji, ki jo »Večernje novine« še posebej, a ne le ta list, vsakega januarja začno proti tako imenovanim milijonarjem, tistim, ki prijavijo največ davka od svojega dohodka, so se letos pojavili tudi naslovi z debelimi črkami, ki so naznanjali, da so »milijonarski rekorderji« (v tej in tej občini) bili, »zamislite si, prosim, književniki!« Neki drugi časopis je v tej zvezi zapisal: »Kaže, da se v tej deželi še najbolj splača biti književnik.«

Zatem je neki naš zelo znani književnik (ki je poprosil, naj njegovega imena ne objavijo) poklical glavnega urednika nekega velikega lista in mu dejal približno takole: »Res je, da sem to leto plačal največ davka — toda od zbranih del. Res je tudi to, da sem na ta zbrana dela čakal 40 let, in če bi honorar, ki sem ga dobil za zbrana dela, pa vse honorarje, ki sem jih zaslužil za svojih deset romanov v zadnjih štiridesetih letih, sešteli vkup, vam zagotavljam, da bi vse to zneslo komaj toliko kot dveletni zaslužek akviziterja, ki prodaja moje knjige!«

Pozneje je časopis preveril ta podatek in ugotovil povsem neverjetno resnico: najvišji honorar največjega književnika pri nas ne znese več kot štirinajst odstotkov vrednosti knjige. Hkrati pa akviziter, ki prodaja prav to knjigo (in po taki poti, vsaj v Beogradu, prodajo štirinajst od petnajstih knjig), dobi za vsako prodano knjigo, četudi na kredit, natanko dvajset odstotkov njene vrednosti. In kdo je zdaj nor, da piše knjige in da se ubada s kritiki, založniki in bralci, ko bi jih lahko prodajal — in zaslužil tretjino več!

*

No da, danes smo bili očitno, lahko bi dejali, malce nasajeni ali pa smo vstali z levo nogo in tako je bil večji del tegale raporta iz našega glavnega mesta malo bolj črnogled, kot bi se spodobilo in kot je po resnici. Saj mi lahko verjamete — pa najsi rečejo sociologi in drugi znanstveniki tako ali drugače — da ni takega problema ne take težave, ki bi Beograjčana lahko za dlje pripravila ob dobro voljo. In ni je človeške tegobe — ki je ne bi mogli jemati tudi z bolj vesele plati.

Na Skadarliji, v pred kratkim obnovljenem starem delu mesta, je več krčem, od katerih imata ena ali dve (»Skadarlija« in »Tri šešira«) največ tradicije. Tradicije — raznih vrst. Ena od takih tradicij je tudi — da izbero najboljšo smešnico tedna, kar opravi posebna žirija. To seveda ni stvar, o kateri bi pisali v časopisih, in tudi Žika Kovačević ne podeli nagrade. To je bolj stvar družbe, ki se zbere, kot pravijo, enkrat na teden in pove najboljše šale zadnjih dni. Nekatere od njih tudi niso ravno za objavo, a tista, ki sem jo po naključju ujel, ko sem sedel anonimen in nepovabljen zadnjo soboto v »Skadarliji« poleg te samozvane žirije, po naključju tudi čisto posrečeno izraža duha starega beograjskega mesta.

Srečata se stara prijatelja, tovariša še iz šolskih klopi, Joca in Pera. Najprej drug drugega povprašata po zdravju in vsem drugem, a ko se že poslavljata, Joca vpraša Pera, ali naj ga pelje. »Kakšen avto pa imaš?« Pera pobara Joca. »Jaz fička, pa ti?« »Jaz pijem,« se odreže Pera. Čez dve leti se spet srečata — in spet steče enak pomenek. Ko Pera vpraša Joca, kakšen avto ima, ta odgovori: »Stoenko, pa ti?« »Jaz še vedno pijem.« In ko se čez nekaj let vnovič srečata, se izkaže, da ima Joca že mercedes in da Pera — še vedno pije. Pred kratkim pa sta se prijatelja spet srečala. In spet drug drugega povprašata po zdravju in potem se Pera pozanima: »No, kakšen avto pa imaš zdaj?« »Jaz svojega starega mercedesa s šestimi cilindri. Pa ti?« »Jaz pa lincolna z dvanajstimi cilindri.« »A odkod ti denar zanj?« je zanimalo Joca. Pera pa mu odvrne: »Prodal sem steklenice!«

Jug Grizelj

Polemika

Rastoča vloga kritike

Nekateri odlomki iz prispevkov, te dni objavljenih v našem tisku

Bralce Dela smo zadnje tedne razmeroma izčrpno obveščali o polemikah v jugoslovanskem kulturnem prostoru, zlasti na Hrvaškem in v Srbiji. Pri tem nas je vodila misel, da spodadi na kulturni fronti, najsi dobivajo včasih prav »škandalozen« videz, v bistvu zadevajo zelo važna vprašanja našega duhovnega življenja. Tudi teme sporov so na pogled raznorodne: nacionalistični »skrivači« v zagrebških kulturnih vrstah, vloga klanov v beograjskem kulturniškem početju, politični šund pod književno krinko (Sven Hassel) . . . Vendar pa postaja čedalje bolj jasno, vsaj upamo tako, da se vsi ti, nenadoma tako burno razglašeni problemi v skrajni konsekvenci reducirajo na nekaj ključnih vprašanj kulturne politike, in sicer kulturne politike, ki naj bi dosledno, odločno in jasno delovala za uresničenje našega samoupravnega socialističnega kulturnega modela. Kot posebno pomembno vprašanje izstopa pri tem vprašanje kritike, marksistične kritike na novi idejni in borbeni ravni. S tega vidika smo tudi odbrali današnje tekste, se pravi, odlomke iz najnovejših polemičnih in kritičnih prispevkov, objavljenih v jugoslovanskem tisku.

Kdo piha v rog klanov?

Če bi pred enim tednom pisali ta članek, bi govorili o poskusih, da se polemično razčlenjevanje stanja na področju kulture utiša, da se utiša nadaljnja razprava, da se prepreči motnje obstoječih odnosov, da se ohranijo monopoli. Toda v tem tednu se je zgodilo marsikaj. Sedaj pa pravimo — utiševanje ne bo uspelo (ali je sploh moglo po vsem tem, kar je rečenega).

Po pravilih starogrške retorike (eno izmed pravil se glasi: argumenti slabi — povzdigni glas); je grmelo, da klanov ni in da jih nikdar ni bilo, da so to gole izmišljotine in čvekanja. Kakor da ni nikdar nihče, niti dosedaj niti do tedaj, niti prej v tej državi in v tej družbi omenil klik in skupin. V izhodišču za pripravo stališč in sklepov X. kongresa (pred štirimi leti in pol) pa je že zapisano: »Nad posameznimi organizacijami in ustanovami na področju kulture in ustvarjalnosti so zagospodarile skupine, ki se predvsem bojujejo za svoje zasebne interese in s tem zlorabljajo kulturo in ustvarjalnost. Oster idejni boj proti tem pojavom, težnjam in njihovim nosilcem se zato danes pojavlja kot neodložljiva naloga zveze komunistov.«

V oceni stanja na kulturnem področju v nekaj polemičnih besedilih konec preteklega leta (Predraga Matvejevića in Gorana Babića v Oku in Oskarja Davića v listu »Večernje novosti«) torej ni presenečenj. Če je kaj novega, potem je novo to, da so spregovorili kulturni delavci iz svojega okolja o svojem okolju, da so opozorili na vzroke in nosilce nam znanih pojavov. Razgrnili so kopreno z zakulisnih iger, v teh polemikah so opozorili tudi na ostanke meščanskih zased, na elitizem, opozicionarstvo in nacionalistične pojave.

Reakcija je bila huda, razpon načinov in metod utiševanja velik. Pomembni pozitivni elementi in vrednote omenjenih polemik so zanemarjeni, poudarjajo se posamezne slabosti kot osnovne, da bi se razrednotilo tudi samo bistvo kritike. Poskušajo razvrednotiti tudi njihove avtorje. V hipu se bodo zbrali in dvignili pet na enega (kot na primer v Ninu št. 1355), da bi na ves glas kričali, da ni tega, kar pravzaprav je.

Zadnji, posebno upadljivi primeri tega utiševanja, sta tudi dve besedili publicista Igorja Mandića (»Metastaze trača« v Oku 13. do 27. januarja tega leta).

Mandić v Oku odgovarja na besedilo Gorana Babića in ne le da bagatelizira tako vsebino kot tudi smisel in bistvo nastopa, ne le da poskuša razvrednotiti avtorja teksta, temveč celoten ta nastop predstavlja kot čvekanje in sebi poskuša pripisovati prvenstvo obračunavanja s Šoljanom. Toda kakšnega? Gnusijo se mu idejni spopadi v kulturi (zanj je to težak opomin etične degradacije) in dopušča (s tem se vse tudi konča) samo »prepirčke v duhu medgeneracijskih medsebojnih prerekanj«.

Mnogo bolj določno in jasno Mandić prenaša svoja stališča in nazore o kuturi v članku, objavljenem v Vjesniku dne 19. januarja. Ta idejni boj je zanj samo »drobno osebno obračunavanje« . . . Zatem trdi: »Ničevost in težnja prestiža enako motivirata tako prve kot druge in ne vem, kako naj jih v tem trenutku razlikujem in jih razdelim na tiste, ki denuncirajo določene nečastne igre od samih protagonistov teh iger?« Mandić nas torej prepričuje, da med književniki in kulturnimi delavci ni zdravega tkiva in da vse enako spodbujajo nečastni motivi. Pa še hujše stvari zna povedati. Zanj je idejno zbiranje kulturnih ustvarjalcev, tudi na osnovi stališč zveze komunistov, klanovsko delo. Ko pa je v tem članku vse povedal, za Mandića več velikih problemov ni. Kajti: »Zelo majhno je število tistih, ki so na ta ali oni način ostali zunaj takšne distribucije vplivov . . .« Za vsak primer nam Mandić vseeno predlaga rešitev: »Priložnost kulturniške demokratičnosti je z dobrim delom v drobljenju velikih monopolov in v nadziranju sprememb vplivov med manjšimi skupinami.«

Tako je torej s tem. Več ali manj (vsaj po tistem, kar nam priporoča) ne bi smeli spreminjati stanja v kulturi. To naj bi še naprej ostalo področje zase, ki ga bo še naprej obilno hranilo združeno delo materialne proizvodnje, brez kakršnegakoli vpliva na to, kaj se tam dogaja in kako se ta denar troši. Zanemariti bi torej bilo treba, razvrednotiti, utišati tudi vse poskuse, da bi se stanje na kulturnem področju razgrnilo, da ne bi tisti, ki dajejo denar, mogli vedeti, kaj se za žametnimi zavesami dogaja, da se ne bi vmešavali v urejanje teh stvari.

Bodisi da Mandić govori z vrha peresa ali iz trebuha, bodisi da govori v svojem ali drugem imenu, objektivno piha v rog klanov in tistih, ki jim je trenutno stanje v kulturi zelo všeč. Nesreča je v tem, da Mandić ni sam, da odpori kritiki z marksističnih pozicij ne popuščajo spontano . . .

Slijepčević nato navaja nekatere »nove odzive s stališča partijske politike«. Opozarja na prispevke glavnega in odgovornega urednika zagrebškega Vjesnika Pera Pletikose, na »glas« Nikole Drenovca v Oku in še na druge. Ker najznačilnejše odlomke iz teh spisov objavljamo posebej, zadevne odstavke izpuščamo. Svoja izvajanja pa Slijepčević takole končuje:

. . . To so nekatere nove reakcije na poskuse, da se zapro šele začete polemike. Gre za reagiranja, ki zaslužijo podporo, ker opozarajo na nove odnose tudi v kulturi. Čeprav smo v menjavi dela, v funkcioniranju samoupravnih interesnih skupnosti kulture šele na začetku (in upravičeno nezadovoljni z njihovim delovanjem), je tudi itsto, kar je doseženo, zdramilo tradicionalistično pozicijo kulture kot posebnega področja, sektorja. Tega spreminjanja ni bilo mogoče zaustaviti. Vendar pa so poskusi, da bi se zavrlo. Skupine, skupinice, klani, klike čutijo nevarnost, da bodo zgubile svoje položaje. in monopole, brcajo in kričijo in hitijo strnjevati svoje vrste. Vendar pa ne moremo obstati in prenehati z razkrinkavanjem.

To pravimo zato, ker je dobro, da se javno in odkrito o vsem tem pogovorimo. Dobro je, da spregovori čim več kulturnih in javnih delavcev, članov zveze komunistov, občanov, delavcev. Ni bistvo v tem, da se opredeljujemo, ali smo za tega ali onega posameznika. Smer razmejitve, temelj razvijanja demokracije in svobode, so opredelitve za naše ideje o kulturi, za nove družbene odnose, ki jih ustvarjamo.

Vladimir Slijepčević
Komunist, 31. januarja

Polemike in slepci

O polemikah pri nas molčijo in govorijo, redkeje pišejo, še redkeje pa v njih sodelujejo. Zato ni čudno, da so nekatere izmed zadnjih polemik zbudile večjo radovednost. Nič čudnega, če odgrnemo tisto, kar je na površju: te na videz literarne polemike posegajo v največja družbena in politična vprašanja našega časa. Samo slepci ali tisti, ki se delajo slepe, tega ne vidijo. Zanimivo je pravzaprav, s katerih pozicij in s kakšnimi utemeljitvami ti »slepci« govorijo.

Prva slepčeva logika se izraža s tezo: treba je delovati pomirjevalno. Toda pomirjevalci pozabljajo, da na tako imenovanih mirnih vodah vlada mrtvilo. Ohraniti mir za vsako ceno, ne posegati v obstoječi, v bistvu meščanski red stvari — to je malomeščanska logika, nesprejemljiva in nevarna, zlasti v trenutku, ko vsa družba, velika večina ustvarjalcev, vsakodnevno in vztrajno dela za uveljavitev samoupravnih socialističnih odnosov, za konstituiranje samoupravnih interesnih skupnosti kot izraz te samoupravne težnje. Ta teza si očitno prizadeva za demobilizacijo, za čakanje, v najboljšem primeru pa za malomeščansko »držanje fige v žepu«.

Drugi se oglašajo s tezo: gre za literarno polemiko, torej naj bi se pogovarjali o literaturi, pisali pa naj bi jo literati. Ne razumejo ali nočejo razumeti, da gre tam, kjer je izziv politične narave — ne glede na to, kdo je avtor — za politično polemiko.

Najlaže je po vsej verjetnosti tistim, ki vse to razglašajo za prazne marnje, za nekaj, za kar se ne splača zmeniti, saj je »pod našo ravnijo«. Njihovo skrajnje sporočilo, predvsem pa želja je: pes laja, karavana pa gre naprej. Če svojim tezicam dodajajo, da je vse tisto, kar javno in jasno, z imeni in priimki kritično opozarja na posamezne pojave — denuncijacija in policijska metoda, je nedvomno, kam in v kaj merijo takšni »slepci« in koliko so zares »slepi«.

Kdo stoji za tem ali za kom — se sprašujejo in naivno ugibajo nekateri, misleč na politike, in se opredeljujejo glede na to, ali ime in funkcija bolj zvenita (pogostoma jim je to tudi motiv za nasprotno opredelitev). Ko bi bilo to samo skrivanje za avtoriteto, še zdaleč ne bi bilo tako hudo. Toda če je to v bistvu diskreditiranje tistih, ki se bojujejo za nove odnose in proti starim, če jih tako istovetijo z lutkami, katerih glave in ude premikajo drugi, to je tisti, ki se seveda skrivajo za sceno, gre za diskreditiranje enih in drugih, če ne za nič hujšega, pa za nasedanje kuloarskim čenčam, ki niso ravno nenevarne.

Posebna je vrsta »naivnih slepcev«, ki sprejemajo tezo, da gre za politiko, in poskušajo reči: naj to rešijo politiki oziroma zveza komunistov. To so tisti, ki bi bili takoj jutri, če bi tako naneslo, pripravljeni zagnati vik in krik (pero jim je pretežko), napasti zvezo komunistov ter jo obdolžiti dogmatizma, ždanovstva, nestrpnosti! Ravno ti jo tudi želijo pripeljati na takšno pozicijo.

Očitno slepcev in sleparjev, ki poskušajo ustvariti ring, okoli katerega bi se prerivali in si prizadevali zadati kak nizek udarec, sami pa jo »poceni odnesti«, ni malo.

Še sreča, da je pravih ljudi dosti več. Zaradi tega ne zadošča, če o »naših slepcih« in prodajalcih megle povemo samo toliko . . .

. . . . Na obstoj klanov so naša občila v zadnjem času večkrat opozarjala. Tudi argumentirano. Morda se zmeraj in z vsakim argumentom kot posamezniki nismo strinjali. Toda, ali smo s tem spodkopavali ali poskušali spodkopati osnovno pozicijo kritikov in nasprotnikov klanov: da naj se v samoupravni socialistični družbi z doslednim razvijanjem samoupravnih socialističnih odnosov zoži prostor za klanovsko delovanje, da naj se identificirajo tisti, ki poskušajo v novih, še neraziskanih smereh samoupravnega socializma najti svoje zasebno, drobno, klanovsko priložnost? Ko pišemo o tem, se ne bojimo, da nam bodo ravno oni očitali, češ da so to parole. Za nas niso! Za nas je to življenje. Če pa je to za nas življenje, ki je marsikdaj daleč od tega, da bi bilo takšno, kakršno bi želeli, ali lahko rečemo, ali lahko zatrdimo, da so borci na obeh straneh barikade enaki: klani in borci proti njim? Ali je mogoče enačiti opredelitev za klan z opredelitvijo proti klanu? To pozicijo, ki poskuša, milo rečeno, zbuditi vtis, da je vse relativno, in po kateri so konec koncev klani nujni, kakor da brez njih ni napredka in kakor da jih je mogoče zagovarjati — odločno zavračamo. Če bi jo sprejeli, bi sprejeli meščanski koncept kulture, v kateri je vse dovoljeno, da bi dosegli svoje lastne ozke cilje. Zavedamo se, čutimo (naj nam Oskar Davičo odpusti to »tatvino«), da živijo in delujejo protisamoupravne interesne skupnosti, ki se dosti laže konstituirajo, dosti intenzivneje živijo in so celo dosti učinkovitejše kot naše samoupravne in socialistične interesne skupnosti To, da se novo morda teže postavlja na svoje noge, ker se mu upira staro, nam ne jemlje poguma. Novemu pripada prihodnost ustvarjanja, ustvarjalnost sedanjosti pripada novemu! To pa ni samo skrb odgovornih tovarišev. In zato naj končam: klan se ne izbija s klanom! . . .

Pero Pletikosa

Vjesnik, 20.—23. januarja

Primer Hassel

Kaj vse se lahko zgodi v našem založništvu? Ni stvari, ki se v našem založništvu ne bi mogla zgoditi: med drugim se je zgodilo to, da je izšlo pet knjig Svena Hassla, Hitlerjevega tankista, ki je v zloglasnih kazenskih formacijah wehrmachta sejal smrt od Bosne do Varšave, od Pariza do najbolj krvavih ruskih bojišč: Smolenska, Kurska, Luganska . . .

In to se je zgodilo konec leta 1976: kljub samoupravnim organom, recenzentom, urednikom, založniškemu svetu, kljub javnosti. Peterico Hasslovih knjig je pozitivno ocenil celo komentator v javnem glasilu SZDL Hrvaške — češ naj se sliši še druga plat. Kakor da bi bili obe enakovredni!

Kakor da ne bi vedeli, v imenu česa in kako je nastopala ta soldateska, kako je ogrožala vse vrednote človeštva, s kakšnim morilskim prezirom je pridrla zlasti nad Slovane!

Za naše založništvo so značilni tudi »oblati«, v katerih so nam ponudili to torto. Na ovitku vsakega zvezka piše: »Sin revnega delavca. V družini je bilo sedem otrok. Že v otroštvu je spoznal, kaj sta revščina in brezposelnost.« Sentimentalno, kajne: »revščina«. Že »v otroštvu«(!) je bil brezposeln . . .

»Roman, poln človečnosti«, oglaša založnik na enem od ovitkov. Na drugem citira avtorjeve besede: »V nas so ubili vsa človeška čustva.« Ta jezik (založnikov) zasluži analizo . . .

Kdo lahko razloži: v imenu kakšne založniške politike je izšel tak drag komplet v petih zvezkih (katerega cena je enaka tretjini povprečnega dohodka državljana SFRJ)? Tukaj je treba govoriti predvsem o POLITIKI. Vse najhujše značilnosti založniške dejavnosti so se povezale — prevladuje pa njena brezobzirna komercializacija.

Reakcija NIN na izid takega dela lahko do neke mere pomiri našo vest: vidite, kljub vsemu je nekdo povzdignil glas. Nismo pa še slišali recenzentov, nismo slišali članov sveta (nihče še ni odstopil, na primer), nismo slišali javnih delavcev, antifašistov . . . Na Danskem je bilo drugače: v državi, ki je znana po svoji skrajni založniški strpnosti (zlasti erotični), je javnost veliko ostreje reagirala na to politično in vojno pornografijo. Nedavno je neki francoski pesnik in akademik, levi katoličan, javno zapustil francosko Akademijo, ko je pod svojo kupolo sprejela človeka, ki je v nekem smislu kolaboriral s fašizmom . . .

Ta primer razodeva poleg vsega drugega, kakšno je naše javno mnenje.

Ne gre namreč za spor med nekim beograjskim tednikom in nekim zagrebškim (zagrebško-ljubljanskim pravzaprav) založnikom, temveč za spopad antifašistične zavesti in komercializma, katerega zavest je ideologizirana s profitom.

Ne vem, kaj vse je resnica v zvezi s življenjepisom Svena Hassla, kaj pa ne. Berem (spet na ovitku), da je ta Danec sprejel nemško državljanstvo V TRIDESETIH LETIH (gotovo ne pred letom 1933). To nam samo po sebi pove veliko: mar ni to čas, ko so nemški rodoljubi (na primer T. Mann, B. Brecht ali W. Brandt poleg mnogih drugih) izgubili ali zavrgli državljanstva Hitlerjeve Nemčije?

Knjige, kakršne so te, so pričevanje. Nemške otroke bo gotovo zanimalo, kako so umirali njihovi očetje ali dedje in kako jih je fašizem vpregel v svoj pošastni voz. Mi pa imamo še pomembnejše delo. Toliko svojih lastnih stvari še nismo izdali ali poskrbeli, da bi postale dostopne.

Namesto Hassla bi bilo bolje pogledati, kaj so na naši levici pisali o fašizmu tisti, ki so jih fašisti pobili. Naj omenim samo knjigo »Komunisti o fašizmu« Adžija Maslešе idr., ki jo je izdala založba zagrebške univerze. Naše založništvo se še ni oddolžilo tem avtorjem . . .

Dejal sem že, da ta primer razodeva, kakšno je pravzaprav naše založništvo in kaj vse se v njem lahko zgodi. Ne manjka se mnogih drugih sorodnih primerov, ki (v vseh naših okoljih) enako razodevajo nemoč naših družbenih organov, da bi vplivali na založniške programe. Tega niso krivi samo založniki.

Predrag Matvejević
NIN, 30. januarja

Zakaj je vaš obraz znakažen

V zvezi z negativnimi pojavi v naši kulturi bi takoj na začetku omenil članek Igorja Mandića Metastaze trača, ki je kot odgovor na članek Gorana Babića Strašna podoba niča izšel v 126. številki Oka. Ne da bi se spuščal v analizo spora med Igorjem Mandićem in Goranom Babićem, bi rad povedal samo nekaj besed o vtisu, ki ga Igorjev članek lahko napravi na bralca.

Predvsem me veseli, da smo o nekaterih ne ravno čistih rečeh v naši kulturi končno začeli odkrito govoriti. Saj je tudi že čas. Ko sem lani poleti odgovarjal na vprašanje Oka, ali se mi zdi, da je v naši literaturi čutiti tok, ki vleče v nacionalistične vode, in ali v našem pisateljskem okolju obstoji nekaj, kar bi lahko imeli za klan, sem odgovoril, da neki zlomek zares obstoji, vendar bi ga bilo težko odkriti in obtožiti, ker najpogosteje nastopa v imenu »svobode«, v imenu »demokracije« in »svobodnega književnega ustvarjanja« . . .

Že pred nekaj meseci sem torej izjavil, da ta »zlomek« (klan) zelo perfidno vpliva na našo založniško dejavnost, na sestavo in sklepe žirij, ki podeljujejo nagrade za literarna dela, na usmerjenost naše kritike, skratka, na usodo naše knjige. Dejal sem, da se ta »zlomek« pokaže zdaj na levi, zdaj na desni, da ga ni mogoče ujeti ne za roge ne za rep in da ni lahko s prstom pokazati nanj, ker je neviden. To sem rekel pred nekaj meseci, toda danes je drugače. Z obrazov naših klanov odpadejo maske. In kaj vidimo? Če že ne vidimo, vsaj slutimo klanovske tipalke, ki se še zmeraj vmešavajo v mnoge manifestacije našega kulturnega življenja.

Nastop Gorana Babića (Strašna podoba niča) se mi zdi pošteno, pogumno in značajno dejanje. Avtor članka je ne samo opozoril na nekatere neljube pojave v kulturi, temveč je, ne da bi prizanašal komurkoli, niti sebi ne, pogumno in argumentirano udaril po teh pojavih in njihovih nosilcih. Ni dvoma, da je izrazil neko resnico. Toda Igorja Mandića je nekaj spodbudilo, da je poskušal odvzeti Goranu Babiću pravico, da kot bivši sodelavec Hrvatskega tjednika govori danes o prid razčiščevanja kulturnega položaja pri nas. Po mojem mnenju sploh ni bistveno, da je Goran Babić, kot pravi Igor, »čakal toliko let, preden je spregovoril o tem«, da je sodeloval v Hrvatskem tjedniku ipd. Osnovno in bistveno vprašanje je, ali govori Babić danes resnico ali ne. Ali ima pravico, da izraža določene trditve ali ne? Postranskega pomena je, ali je Babićev članek (pismo) literarno ali neliterarno dejanje. Pomembno in poglavitno je, ali je njegovo dejanje moralno upravičeno ali ne. Kajti tudi velike laži je mogoče prikazati najbolj literarno, tako kakor je mogoče velike resnice prikazati popolnoma neliterarno ali celo nepismeno! Potemtakem je docela nepomembno, ali Babić neko resnico pove na literaren ali neliteraren način in ali se za to resnico bojuje — »premalo priznan, malo objavljen in sploh nenagrajevan pesnik«. (Pod zastavo klana, na kateri piše Ti meni — jaz tebi, ni mogel biti ne dovolj priznan ne bolj objavljan ne nagrajevan!) . . .

Nikola Drenovac

Oko, 27. januarja

Radovednost (foto Danilo Škofić)

Kaj je in kaj hoče „deveterica“ N-N?

Več kot „drobir med skalama“

Ob beograjskem posvetovanju nevtralnih in neuvrščenih držav

Beograjski sestanek devetih evropskih nevtralnih in neuvrščenih držav, ki se je končal v torek opoldne, posvečen problemom evropske varnosti in sodelovanja, bolj določno, junijskemu sestanku predstavnikov vseh petintridesetih podpisnic sklepne listine konference o evropski varnosti in sodelovanju (KVSE) v Helsinkih, je bil po uradni oceni uspešen.

»Včeraj končana izmenjava mnenj je potrdila koristnost srečanj nevtralnih in neuvrščenih evropskih držav. Udeleženci so poudarili, da je treba s takimi srečanji nadaljevati, saj so zadovoljni z rezultati dvodnevnega zasedanja (31. januarja in 1. februarja) v Beogradu.« Z neuradne strani pa je od udeležencev posveta slišati priznanja gostiteljici posvetovanja v hotelu »Jugoslavija«, da je namreč »odlično pripravila srečanje«, pri tem pa da jugoslovanska delegacija pod vodstvom ambasadorja Milorada Pešića nikomur ni vsiljevala svojih stališč, da se je zdelo celo — tako poročajo — kot da več posluša kot govori. To ne pomeni pasivnosti, saj je ravno to, da so udeleženke soglasno predlagale Beograd za kraj sestanka, dokaz, da stališča Jugoslavije o nadaljevanju prizadevanj za uresničevanje načel, sprejetih v Helsinkih, v veliki meri delijo tudi gostje: Avstrija, Ciper, Finska, Liechtenstein, Malta, San Marino, Švedska in Švica. Konec koncev gre za sodelovanje, ki ni od včeraj, temveč sega daleč nazaj, v leta 1973 do 1975, ko je po prvem sestanku zunanjih ministrov Evrope, ZDA in Kanade v Helsinkih počasi, včasih ob bitkah za vejice in besedice, v Ženevi nastajala sklepna listina konference.

Beograjski sestanek »deveterice N-N«, kot ji pravijo v diplomatskem žargonu, sodi v okvir nadaljevanja (kontinuitete) helsinške konference. V tem, zadnjem poglavju sklepne listine piše med drugim: »Države udeleženke ... so prepričane, da bi si za dosego smotrov, ki si jih je zastavila konferenca, morale še naprej unilateralno, bilateralno in multilateralno prizadevati in nadaljevati ... proces, ki ga je spodbudila konferenca«, in zato tudi temeljito izmenjavo mnenj tako o izpolnjevanju določil sklepne listine kakor tudi nalog, ki jih je določila konferenca, tudi »v kontekstu vprašanj, ki jih je obravnavala o poglabljanju medsebojnih odnosov, krepitvi varnosti in sodelovanja v Evropi ter o razvoju popuščanja napetosti v prihodnje.« Poleg takšnih, dvostranskih ali večstranskih srečanj naj bi imele posebno vlogo tudi obstoječe mednarodne organizacije kot so Ekonomska komisija Združenih narodov za Evropo ali UNESCO, kadar gre za sodelovanje pri izobraževanju, v znanosti in kulturi.

Ravno vprašanje kontinuitete evropske konference — to se pravi bolj ali manj institucionaliziranega spremljanja razvoja evropskih odnosov po načelih sklepne listine — je že med pripravami za konferenco postalo za blokovsko nevezane (nevtralne ali neuvrščene države) posebnega pomena. Izpolnjevanje sklepov se bistveno povezuje z najbolj perečim problemom Evrope, s tem pa tudi ostalega sveta — s preseganjem blokovskih delitev in postopno preureditvijo stare celine, odkoder so doslej vedno bruhali najhujši svetovni spopadi (ali pa prenašali nasprotja na druge dele sveta), kjer je še danes največja koncentracija orožja in vojaških sestavov, iz območja konfrontacije, ki se lahko — čeprav si je danes to le težko predstavljati — sprevrže v izhodišče tretjega, jedrskega in s tem najbrž dokončnega spopada na svetu, v območje varnosti, miru in sodelovanja. Seveda le sodelovanja na podlagi suverene enakosti vseh in vsakega, brez vmešavanja v notranje zadeve drugih. Tako je vsaj zapisano v desetih načelih uvodnega dela listine.

Tu so si bila stališča blokov seveda od vsega začetka nasprotna. Vprašanje kontinuitete je do zadnjega trenutka ženevskih pogajanj ostalo odprto, dokler ni bila sprejeta kompromisna rešitev. Zahodni blok, ki prvotno (Rim 1970) ni bil proti ustanovitvi stalnega organa za spremljanje popuščanja napetosti, je takoj obrnil list, ko je bil soočen s predlogom varšavskega pakta o sistemu kolektivne varnosti v Evropi. Bilo je očitno, da ne ena ne druga stran ne želi, da bi kdorkoli dobil možnost vpogleda v tisto, kar se kuha v njenem loncu. V končni fazi pogajanj v Ženevi je že kazalo, da je vprašanje kontinuitete v krizi. Zahodnjaki (NATO) so začeli pogojevati nadaljevanje konference z rezultati, doseženimi v splošnem razvoju (z drugimi besedami, z izvajanjem sklepne listine), vzhodnjaki (Varšavski pakt) pa so prišli s predlogom stalnega organa, češ da samo ta lahko zagotovi trajnost in nepovratnost procesa popuščanja napetosti.

Dejstvo, da bi konferenca pač bila (piše prof. R. Vukadinović v svojem odličnem pregledu »Evropska varnost in sodelovanje« — knjigi, ki zasluži ustrezno pozornost), da bi podpisali sklepno listino, potem pa jo odložili v diplomatske arhive, je resno vznemirjalo predstavnike nevtralnih in neuvrščenih držav, ki niso hotele spustiti iz rok možnosti, da se sliši tudi njihovo mnenje.

Kljub velikim razlikam v svojih družbeno-političnih in gospodarskih sistemih pa tudi v zunanjepolitičnih pogledih, celo kljub odprtim vprašanjem med njimi (za primer: razrešitev italijansko-jugoslovanskih vprašanj je bila takrat šele v zametkih in je dozorela tik pred helsinško konferenco, med Avstrijo in SFRJ pa še danes odprto tudi za evropsko varnost in sodelovanje važno manjšinsko vprašanje), je evropska skupina blokovsko nevezanih držav naglo dojela, da je med njimi več stičnih točk kot razločkov in da jim konferenca (in njeno nadaljevanje) ponuja nove možnosti. Zato so ravno Švedska, Švica, Avstrija, Finska, Ciper, Malta in Jugoslavija videle v nadaljevanju konference najboljšo možnost za tisto, kar je spričo njihovega položaja najbolj bistveno, za pospeševanje popuščanja napetosti. Poskusile so, zlasti Finska, Jugoslavija in Švedska — ki je bila tudi nosilka predloga — sestaviti varianto, ki bi bila lahko kompromis med nasprotujočimi si stališči blokovskih formacij. Predlog je prodrl in je bil vključen kot četrto poglavje sklepne listine.

Kompromis je bil sicer dosežen — po veljavnem načelu, da morajo biti vsi sklepi sprejeti soglasno (konsens) — s tem pa nikakor ni rečeno, da uživa kontinuiteta konference pri blokih posebne simpatije, saj se konec koncev v bistvenih odnosih med njima (doslej) še ni nič spremenilo, tudi po sovjetskem kongresu in po izvolitvi Carterja še ne. Še zmeraj obstaja težnja po medblokovskem dogovarjanju, tudi če nekaterim aspektom tega dogovora ne kaže trmasto oporekati, npr. pogajanjem, oziroma nadaljevanju pogajanj za omejitev jedrskega strateškega orožja (SALT 1), ki naj dozori v novo stopnjo — SALT 2. Kljub temu pa se v tem skrivajo težnje, ki lahko zavirajo kontinuiteto v okviru, kakršnega smo nakazali in kateremu smo prav zaradi tega posvetili toliko prostora.

Prizadevanja »deveterice N-N«, ki vodijo pravno preko kontinuitete v raznolikost oblik sodelovanja za varnosti in za varnost v sodelovanju, namreč ne morejo mimo vojaških aspektov evropske varnosti. Ravno ti poskusi »vmešavanja« nevtralcev in neuvrščenih, »drobirja med skalama«, ne pri varšavcih ne pri natovcih nikoli niso bili priljubljeni in tudi danes niso. Dejstvo pa je, da so dosedanji rezultati uresničevanja sklepne listine najskromnejši ravno na področju vojaških ukrepov. Obstaja težnja, ki je bila očitna že v pripravah na konferenco, da bi napore za zmanjšanje oborožitve, oziroma čet in orožja, nakopičenega v srcu Evrope, čimbolj izločili iz osnovnega načela konference, konsensa, in ga prepustili izključno pogajanjem med bloki, še več, samo med velesilama. Tako kot zdaj; čeprav se je skupini N-N posrečilo povezati ta vprašanja na več mestih s splošnimi vprašanji varnosti in sodelovanja, poskušajo dunajska pogajanja o skrčenju čet in orožja v osrednji Evropi (MBFR) popolnoma podrediti dogovorom o SALT 2, zelo malo pa je posluha za prispevek te skupine, za izvajanje in širjenje »ukrepov za krepitev zaupanja«. Medsebojnega obveščanja o premikih čet in o predvidenih manevrih pa vabljenja opazovalcev tujih armad (ne glede na pripadnost ali nepripadnost vojaškim zvezam) je bilo med blokoma malo, delno so takšni poskusi naleteli celo na odklonitev, tako vabilo NATO Varšavskemu paktu, naj pošlje opazovalce na njihove lastne manevre.

Medtem pa vojaški potenciali rastejo, proračuni so vse večji, manevri so vse pogostejši, daleč preko potreb urjenja, kar pomeni, da so po klasični doktrini o vojni kot podaljšku politike v bistvu element pritiska — in v nasprotju s cilji, zastavljenimi v Helsinkih.

Evropska varnost ima tudi svoje širše dimenzije, med katerimi je najbolj očitna soodvisnost varnosti »vsake države udeleženke z varnostjo Evrope kot celote in povezavo, ki v širšem kontekstu svetovne varnosti obstaja med varnostjo v Evropi in varnostjo na območju Sredozemlja«. Ta odstavek, skupaj s posebnim poglavjem o »vprašanjih, ki se tičejo varnosti in sodelovanja v Sredozemlju«, ki je bil vključen v sklepno listino na pobudo Jugoslavije ob podpori skupine N-N, sicer ne postavlja razvoja v Evropi v neposredno odvisnost od razreševanja problemov Bližnjega vzhoda, Cipra, grško-turškega spora, toda več kot očitno je, da nestabilnost na tem delu sveta (kot kje drugje) lahko naglo spravi v nevarnost napredek na ožjem evropskem prostoru. Ker pa je hkrati Sredozemlje tudi eno od torišč konfrontacije velesil, morje, po katerem ploveta ogromni floti, ki si iščeta oporišča na vseh, torej tudi na evropskih obalah, ga iz konteksta evropske varnosti ni mogoče izključiti.

Sredozemska komponenta vključuje poleg varnostnih tudi celo vrsto pobud z drugih področij, od varstva okolja do gospodarstva in kulturnega sodelovanja, in zato nujno terja vsaj posvetovalno vlogo drugih neevropskih obrežnih držav. Morda bi tu lahko zaznamovali določen napredek, ki je sicer pogojen z razrešitvijo arabsko-izraelskega spora, toda ker se prav tu nakazuje možna rešitev (ženevska konferenca), bi bilo za Evropo prav gotovo koristno, če bi pri uresničevanju helsinških sklepov posegle v dialog tudi druge države. Ne glede na možne težave zaradi prisotnosti Izraela, ki bi bila nujna, bi tudi to srečanje lahko olajšalo bližnjevzhodni razplet.

Tako imenovana »druga košara«, sodelovanje v gospodarstvu, v znanosti in tehnologiji in pri varstvu okolja že v pripravah za Helsinke ni povzročala hudih težav. Delo je teklo kolikor toliko skladno, čeprav se tudi tu ni moglo ogniti evropskim stvarnostim. in kljub vsemu, kar je bilo tu dotlej in poslej doseženega, še zdaleč ni napolnjena, zlasti tam, kjer bi bilo najlaže začeti in napredovati — v dvostranskih ali regionalnih dogovorih. Poznamo grške pobude za balkansko sodelovanje, v zametkih so dela za varstvo okolja, posebno v Sredozemlju, toda brez skromnosti lahko trdimo, da je najboljši vzorec dvostranskega sodelovanja ne glede na razlike v družbenih in gospodarskih sistemih, pa tudi v preskoku čez blokovske meje, v povezovanju z nevezanimi, ravno osimski sporazum med Jugoslavijo in Italijo, ki je dokaz, da je mogoče, kar še danes mnogi presojajo za nesmotrno. Tudi mednemški sporazumi so hrabrilen primer, kljub zatikanju, ki posega po eni strani v medblokovske odnose, na drugi pa v kočljivo materijo »tretje košare«, sodelovanje na humanitarnih in drugih področjih. Obžalovanja vredno pa je — in to ne bo moglo mimo junijskega srečanja v Beogradu — da se ravno sodelovanju med dvema državama skupine N-N, kot sta Avstrija in Jugoslavija, podtika cokla nerazumnega ravnanja z manjšinami, ki so prav tako predmet sklepne listine. Hkrati pa je tvorno sodelovanje teh dveh sosed, različnih po sistemih, različnih po ideoloških pogledih, tudi svoje vrste vzorec in dokaz širokih možnosti sodelovanja, ki jih ponuja sklepna listina.

Opazovalci trdijo, da o perečih problemih iz tretje košare, ki se razvnemajo prav zdaj, formalno ni bilo govora, da — po mnenju nekaterih, ki sodijo, da je val protestništva v vzhodnoevropskih državah izbruhnil morda prezgodaj, na beograjski sestanek junija ne bi padla temna senca, da se ne bi ravno zaradi teh vprašanj sprevrgel v soglasje o nesoglasju. Če se vrnemo — samo hipotetično — k nekaterim izhodiščnim mislim tega zapisa, bi morda takšen izid vsaj začasno nekaterim celo godil.

Morda je naključje ali pa tudi ni, da je beograjski sestanek deveterice neuvrščenih in nevtralnih sovpadel z zasedanjem Evropskega sveta v Strasbourgu in atlantske »deveterice« v Londonu, kjer je bil govor ravno o tej temi. Kdor je spremljal pogajanja v Ženevi, ve, da so bila ravno vprašanja s humanitarnega področja, ki zajema tudi »uveljavljanje državljanskih, političnih, socialnih, kulturnih in drugih pravic in svoboščin za krepitev prijateljskih odnosov in zaupanja med narodi« med najbolj težavnimi, da so pogajanja skoraj zavrla. Bila so eden poglavitnih predmetov ostrega barantanja med bloki, pa tudi torišče blažilnega vpliva nevezanih, ki so dosti pripomogli k formulacijam, končno sprejemljivim za vse.

Zato se jim ta teden — neformalno, toda živahno, po kuloarjih hotela »Jugoslavija« — ni bilo mogoče ogniti, še manj pa bo to mogoče na junijskem sestanku v Beogradu. Pa tudi napak bi bilo, umetno zmanjševati pomen vsebine »tretje košare« in jo osiromaševati, saj ravno ta vprašanja, povezana z oboročitvenimi, resno ogrožajo odnose; utegnila bi celo zavreti popuščanje napetosti.

Jugoslavija — tako kot vse druge države iz »beograjske deveterice« — je odprta družba, ki se tudi v času, ki so ji bili manj naklonjeni, kot je morda ta trenutek, ni zbala za svojo notranjo ureditev in obstoj, ko se je odločila za dosledno politiko dobrega sosedstva in odprtih meja, za prost pretok ljudi, idej in dobrin. Rezultati so ji to usmeritev potrdili in ji hkrati olajšali načelna stališča do problematike »tretje košare« — tudi v kontekstu ideološke konfrontacije med blokoma na eni strani, pa tudi kar zadeva človekove pravice in svoboščine v socialistični družbi. Res, da je zahodno-vzhodna polemika tudi obstreljevanje med blokoma«, kot je rekel nekdo te dni v Beogradu, res je tudi, da se ob njej hranijo zahodni monopoli obveščanja, ki si iz tega kujejo kapital v najčistejšem pomenu besede — kar stvari svobode človeka in prostega pretoka idej nikakor ni v korist.

Po drugi strani pa je resnica, da so za vzhodne države tako boleči in neprijetni procesi del njihove notranje (ne)zrelosti, zaostajanja rasti nekaterih sestavin socialistične družbe, ki je vendar po svojem bistvu humanitarna, usmerjena k osvoboditvi — in ne le delni osvoboditvi — človeka, njihov eminentno notranji problem, ki ga bodo morale rešiti. Docela se je mogoče strinjati z mnenjem direktorja poljskega inštituta za zunanjo politiko Mariana Dobrosielskega, ki je pred dnevi, ko je predaval na Dunaju, rekel: Resnica je, da so bile na Vzhodu v boju za socialno in gospodarsko osvobreditev človeka zanemarjene druge vrednote, kar je pripeljalo tudi do prave tiranije; čas pa je, da se med enimi in drugimi vrednotami začne vzpostavljati boljše ravnovesje. Ker Jugoslavija kot socialistična, zlasti pa kot samoupravna družba vidi v humanizaciji družbe, v utrjevanju in širjenju vseh človekovih pravic in svoboščin svojo temeljno usmeritev, upravičeno sodi, da je vsebina »tretje košarice« nedeljiva sestavina celote sklepne listine. Zato so njena stališča do teh problemov jasna, zato se v odnosih med državami in družbenimi ureditvami upira sleherni »patentni rešitvi«, ki ni v skladu s tradicijo in okoliščinami v posameznih deželah. Za učitelja o človekovih pravicah pa prav tako nihče nima edinoveljavnega pooblastila.

Dogajanje na Vzhodu je nedvomno odsev notranje družbene dialektike in Vzhod se bo moral z njim prej ali slej tudi tvorno spopasti, ne da bi pri tem iskal krivce samo v »rovarjih z Zahoda«.

•

»Deveterica N-N« ni nikakršna formalna skupina, noben poskus tretjega »bloka«, temveč skupnost, ki jo povezujejo zaradi njihovih geopolitičnih, družbenih pa tudi zgodovinskih danosti vsaj podobni interesi, med katerimi je zavzetost za mir, varnost in sodelovanje zunaj dvoma, saj pri sleherni med njimi izhaja iz nacionalnih interesov, ti pa se v celoti krijejo z načeli sklepne listine konference o varnosti in sodelovanju.

Beograjski sestanek ne prinaša nobenih formalnih sklepov, gre le za usklajevanje stališč v duhu dosedanjega sodelovanja, izhajajoče iz edino možne in veljavne osnove, sklepne listine. Če se je osredotočil na nekaj bistvenih vprašanj: na kontinuiteto konference, na vojaške aspekte varnosti in sodelovanja, na humanitarno področje, na gospodarsko sodelovanje in ne nazadnje na varnost v Sredozemlju, na nova priporočila za ukrepe za krepitev varnosti (kar smo skušali prikazati v tem zapisu), potem zato, ker so ravno ta najbolj deficitarna in zato najbolj potrebna temeljite obravnave na junijskem zboru v Beogradu, v duhu načela suverene enakosti in konsensa vseh podpisnic.

Jaka Štular

Egipt

Kruh, politika in odgovornost

Iskanje političnih in gospodarskih rešitev v „marshallovskem duhu“

»Nemiri so tudi pokazali, da mednarodna politika in ekonomika preprostemu Egipčanu kaj malo pomenita,« je zapisal eden od tujih dopisnikov v Kairu po nedavnih neredih, ki so pretresli Sadatov Egipt. »Ta človek živi v taki stiski, da zanj pol piastra (okoli 12 starih dinarjev) več ali manj za štruco kruha pomeni razliko med spoštovanjem do vlade in odkritim uporom.« V tem je vsekakor, dolgoročno gledano, eden od velikih političnih naukov egiptovskega punta. Sadat se v svojih razmerah sooča z dilemami, ki so sicer skupne vsem državam z dna razvojne lestvice, kjer je največji gospodarski problem, kako zagotoviti življenjski minimum in dovolj hrane, socialna pravičnost pa je temelj, na katerem je treba graditi svoboščine.

To je tisto, kar so izražali demonstranti na kairskih ulicah pa v Aleksandriji in drugih egiptovskih mestih, ko so vzklikali: »Nočemo liberalizacije s praznimi želodci!« Za egiptovsko vlado ostaja slej ko prej osnovni problem, kako zagotoviti tistega pol piastra za štruco kruha — kar stane državni proračun samo za kruh okrog pol milijarde dolarjev — in hkrati doseči tak gospodarski razvoj, da tistega pol piastra ne bo več problem — kar bi stalo po uradnih izračunih 20 milijard dolarjev v prihodnjih letih.

Iskati je treba rešitev, ki je ni mogoče več odlagati, kajti škarje med dohodki in izdatki se vedno bolj odpirajo. Nekaj podatkov zgovorno ilustrira to ugotovitev. Primanjkljaj v trgovinski menjavi je bil 1972. leta 200 milijonov egiptovskih funtov (1 dolar je po uradnem tečaju vreden 38 piastrov, po tako imenovanem »turističnem« 60 piastrov, medtem ko ga na črno kupujejo tudi po 80 piastrov), dve leti pozneje že 500 milijonov funtov, leta 1975 pa milijardo funtov. Izvoz kmetijskih pridelkov se je v zadnjih petih letih zmanjšal za 43 odstotkov, medtem ko se je industrijski izvoz povečal za 20 odstotkov; skupna vrednost izvoza pa je kljub temu od leta 1970 padla za 24 odstokov.

Čedalje teže je torej zagotoviti tistega pol piastra za kruh. A če bi hoteli doseči stabilen gospodarski razvoj, bi morali tega pol piastra vzeti, pravijo mednarodni gospodarski strokovnjaki, ki jih je poslušal arhitekt stabilizacijskega programa podpredsednik vlade dr. Kajsuni. Mednarodne gospodarske organizacije in arabske države, od katerih Egipt pričakuje pomoč, pa zahtevajo gospodarsko stabilizacijo, sicer ne bodo dale novih kreditov.

Da je stabilizacija s klasičnimi ekonomskimi prijemi nemogoča, je izbruh ljudskega gneva pokazal več kot zgovorno. Treba je torej iskati drugačne rešitve in o tem v Kairu očitno razmišljajo.

Toda ta razmišljanja se še vedno mešajo z neposrednimi, pogosto čustveno obarvanimi reakcijami in s političnimi ocenami, ki jim v Kairu vsaj v javni razpravi še vedno dajejo prednost pred gospodarskimi analizami. V političnih krogih in v tisku se še vedno sprašujejo »zakaj?« in »kdo?« ter iščejo vzroke in krivce za nemire, ki so se tako razširili, da jih je morala nazadnje obrzdati vojska, kar že napeljuje nekatere opazovalce na misel, da je »vojska rešila Sadata«, kar naj bi pomenilo, da se bo okrepil politični vpliv armade.

»Reakcija na najnovejše ekonomske podražitve je bila naravna, kajti ta odločitev je naložila novo breme na dolečene kategorije prebivalstva,« je ugotovil predsednik Sadat v svoji prvi javni oceni. »Val razumljivega ljudskega protesta pa so skrenili z mirne poti subverzivni elementi, ki niso zainteresirani za prizadevanja, da bi obvladali sedanjo gospodarsko krizo.« A če Sadat sam ni identificiral »subverzivnih elementov«, pa so drugi uradni viri, med njimi preimer Salem in drugi ministri, pa tudi tisk, s prstom pokazali nanje. Za nemiri naj bi se skrivali provokatorji, ki jih spodbuja tujina — Izrael, Libija in Sovjetska zveza, kot je povedal Sadat v pogovoru s sindikalnimi voditelji — predvsem pa domača (a seveda tudi s tujino povezana) marksistična in komunistična levica. Policija je odkrila kar štiri tajne organizacije, med katerimi naj bi bila najnevarnejša tako imenovana Egiptovska komunistična delavska stranka, katere niti po ugotovitvah uradnih virov vodijo v Južni Jemen in do palestinske »fronte zavračanja«. Skratka, notranji in zunanji sovražnik.

Pri tem je vsekakor marsikaj nejasno. Nejasno je, od kod se je vzela komunistična delavska partija, o kateri doslej ni bilo slišati, ter tri druge, prav tako neznane organizacije. Nejasno je, kako da so za socialne nerede v Egiptu redno obtoženi komunisti, o katerih subverzivni dejavnosti je sicer zelo malo slišati. Nejasno je, kako da niso aretirali niti enega pripadnika skrajne desnice, čeprav mnogi tuji dopisniki trdijo, da so v nemirih sodelovali tudi muslimanski bratje. Nejasno je tudi, kaj se bo zgodilo z drugimi aretiranimi, ki niso povezani s subverzivnimi organizacijami, med katerimi je veliko levih intelektualcev in novinarjev, za katere se sicer ve, da so komunisti ali njihovi simpatizerji, delovali pa so v okviru legalne Nacionalne progresistične in unionistične stranke ali so podpirali neodvisne poslance, ki so bili prav tako legalno izvoljeni v parlament. Nejasno je naposled tudi, kako daleč bo akcija zoper levico šla, kajti premier Salem je v svojem govoru pred tednom dni imenoma obtožil tudi progresistično stranko, da »se je sramotno vmešala v nerede«, čemur so sledile obtožbe v tisku, tako da je zdaj na zatožni klopi vsa levica, »subverzivna« in tista, ki jo zastopajo izvoljeni poslanci v parlamentu. Predsednik Sadat je v svojem prvem javnem nastopu po neredih zagotovil, da »ni govora o tem, da bi zapustili pot nove egiptovske demokracije in politike odprtih vrat«. Toda ob sedanjem reakcijah, ki jih nekateri že označujejo kot »lov na čarovnice«, se je mogoče vprašati, ali bo stranka levice v takem ozračju obtoževanja lahko še normalno delovala in ali ne pelje vse to k novemu premiku političnega težišča v Egiptu v desno.

V novem egiptovskem parlamentu, ki je bil izvoljen oktobra lani, ima večinska stranka tako imenovanega centra (Arabska socialistična stranka) skoraj 300 poslancev, desnica jih ima 13, levica 2, medtem ko je 51 poslancev neodvisnih in med temi jih precej simpatizira z levico. Vprašanje je torej, kako je mogla levica, ki ima — sodeč po volilnih rezultatih — skrajno ozko bazo, zanetiti nemire po vsem Egiptu. Toda v Kairu zdaj očitno iščejo grešnega kozla in napadi so toliko ostrejši, ker puščice hkrati lete tudi na Sovjetsko zvezo, ki ji očitajo ne samo to, da je neobjektivno pisala o neredih v Egiptu, ampak jih je tudi pomagala zanetiti. »Sovjetska zveza se je odkrito vmešala v naše notranje zadeve,« je zapisal »Al Akbar«, medtem ko je Tass posredno odgovarjal, češ, »v petek so bile v vseh džamijah v Egiptu protikomunistične pridige«.

Odnosi s Sovjetsko zvezo so se tako še zaostrili. In čeprav je zelo verjetno, da bo Kairo v prihodnosti prisiljen vreči vsaj brv proti Moskvi, ki je ne samo največji egiptovski upnik, ampak tudi sopredsednica ženevske konference, za zdaj dajejo ton novice, kakršna je ta, da je sovjetska delegacija, ki bi se morala pogajati o sklenitvi novega egiptovsko-trgovinskega sporazuma in morebitni odložitvi odplačila egiptovskih dolgov, odložila obisk v Kairu.

Po treznem premisleku pa bi morali v Kairu vendarle potegniti iz nedavnih dogodkov tudi drugačne sklepe in nauke, kot so jih doslej. Da bodo aretacijam sledili sodni procesi in verjetno tudi eksemplarične kazni, je zelo verjetno. Skoraj nemogoče pa je, da se ne bi v egiptovskem vrhu hkrati zavedli, da so osnovni vzroki za eksploziven položaj ne v provokacijah, ki jih najbrž ni, ampak v tragičnem gospodarskem položaju in dejstvu, da v Egiptu danes bogati postajajo čedalje bogatejši, revni pa čedalje revnejši. Tako ne mislijo samo subverzivni elementi. Klici »Naser, Naser!« ne izražajo samo nostalgije za pokojnim voditeljem, marveč, tako se zdi, predvsem več socialne pravičnosti v duhu tistega, kar je rekel Sadat sam marca lani: »Vzeli bomo bogatim, da bi dali revnim!« Prav to pa je, nekoliko poenostavljeno, prva zahteva tistih, ki bi jim z najbolj širokim izrazom lahko rekli naseristi.

Morda bo Sadat pod pritiskom teh sil, še bolj pa zadnjih nemirov, vnesel določene korekture v svojo dosedanjo politiko, predvsem v smislu večje obdavčitve najbogatejših slojev. Ni pa verjetno, da bi zato spremenil osnovne smernice politike »odprtih vrat« in povezovanja s konservativnimi arabskimi državami in Zahodom. Ne samo zato, ker Sovjetska zveza ne bi mogla rešiti egiptovskih gospodarskih težav, tudi če bi hotela, ampak zato, ker je taka usmeritev v skladu z njegovo politično filozofijo. V duhu te filozofije egiptovski predsednik presaja nekatere formule evropske socialne demokracije na egiptovska tla, vendar ob povsem drugačni družbeni strukturi in izrazito islamsko-tradicionalistično obarvano. Zato je nemogoče pričakovati, da bo poskušal zmanjšati socialne razlike tako, da bi omejil manevrski prostor nacionalni buržoaziji — v veliki meri neproduktivni in parazitski — ker je v bistvu blizu njenim političnim nazorom, četudi se vedno ne strinja z njenimi metodami.

Na drugi strani pa je skrajno pragmatična, v marsičem pa tudi bolj realistična politika prinesla tudi določene otipljive rezultate — ponovno odprtje Sueškega prekopa, osvoboditev naftnih polj v Abu Eodeisu, obnovo mest ob Sueškem prekopu, arabsko in zahodno finančno pomoč. Vsekakor pa ta prizadevanja niso prodrla tako daleč, kot je »rais« pričakoval, in to tudi iz nekaterih objektivnih razlogov. Egipčani ne očitajo povsem neupravičeno drugim arabskim državam, predvsem tistim, ki imajo veliko nafte, da so pustile Egipt na cedilu. Egipt se je izčrpal v vojnah proti Izraelu, ki so posredno omogočile petrolejskim državam, da so obogatele in s tem dobile tudi veliko večjo politično moč.

Saudski kralj je od oktobrske vojne finančno in politično dobil več kakor Sadat ali Asad in danes v marsičem odločilno vpliva na položaj v Libanonu, na vsem Bližnjem vzhodu in na svetovne cene nafte. Saudska politika pa se zavzema za osvoboditev zasedenih arabskih ozemelj, a hkrati tudi za razširitev ameriškega — in svojega — vpliva na Bližnjem vzhodu. To dejstvo je v mnogočem vplivalo na spreminjajočo se politično podobo Bližnjega vzhoda.

A čeprav ne arabske ne zahodne države niso dale Egiptu tolikšne pomoči, kot je Sadat pričakoval, je kljub temu še vedno odvisen prav od njih. Od tod Egipt tudi danes pričakuje rešitev gospodarske krize. V tem kontekstu je vsekakor izredno zanimivo mnenje viceguvernerja egiptovske centralne banke dr. Abdel Moneima el Bane, ki piše v »Al Ahramu«, naj bi se arabske države in zahodne države dogovorile o »Marshallovem načrtu« za Egipt, ki bi imel tudi enake strateško-politične cilje kot prvotni načrt ameriške pomoči zahodni Evropi. »Podpora egiptovskemu gospodarstvu mora omogočiti, da dosežemo vojaški cilj, oziroma zagotoviti varnost v tem geografskem območju,« piše dr. Bana. »S to podporo bi morali uresničiti tudi politični smoter, se pravi, preprečiti komunistično povodenj, za kar so zainteresirane vse arabske države. In naposled, gospodarski smoter, se pravi, oživiti arabske gospodarske potenciale in ustvariti na celotnem področju velikanski trg za investicije in potrošno blago.«

Ta predlog, ki očitno ni zgolj plod osebne pobude dr. Bane, se vsebinsko ne križa s politično koncepcijo egiptovskega vodstva. Pač pa je v nasprotju s to koncepcijo odvisnost Egipta, ki jo vsiljuje finančna pomoč od zunaj. Egipt je danes sicer še vedno ena od ključnih držav Bližnjega vzhoda, vendar v negativnem smislu. Medtem ko je včasih izžareval — pa tudi izvažal — naserizem in je ne glede na nekatere boleče neuspehe imel v bistvu prodorno vlogo, je danes Kairo pomemben predvsem v toliko, da bi na vsem Bližnjem vzhodu čutili posledice, »če bi se v Egiptu kaj zgodilo«.

Te odvisnosti bi se Egipt lahko znebil le, če bi se položaj na Bližnjem vzhodu toliko umiril, da bi lahko bistveno zmanjšali izdatke za vojsko in povečali investicije v gospodarstvu. Res je sicer, da je dobil Egipt del pomoči tudi »na rovaš« vojne, toda v celoti vzeto je bilanca kljub vsemu močno negativna. Mir je za Egipt torej ne samo želja, ampak nujna potreba. Na tem gradi Sadatova politika in to se trenutno ujema tudi s sirskimi in saudskimi interesi. To je vsekakor pomemben element za ocenjevanje celotnega položaja na Bližnjem vzhodu. Vojna je v takem razmerju sil mogoča le kot sredstvo za pospešitev političnih procesov.

Andrej Novak

Po menjavi v Beli hiši

„Tristranska“ usmeritev

Z nastopom Jimmyja Carterja znova oživlja zamisel o skupnem delovanju ZDA, zahodne Evrope in Japonske

V desetminutnem nastopnem govoru novi ameriški predsednik Jimmy Carter ni povedal nič novega o njegovi politiki do držav v razvoju, do pariške konference o mednarodnem gospodarskem sodelovanju ter do politike neuvrščenosti. Več je pričakovati od njegovega bližnjega govora v Združenih narodih, predvsem pa od že napovedanega srečanja voditeljev sedmih vodilnih razvitih držav, na katerem bodo obravnavali vrsto gospodarskih vprašanj; med drugim bodo spregovorili tudi o stališču razvitih držav na pariški konferenci. Njeno nadaljevanje naj bi omogočilo odločnejši premik k uresničitvi temeljnih zahtev neuvrščenih in drugih držav v razvoju za urejanje nekaterih najpomembnejših vprašanj s področja mednarodnih gospodarskih odnosov.

Le nekaj kasneje bo v New Delhiju srečanje koordinacijskega biroja neuvrščenih držav na ministrski ravni, na katerem bodo poleg ocene mednarodnega položaja po konferenci v Colombu, analize delovanja neuvrščenih držav na 31. zasedanju generalne skupščine svetovne organizacije ter razprave o ukrepih za uresničevanje sklepov iz Colomba, spregovorili tudi o stališčih razvitih držav do urejanja mednarodnih gospodarskih pa tudi političnih odnosov. Ni namreč brez osnov mnenje, da se bo tudi v času nove ameriške administracije nadaljevala preizkušena taktika razvitih držav na pariški konferenci in drugih pomembnih mednarodnih pogajanjih. Temeljni cilj te taktike je dobiti na času, s čimer se nadaljuje privilegirani položaj razvitih v mednarodnih gospodarskih (zlasti finančno-monetarnih, trgovinskih in tehnoloških) tokovih. Z zavlačevalno taktiko želijo razviti utrditi svojo enotnost, kar je eden od pogojev za uresničevanje ameriške globalne strategije, pa tudi za razbijanje enotnosti neuvrščenih in drugih držav v razvoju.

Oživitev tristranske komisije

Med sile, ki bodo v dokajšnji meri vplivale na oblikovanje stališča razvitih držav, gotovo sodi tudi »tristranska komisija«, ki je bila ustanovljena leta 1973 na pobudo Davida Rockefellerja, predsednika mogočne banke Chase Manhattan. Komisija poskuša združevati tri centre moči razvitega kapitalističnega gospodarstva, in sicer ZDA, zahodno Evropo in Japonsko, pri čemer je očitna težnja, da bi vodilno vlogo imele Združene države. V komisiji je 200 članov, med njimi 74 Američanov, v prihodnjem štiriletnem obdobju pa bo gotovo imela večjo vlogo kot v času Fordove administracije, saj so člani komisije tudi ta čas najvidnejši ameriški politiki: predsednik Carter, podpredsednik Mondale, državni sekretar Vance, predsednikov svetovalec za nacionalno varnost in zunanjo politiko Brzezinski, velja pa omeniti, da je v komisiji 32 direktorjev velikih ameriških korporacij ter 7 predsednikov bank. Njen član je tudi predsednik francoske vlade Barre, medtem ko bonski kancler Schmidt sodi med somišljenike. Del svetovnega tiska celo trdi, da je prav »tristranska komisija« dala pobudo za kandidaturo Carterja za ameriškega predsednika.

Do lanskega julija je bil direktor komisije glavni Carterjev zunanjepolitični svetovalec Zbigniew Brzezinski (lani so odpravili funkcijo direktorja, kar naj bi bil znak njene decentralizacije), ki je izjavljal, da je eden ciljev komisije, da organizira Sever za pogajanja z Jugom, da torej zagotovi enotnost vodilnih zahodnih industrijskih držav pri pogajanjih o ključnih gospodarskih vprašanjih sveta, izhajajoč iz globalne vizije industrijske demokracije.

Štiri značilnosti nove usmeritve

Pariški »Monde diplomatique« je ob tem zapisal, da gre za nadaljevanje Kissingerjeve zamisli iz leta 1973 o »Letu Evrope«, toda v novi obliki in z delno reformo sedanjega gospodarskega sistema, da bi tako preprečili uresničitev zahtev neuvrščenih in drugih držav v razvoju za novo mednarodno gospodarsko ureditev.

Isti časnik je decembra lani v analizi Carterjevega volilnega uspeha in v razglabljanju o njegovi zunanjepolitični usmeritvi poudaril, da z menjavo v Beli hiši nastaja nova ameriška zunanja politika s štirimi temeljnimi značilnostmi:

- oblikovanje takšnih stikov ZDA z vzhodnoevropskimi socialističnimi državami, kjer bodo pri konfrontaciji uporabljali kot orožje tudi gospodarske ukrepe (žito, posojila, tehnologija), da bi si ZDA tako zagotovile več koncesij kot v preteklem obdobju. Novi ameriški pogajalec za sporazum o omejevanju strateškega oboroževanja SALT-2 Paul Warnke je v reviji »Foreign Affairs« zapisal, da »dialog s Sovjetsko zvezo omogoča, da se izognemo morebitnemu konfliktu s tem, da izmenjujemo stališča o življenjsko pomembnih vprašanjih«. Omenil je tudi Jugoslavijo in ugotovil, da bi »morali jasno povedati Sovjetski zvezi, da ne bi sprejeli sovjetske intervencije v Jugoslaviji«;
- treba je prenehati s podrejanjem konflikta Sever—Jug konfliktu Vzhod—Zahod, s poudarkom na razbijanju enotnosti držav v razvoju;
- skladno s tezami Jamesa Schlesingerja, nekdanjega šefa Pentagona, bi ameriške mornariške in zračne sile pripravili za takojšnje posege kjerkoli v svetu, hkrati pa opustili nekatera vojaška oporišča v tujini. Na drugih celinah bi vzpostavili vojaško-gospodarsko-politične »prokonzule«, katerih vlogo bi zaupali najtrdnejšim zaveznikom: Zvezni republiki Nemčiji v Evropi, Braziliji v Latinski Ameriki, Iranu na Bližnjem vzhodu ter Japonski in Daljnem vzhodu.
- ZDA naj bi ta območja obravnavale kot celoto, ne da bi z vsako državo posebej urejale odnose. Carter je torej privrženec zahodnoevropske integracije pod vodstvom ZDA ter ob ameriškem mnenju ima ZRN najtrdnejšo ustavo in je simbioza starih tradicij in ameriške tehnokracije. »Ali se bodo evropski narodi uspešno uprli neokolonialnemu statusu, ki ga narekuje nova ameriška zunanja politika, je odvisno od tega, ali se bodo pomirili z ameriško-zahodnonemško dominacijo in ali se bodo uprli konfrontaciji bogatih s tretjim svetom, kar narekuje gospodarski in politični realizem,« končuje »Monde diplomatique«.

Le prilagajanje sedanjega sistema

»Tristransko« usmeritev je deloma potrdil obisk podpredsednika Mondala, ki je komaj dva dni po tem, ko je Carter prevzel predsedniške dolžnosti, zahodnoevropskim zaveznikom govoril o »novem duhu in novi vsebini trojnega partnerstva«, o »vodstvu brez hegemonije« (kakor je dejal Jimmy Carter v govoru na konvenciji demokratske stranke), o »stabilnejšem in pravičnejšem svetovnem redu, v katerem bodo postopno uresničeni naši ideali kot del globalne stvarnosti«. Gre torej za zagotovitev razširjene reprodukcije kapitalističnega družbenega sistema z vodilno vlogo ZDA, in sicer s pomočjo koncepta tristranske komisije. Na to se navezuje tudi govor Henryja Kissingerja o »prihodnosti ameriške zunanje politike«, v katerem se je bivši državni sekretar sicer zavzel za »novi mednarodni sistem, ki bo prispeval k zagotovitvi globalnega gospodarskega sodelovanja«, poudarjajoč, da ne gre za gradnjo novega sistema, pač pa za zboljšanje in prilagajanje že obstoječega.

Nekoliko drugače meni Giscard d'Estaing, ki je v govoru na beograjski univerzi dejal, da je cilj pariškega dialoga »omogočiti oblikovanje racionalnejšega in pravičnejšega sveta in ustvariti možnosti za boljše delovanje svetovnega gospodarstva«. Novo svetovno gospodarsko ureditev je bežno omenil, in sicer v zvezi s povečanjem javne pomoči državam v razvoju (»to zahteva uresničitev nove svetovne ureditve, na temelju globoke transformacije ekonomskih in finančnih mehanizmov, hkrati pa tudi odnosov med ljudmi in političnih odnosov«).

Predsednik Giscard se zavzema za skupni nastop razvitih zahodnih držav na afriški celini, s pomočjo nekakšnega »Marshallovega plana za Afriko«, ki bi ga financirale predvsem ZDA s pomočjo naftnih dolarjev, ki se stekajo v ameriške vrednotnice in podobno.

ZDA prilagajajo taktiko, stališča pa ista

O ameriškem odnosu do držav v razvoju je podrobneje spregovoril tudi londonski »Financial Times«, ki je ugotovil, da ameriška vlada spreminja, prilagaja taktiko, ne pa tudi temeljnega stališča do držav v razvoju. Tudi imenovanje Andrewa Younga za ameriškega predstavnika v OZN ne bo spremenilo stališča Washingtona, posebej še, ker ZDA kažejo čedalje manj volje za urejanje ključnih mednarodnih vprašanj znotraj svetovne organizacije. Le-ta po njihovem mnenju ni »ustrezni pogajalski forum«, predvsem zaradi dejstva, da so z enotnim nastopom neuvrščenih in drugih držav v razvoju v OZN izgubile nekdaj dominantni položaj.

Četudi so izrazi včasih dokaj različni — Brzezinski govori o »skupnosti razvitih držav« in priporoča skupno načrtovanje o političnih vprašanjih, ki so skupnega pomena, medtem ko se Carter zavzema za »ustvarjalno« partnerstvo — je dokaj jasno, da se Washington zavzema za sodelovanje vseh razvitih zahodnih držav, za enotni nastop do držav v razvoju, s posebnim poudarkom na države Latinske Amerike ter nekatere države na afriški in azijski celini, predvsem izvoznice nafte. Pri tem ne gre pozabiti na Kissingerjevo izjavo, da je »dialog najboljše sredstvo za nadzorovanje držav v razvoju«.

Tristranska komisija se torej zavzema za reformo svetovne gospodarske ureditve, ki bi zajela predvsem tako imenovani »tretji« in »četrti« svet. Po Carterjevem mnenju je zagotovitev miru v svetu manj odvisna od ureditve problemov varnosti kot od reševanja ekonomsko-socialnih vprašanj ter od stališča Sovjetske zveze do teh problemov. Zavzema se za institucionalizacijo skupnih organov za urejevanje ključnih vprašanj, in sicer znotraj, ali, še bolje, zunaj OZN.

Nove razsežnosti procesa socialistične strategije omogočajo transformacije sveta z doslej neznano dinamiko, kar velja tudi za transformacijo strukture mednarodnih odnosov, političnih in gospodarskih. Popuščanje napetosti ne ukinja razrednega boja, ampak pomeni mednarodnopolitični okvir, v katerem se razredni boj uresničuje s pomočjo demokratizacije mednarodnih odnosov, upoštevajoč globoke razlike interesov med narodi in razredi. Gre za krizo celotnih odnosov, tako sistema kot strukture mednarodnih političnih in gospodarskih odnosov in ne le za gospodarsko krizo kapitalizma, ki jo le-ta relativno uspešno premaguje, predvsem tako, da žrtve prenaša na delavski razred in države v razvoju.

Že omenjeni »Monde diplomatique« ugotavlja, da so ZDA uspele s pomočjo dolarja kot svetovne valute in s pomočjo višjih cen nafte doseči tri pomembne cilje: vzpostaviti hegemonističen odnos do drugih kapitalističnih držav, zagotoviti novo mednarodno delitev dela v skladu z njihovimi interesi, vrniti države v razvoju na njihovo mesto in obnoviti fronto razvitih proti zahtevam držav v razvoju. Najbolj jim je uspelo vsiliti svojo usmeritev na monetarnem področju, kjer ni alternative ameriškemu dolarju kot mednarodni valuti. Pri tem so jim pomagali dolarski naftni preseški, ki so jih članice organizacije izvoznic nafte (OPEC) vlagale v razvite zahodne države in jim tako pomagale, da so premostile plačilnobilančne težave, vtem ko se je položaj držav v razvoju poslabšal.

Utrjevanje »evrokonservativizma«

Medtem ko se toliko piše o »evrokomunizmu«, se bolj ali manj molči o utrjevanju »evrokonservativizma«, o novih oblikah razrednega spopada velikih razsežnosti, za ofenzivo reakcionarnih sil s krepitvijo enotnosti buržoazije, zlasti v zahodni Evropi, za nove oblike vojaške prevlade s pomočjo nadzora nad oceani, vesoljem, s pomočjo energije (predvsem jedrske), s hrano, surovinami, tehnologijo in z drugim, kar je sestavni del svetovnih gibanj.

Pojavljajo se nove oblike razrednega boja: organiziran beg kapitala, vodilnih kadrov, transnacionalnih družb ali njihovih podružnic iz držav, ki bi dovolile vstop komunistov v vlado. Ne gre za oživitev Kissingerjeve teorije, pač pa za zaostritev nezadovoljstva delavskega razreda, za dosego položaja, v katerem postane država nesposobna za vladanje.

Po mnenju nekaterih imajo člani ali privrženci tristranske komisije prožnejše stališče do evrokomunizma in morebitnega vstopa komunistov v vlade nekaterih zahodnoevropskih držav. Ugledni član komisije George Ball, sicer nekdanji ameriški državni podsekretar meni, da gre le za obliko, dejansko pa je tudi komisija proti vstopu komunistov v vlade zahodnoevropskih držav. Tudi Jimmy Carter je privrženec gospodarskega pritiska, ki bi preprečil komunistom sodelovanje v vladi.

Evropski problemi so sestavni del in posledica položaja v globalnem sistemu odnosov sodobnega sveta, ki ni samo policentričen, ampak je tudi izraz pluralizma odnosov med novimi centri moči. Ne gre torej za zamenjavo bipolarne strukture s tripolarno, pač pa za kompleks sistemov, ki delujejo vzporedno in se med seboj dopolnjujejo in povezujejo. To pomeni, da mednarodnih vprašanj ni mogoče urejati le s sodelovanjem območja, ki ga zajema tristranska komisija, upoštevati je potrebno tudi vpliv gibanja neuvrščenih, ki je neločljivo vključeno v kompleks mednarodnih odnosov.

Stane Pavlič

Odisejada Françoise Claustre

„Najbolj osvobojena ženska“

Pariz se je zapletel v velikansko zmešnjavo, da bi rešil arheologinjo in njenega moža in hkrati ohranil svoje interese v Čadu

Od našega pariškega dopisnika

PARIZ, februarja — Še tako domiselni pisci kriminalk, avanturističnih romanov in knjig, ki sodijo na področje tako imenovane »politične fikcije«, ne bi mogli napisati zgodbe, ki bi presegla »afero Claustre«. V njej je vse: ugrabitev, nasilje, uboji, ljubezen, ki vse premaga, slikovit beg, čeki za milijone mark in frankov, vožnje letal s prepovedanim tovorom orožja, nemir v francoski vladi in neodločnost v ministrskih kabinetih; vrsta tajnih in javnih posredovalcev, državni udar, slikoviti in prepirljivi uporniki, šefi držav, pa še kaj. Na srečo se je zgodba — kot v knjigi ali filmu — srečno končala.

Začetek je idiličen. Françoise Treiner, nekaj nad trideset let stara francoska etnologinja, strokovnjakinja za prazgodovinske jamske slike v Čadu, je med svojim delom spoznala kakšnih deset let starejšega Pierra Claustra, po poklicu francoskega »čezmorskega administratorja«, ki je v Čadu vodil misijo za upravno reformo (MRA). Claustre je imel kot predstavnik francoskega ministrstva za sodelovanje (z nekdanjimi kolonijami) veliko moč, saj je predstavljal tako nekdanjo metropolo kot novega podpornika neodvisne države. Francoza sta se spoznala, ko je bilo nekoč treba peljati nekaj izkopanin, pa so avtomobil posodili pri MRA. Poročila sta se v začetku leta 1973.

S Françoise Claustre je delal tudi uslužbenec MRA Marc Combe, kajti francoska administracija je rada ustregla francoski znanosti. In ko je zahodnonemški zdravnik dr. Steawen aprila 1974 sporočil Françoise Claustre, da je na svojem vrtu v Bardaiju (v Tibestiju na severu Čada) našel »nekaj zanimivega«, je Francozinja pohitela tja.

Najdišče na zdravnikovem vrtu je bilo čudovito in ko so bile izkopanine že naložene na tovornjak (Marca Comba), je dr. Steawen priredil intimno zabavo, ki se je končala — z napadom čadskih upornikov. Ubita je bila zdravnikova žena, ubita sta bila dva čadska oficirja, tri talce pa so uporniki odpeljali s seboj. Marc Combe je imel na srečo s seboj radijski oddajnik in tako je svet 22. aprila zvedel, kaj se je zgodilo prejšnjega dne.

Tako se je zvedelo, da so talci v rokah tubujskih upornikov pod vodstvom Hissena Habreja, da zahtevajo za vsakega talca posebej pet milijonov frankov, izpustitev 32 političnih zapornikov iz čadskih zaporov, pa tudi, da pariški in bonski radio oddasta v svet njihovo »politično-vojaško« sporočilo.

Zgodba bi na tej točki potrebovala nekaj pojasnil.

Kot marsikje v Afriki je kolonizator tudi v Čadu prepustil oblast ljudem, ki niso predstavljali celotnega prebivalstva. Čadski predsednik Tombalbaye je bil iz plemena Sarhov (animisti ali pa muslimani) in njegove politične in gospodarske prevlade (pravijo tudi diktature) niso trpela muslimanska plemena iz severnega dela države, puščavskega Tibestija, podobnega Mesečevi površini. Leta 1966 so v Gani ustanovili čadsko osvobodilno fronto (Frolinat), ki jo je vodil Abba Siddick, izkoristili so naraščajočo nejevoljo kmetov ter kmalu zelo uspešno spravili Tombalbaya v stisko. Samo zaradi francoske pomoči (dane na podlagi sporazumov o sodelovanju ter zaradi nostalgičnih spominov na 2. oklopno divizijo generala Leclerca, katere slava se je začela v Čadu) sedanja N'Djamena (nekdanji Fort-Lamy) ni padel v roke Frolinata.

Po tistem je Frolinat začel dobivati pomoč drugih afriških držav, predvsem Alžirije, Libije in Sudana. Toda v njegovih vrstah je prišlo do razcepa in Goukouny Ouddei, sin »tradicionalnega in duhovnega poglavarja« severnih plemen, je po svoje vodil odpor Tubujcev. Bil je poveljnik severnih oboroženih sil, imenovanih tudi »druga armada« Frolinata. Pariz je nehal odločneje pomagati Tombalbayu v boju s Frolinatom, čadski predsednik pa je poslal k Siddicku veliko obetajočega Hissena Habreja, ki je študiral v Parizu in je v Čadu že postal podprefekt. Toda Hissen Habre je »izdal« Tombalbaya, brž ko je prišel v stik s Frolinatom, Siddick pa ga je poslal delat red v Tibesti.

Hissen Habre je po duši revolucionar, izobraženec in kot tak je zelo prevzel Goukounyja Oueddeija, intelektualno šibkejšega človeka. In namesto da bi se »druga armada« pobotala s Frolinatom, je njen poveljnik predal vodstvo tubujskega odpora v roke mladega podprefekta, sam pa se je zadovoljil s podpredsedniško funkcijo. Tistega 21. aprila 1974 je bil torej Hissen Habre vodja tubujske revolucije, človek, ki je hotel postati Mao Ce Tung črne Afrike. Se pravi, da je bil njegov cilj izredno daljnosežen, saj se Tubujci dotlej niso bojevali za neodvisnost, marveč za nekoliko večjo avtonomijo. Mladi vodja »druge armade« je menil, da ga bo spet spoznal, če bo storil kaj spektakularnega, to pa je storil, ko je napadel Françoise Claustre in njene prijatelje.

V Parizu so žalovali za Pompidoujem in se pripravljali na predsedniške volitve. Premier Messmer je sicer zavrnil zahteve Hissena Habreja, kaj več pa nihče ni hotel storiti, ker so v ministrstvih opravljali le tako imenovane tekoče posle v medvladju. Vendar je 4. maja pripotoval v N'Djameno svetnik francoskega zunanjega ministrstva Puissant in po nekaj radijskih pogovorih le zvedel za zahteve Hisena Habreja. Seveda se ni kaj dosti zmenil za imena 32 političnih zapornikov, ki naj bi jih Tombalbaye izpustil. Tako, na primer, je bil med njimi tudi »neki« Felix Malloum.

Medtem ko je čadska vojska sem ter tja požgala kakšno vas v Tibestiju in ko je Tombalbaye odločno zavračal Habrejeve zahteve, so se Puissant, Claustre in Nemci pogajali z uporniki in ne da bi vlada v N'Djameni kaj vedela, so Nemci »odkupili« dr. Steawena za štiri milijone frankov (v markah). Bonn je bih torej hiter in odločen, morda tudi zato, ker je bil dr. Steawen nečak predsednika ZRN Heinemanna. Čad je tedaj pretrgal diplomatske odnose z Bonnom (obnovil jih je 30. novembra).

V Parizu so medtem sicer dobili novo vlado in predsednika republike, toda namesto da bi ukrepali, so premišljevali. V takšni zamišljenosti niso imeli nič proti Tombalbayevi zahtevi, naj se s Habrejem pogaja major Galopin, dotlej znan kot organizator politične policije v Čadu. Do konca leta Galopin ni mogel doseči drugega, kot da je postal tudi sam ujetnik Hissena Habreja in da je ta zahteval od Francije orožje za 12 milijonov frankov.

Sredi tibestijske puščave uporniki niso imeli kaj početi že z milijoni odkupnine za dr. Steawena, Pariz pa ni mogel poslati orožja. Naposled so se zbotali za civilni material in denar, ki naj bi bil na ime Hissena Habreja nakazan v švicarsko banko. In kot da je Čad čezmorska posest Francije, je Giscard januarja 1975 prosil Tombalbaya, naj omogoči »realizacijo sporazuma«. Čadski predsednik se je upri.

V obupnem boju za ženino svobodo je Pierr Claustre poče vse mogoče, pogajal se je s Habrejem in mu za dokaz, da lahko dobi orožje, kupil nekaj orožja in streliva, dobil letalo in novinarje v Franciji ter vse skupaj odpeljal proti Afriki. In čeprav je bilo letalo neuporabno za polet, je Claustre v Parizu dobil dovoljenje za polet, še preden je bilo popravljeno, premagal pa je tudi vse druge uradne ovire, ki so sicer dolge nekaj mesecev. »Nekdo« v vrhu mu je skrivaj pomagal. S čigavim dovoljenjem, se ne vem, kajti še danes pravijo v Parizu, da bo v zadevi Claustre potrebna diskretnost.

Toda letalo so odkrili v Afriki, ga prisilili, da je pristalo nekje v Nigru, kjer je še danes, »podjetnik« in avanturist Raymond Thiry pa doslej ni dobil ne denarja ne svojega letala, pač pa je o vsem tem napisal knjigo, ki je te dni izšla v Parizu... Ko je Habre tako rekoč že verjel Claustru, so v Čadu izvedili državni udar, predsednik pa je postal »neki« Felix Malloum, eden izmed 32 zapornikov, katerih izpustitev je zahteval tubujski voditelj...

Pariz je zvedel za likvidacijo majorja Galopina, ni pa zvedel, da je major dobival v tubujsko ujetništvo šampanjec od francoskega veleposlaništva v N'Djameni — in da sta šampanjec pila Françoise Claustre in Marc Combe — je z avtom pobegnil iz ujetništva 25. maja 1975.

Nova čadska vlada je preklicala dovoljenje za pogajanje z uporniki, ki ga je imel novi francoski pogajalec Stephane Hessel, uporniki pa so ujeli Pierra Claustra. Tako je bilo avgusta 1975. Hissen Habre je grozil, da bo ubil Françoise Claustre, če ne dobi civilnega materiala in denarja, in ko je novemu pogajalcu Renéju Journiacu vse spodletelo, je Pariz poslal na kraj dogajanj vogeškega prefekta Morela, ki je »taval po Tibestiju s polno torbo denarja, pa ga ni mogel nikomur predati«, kot piše »Le Monde«. Čadskim oblastem je prekipelo in konec septembra so zahtevale, naj Pariz odpokliče enote, stacionirane na njihovih tleh. Hissen Habre je medtem dobil denar, zahteval pa je še orožje. Pariz je poslal v Gabon, ki je postal posrednik v sporu , ministra Galleya, marca 1976 je bil na uradnem obisku v Čadu francoski premier Chirac, časopisi so napadali vlado, Giscard je govoril, da se je »osebno lotil zadeve«, stvar pa se ni nikamor premaknila. Medtem ko so se vsi pogajali in ko sta zakonca Claustre obupovala, je Goukouny Ouddei 18. oktobra lani vrgel Hissena Habreja, ki je po tistem dnevu »na begu«. Sredi novembra je Frolinat sporočil, da sta talca v njegovih rokah in da bosta zaslišana in izpuščena, če bosta spoznana za nedolžna.

Po »aferi Abu Daud«, ki se je razpletla tako, da je Pariz ustregel arabskim državam in po Giscardovem obisku v Saudski Arabiji je naposled libijski predsednik Gadafi telefoniral Giscardu, da sta zakonca Claustre na svobodi in da so ju v Tripoli pripeljali člani Frolinata z Goukounyjem Oueddijem na čelu.

V želji, da bi rešil zakonca Claustre, da bi ohranil svoje interese v Čadu in celotno afriško politiko, se je Pariz zapletel v neznansko zmešnjavo. Žrtvoval je majorja Galopina, vrgel je stran nekaj milijonov frankov, sodeloval je s človekom, ki je hotel dobiti francosko orožje za boj proti francoskemu zavezniku, kršil je suverenost neodvisne afriške države, naposled pa je vse skupaj razglasil za »zmago svoje politike«.

Zdaj so zakonca Claustre osvobodili predsednik Giscard, predsednik Gadafi, premier Chirac, Frolinat, Françoise Claustre je postala »najbolj osvobojena ženska v Franciji«. In kot zmerom, kadar je kaj narobe in nihče noče biti kriv, je tudi tokrat vsega kriv tisk. V prvih minutah na francoskih tleh je Françoise Claustre napadla tisk, češ da je »narobe« pisal o vsej stvari.

Stane Ivanc

Françoise Claustre: Tisk je narobe pisal... (foto UPI)

Pogovor z zdravniki

Kaj je bolečina?

O njej vemo samo to, kar izvemo drug od drugega

Na ljubljanskem kliničnem centru se skupina zdravnikov, specialistov z različnih področij, ukvarja z raziskovanjem in zdravljenjem »najbolj dosledno neprijetnega občutka, ki se lahko rodi v živem človekuc, bolečine. Sodelujejo že nekaj let, veljajo za skupino, ki jih razen njihove intimne oziroma poklicne etike ne veže nič: »Noben team ne more začeti na papirju, zakaj na začetku še tipaš, išče pot in ne potrebuješ nikakršne organizirane oblike. Uresniči se šele takrat, ko zdravnik začuti, da je dosegel mejo, ki bi jo lahko prekoračil in bolj pomagal bolniku le, če bi svoje znanje združil z znanjem svojih kolegov. Takšno spoznanje terja precejšnjo zrelost in visoko stopnjo znanja« (dr. Stojan Jeretin).

O tem, kaj je bolečina in kako jo zdravijo, se je pogovarjalo osem zdravnikov, ki sodelujejo v »oddelku ali enoti ali ambulanti za zdravljenje bolečine« ali kakorkoli se bo že novi oddelek, ki ga na papirju še ni, imenoval. Papir je papirnat, bolečina pa neoprijemljiva in vsemogočna. Pri pogovoru so sodelovali: dr. VINKO DOLENC z nevrokirurgične klinike, dr. STOJAN JERETIN in prim. dr. JASNA MÜLLERJEVA, oba iz centralne anestezijske in reanimacijske službe (C. A. R. S.), dr. OLGA JOVAN-MAVRIČEVA, anesteziolog z onkološkega inštituta, dr. JANKO POPOVIĆ z ortopedske klinike, dr. HUBERT POŽARNIK, klinični psiholog iz klinične bolnišnice za psihiatrijo, doc. dr. JOŽE TRONTELJ z inštituta za klinično nevrofiziologijo in prof. dr. VLADIMIR ŽAKELJ iz kirurško gastroenterološke klinike. Pogovor je vodila in zapisala Vesna Marinčič. Objavili ga bomo v dveh delih. Danes je na vrsti bolečina, kakšna je, kako jo zaznamo oziroma jo zaznajo. Prihodnjič, kako jo zdravijo.

»Od treh bolnikov, ki prvikrat pridejo k zdravniku, je dva prignala bolečina . . .« (nevrofiziolog).

»Včasih bolniki s svojimi tožbami tudi pretiravajo; tistemu, ki mi reče, vse me boli, verjamem manj kot pa onemu, ki natančno pokaže, kje ga boli . . .« (nevrokirurg).

»Bolečino moramo poskušati najprej vzročno zdraviti, šele ko ne najdemo vzroka, zdravimo bolečino sámo. To velja zlasti za nenadne bolečine v trebušnih organih . . .« (kirurg gastroenterolog).

»Rakasta tvorba v začetku ne boli, zato človek ne gre k zdravniku, kakor hitro pa se zave bolezni, ga znenada vse boli . . .« (onkolog).

»V Ameriki sem videl bolnika, ki so ga šestindvajsetkrat operirali zaradi bolečin v križu; ko sem ga spoznal, je bil naposled pri psihoterapevtu, ki mu je edini še znal pomagati . . .« (ortoped).

»Deset odstotkov ljudi trpi zaradi bolj ali manj venomernih bolečin. Od teh bolečin je vsaj četrtina psihogeno pogojena . . .« (klinični psiholog).

Zdravniki jo raje podcenjujejo

TRONTELJ: Zdrav človek si težko predstavlja, kaj je zares huda bolečina, kakšno trpljenje lahko povzroča. Kadar beremo o srednjeveških mučilnicah, se nam lasje ježijo in ponoči nas tlači mora, a bolnikom, ki imajo morda prav takšne, če ne celo hujše bolečine, kot so jih čutili mučenci inkvizicije, enako neradi verjamemo. Rekel bi, da zdravniki dandanes rajši podcenjujemo, kot pa precenjujemo bolnikove bolečine. V zadnjih sto letih smo prišli do številnih spoznanj o delovanju dražljajev na organizem in o njihovem zaznavanju. Vse do nedavnega pa so ta spoznanja zelo malo koristila trpečim bolnikom. Še danes stotisoče in milijone ljudi po svetu mučijo hude kronične bolečine. Mnogim od teh bi danes že znali dajati mnogo boljšo pomoč, kot so je v resnici deležni. V zadnjih letih so se stvari začele obračati na bolje. V mnogih medicinskih centrih se ustanavljajo tako imenovane ambulante za bolečine. Med znanstveniki je oživelo zanimanje za raziskovanje tako imenovane neozdravljive bolečine. Ustanovili so tudi mednarodno združenje za raziskave bolečine, in to je pred dobrim letom priredilo prvi svetovni kongres o bolečini, ki smo se ga s svojimi prispevki udeležili tudi Ljubljančani. Upam, da bo zanimanje za zdravljenje bolečine poraslo tudi med našimi kolegi, zdravniki splošne prakse in specialisti raznih strok, ki so mnogokrat bodisi preveč zaposleni ali pa jim je sočutje s trpečimi bolniki že malo otopelo. Ena od nalog našega bodočega teama bo morala biti tudi ta, da bomo poskušali vplivati na izobrazbo bodočih zdravnikov in soustvariti doktrino o tem, kako ravnati z bolniki, ki jih pestijo kronične bolečine.

dr. Janko Popović

Zdaj zaveznik, zdaj sovražnik

DOLENC: Velikokrat je bolečina bolnikov največji zaveznik. Sporoči mu, da je v njegovem telesu nekaj narobe. Ko najdemo vzrok zanjo, poskušamo ta vzrok odstraniti s kirurškim posegom ali kako drugače. A zgodi se tudi, da ga ne najdemo! Takrat pokličemo na pomoč še druge strokovnjake, ki poskušajo ugotoviti, ali se ni morda kaj zgodilo nekje na živčnih poteh, ki prevajajo bolečino, zakaj velikokrat so organi, kjer začutimo bolečino, popolnoma zdravi. Če ne odkrijemo vzroka bolečine, kar ni tako poredko, pravimo, da gre za bolečino neznane narave; ob njej smo bolj ali manj nemočni. In to je trenutek, ko se posvetujemo s psihologom, psihiatrom, z nevrofiziologom, skratka z najrazličnejšimi strokovnjaki, ki bi pomagali odpraviti to »nenormalno« bolečino.

POPOVIĆ: Pravite, da je bolečina bolnikov največji zaveznik, jaz pa mislim, da je njegov zaveznik le do tiste meje, ko ga osvesti, potem pa nič več. V naši, ortopedski stroki, je bolečina vsekakor bolnikov največji sovražnik.

MAVRIČEVA: Tudi pri rakastem obolenju bolečina ni bolnikov zaveznik. Ni prvi simptom, ki bi bolnika pravočasno privedel na zdravljenje. Videti je, da bolnika bolj vznemiri bolečina, kot pa, da na primer suho kašlja, neredno odvaja, ima drisko ali celo opazi kri v izločkih.

ŽAKELJ: V moji stroki so tudi taki pacienti, ki jim bolečinskih simptomov operativno ne moremo zdraviti: zato, ker slabo poznamo vzrok zanje ali nam sploh ni znan. Kar zadeva bolečino v trebuhu, vsi poznamo kronični pankreatitis, to je vnetje trebušne slinavke, za katero lahko tako v svetu kot pri nas postavimo diagnozo šele v petih letih. V takšnih primerih je prav gotovo treba nekaj ukreniti, da človek ne bi tako zelo trpel.

POPOVIĆ: Na temo bolečine je bilo že nekaj simpozijev, pa niso uspeli povsem razčistiti tega fenomena! Američani so na primer preizkušali občutljivost Eskimov, Indijancev in belcev ter ugotovili, da je najmanjša jakost dražljaja, ki povzroči bolečino, to je tako imenovani prag za bolečino, pri vseh skoraj isti. Res pa je, da vsak izmed nas bolečino drugače dojema in jo tudi drugače čuti.

MÜLLERJEVA: Bolečine ne moremo meriti. Ne moremo tudi točno opredeliti, kaj so to bolečinski dražljaji. Vrsta fizikalnih dražljajev na primer se spremeni v občutek bolečine samo, kadar dosežejo določeno moč. Tako je bolečina, ki jo občutimo, v resnici plod naše življenjske izkušnje. Te izkušnje so del čisto zasebnega sveta vsakega človeka. Ne morem imeti vaše bolečine in vi ne morete imeti moje. O njej vemo to, kar izvemo drug od drugega in za končno presojo je zvečine glavna bolnikova izpoved. Naš problem je, kako se bomo znebili te bolečine. Prag za bolečino se pri istem bolniku lahko tudi spremeni; zaradi bolezenskih procesov in zaradi duševnih motenj. Bolečina s površine ali iz notranjosti telesa prihaja v možgane po spremenjenih poteh in tako postane tudi človekova izkušnja drugačna. Natanko tu pa naj bi začeli z zdravljenjem dolgotrajne bolečine, ko lahko preprečimo, da bi se prag vzdražnosti za bolečino premaknil, znižal.

TRONTELJ: Prag za bolečino je pri različnih ljudeh in rasah, kot kaže, res precej podoben, zato pa so razlike med ljudmi in tudi med rasami, ko gre za prag hude bolečine, ogromne. Znano je, da imajo črnci zelo nizek prag, se pravi, so veliko bolj občutljivi kot belci. Znano je, da imajo še posebej nizek prag za hudo bolečino Mediteranci, med katerimi vodijo Italijani. Raziskave so tudi pokazale, da imajo, v nasprotju z občim prepričanjem, ženske nižji prag za hudo bolečino kot moški. Tudi ljudje, ki so nagnjeni k močnejšim čustvenim reakcijam, in tisti, ki so preutrujeni ali preobremenjeni, so znatno občutljivejši za hudo bolečino kot drugi.

dr. Vinko Dolenc

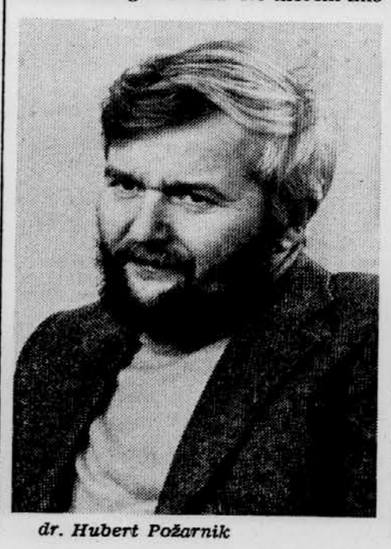
JERETIN: Bolečine lahko razvrstimo nekako takole: najnižja stopnja bolečine je tista, ki jo sicer zaznamo, a nas ne moti pri opravljanju kakršnegakoli dela, naslednja stopnja je tista, ki nas ne moti pri branju romana, ovirala pa bi nas pri reševanju matematičnega problema, tretja stopnja pa je tista, ko je že celotno človekovo mišljenje osredotočeno na bolečino, ko mislimo samo še na to, kako bi se je znebili. Zadnja, poslednja stopnja, je tako imenovana agonalna bolečina, ko izgubimo razsodnost in si ne znamo več pomagati.

Pri zdravljenju bolečine kajpada mislimo na kronično bolečino, takšno, ki dolgo traja ali pa se akutno ponavlja. Takšna bolečina je posel našega teama! Bolečina, ki nenehno spremlja človeka, ga izčrpuje, pelje v obup, ki je ponavadi povezana z boleznijo, ali pa ki sploh ni povezana z njo, temveč je psihogena.

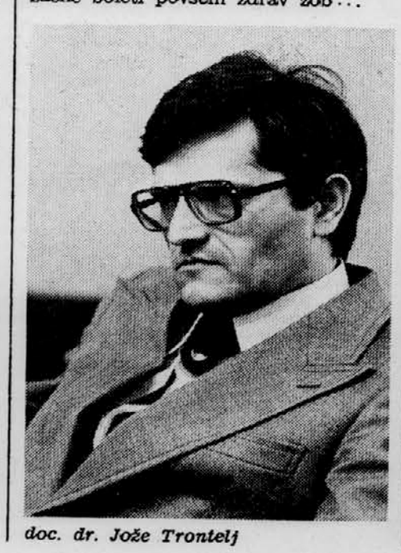
POŽARNIK: Zanesljivo je, da ni neke objektivne bolečine, pač pa obstaja bolečina, ki jo nekdo ima. Pri tem je občutek bolečine odvisen tudi od osebnosti, izkušenj in psihološkega ter socialnega pomena, ki ga ima bolečina za kakega človeka.

Kako boli smrt

JERETIN: Strah in utrujenost lahko bolečino povečata ali jo celo ustvarita. Kadar si utrujen, te lahko začne boleti povsem zdrav zob . . .

dr. Hubert Požarnik

doc. dr. Jože Trontelj

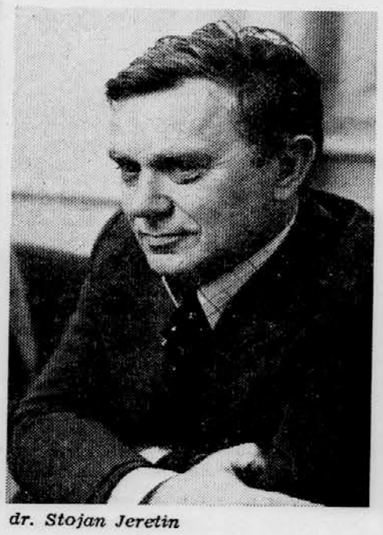
MÜLLERJEVA: Bolečina je lahko v skrajnem primeru tudi smrtna.

JERETIN: Teoretično in praktično, da.

ŽAKELJ: Smrt je lahko posledica bolečinskega šoka.

JERETIN: Zdaj povejmo, koliko je tudi nam zdravnikom do tega, da bi bolnikom lahko zdravili bolečino samo, ločeno od bolezni. Vprašajmo na primer dr. Popovića, ali se mu zdi prav, da bi pacienta, ki toži zaradi bolečin v križu, dobili na oddelek za zdravljenje bolečine.

POPOVIĆ: Glede bolečin v križu naj povem, da ugotovimo njihov vzrok le pri določenem številu pacientov. Švedi trdijo, in njihova statistika je odlična, da 65 odstotkov njihovega prebivalstva slej ko prej poišče zdravniško pomoč prav zaradi bolečin v križu. Verjetno pri nas ni kaj bolje, le da nimamo tako vestne statistike. In ker največkrat pri tovrstnih bolečinah ne moremo najti pravega žarišča, mislim, da tak bolnik ne sodi drugam, kot v roke takšnega teama.

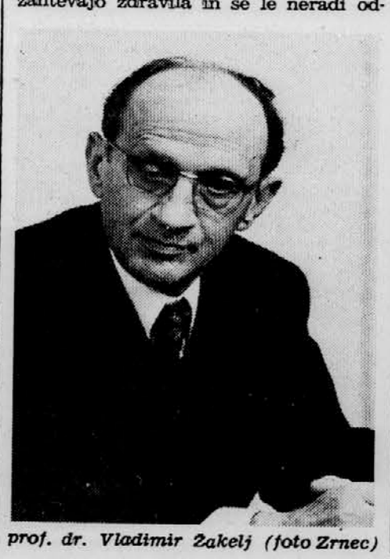

dr. Stojan Jeretin

DOLENC: K temu bi dodal zanimivo ugotovitev nemških nevrokirurgov. Ti so na letošnjem kongresu v Berlinu povedali, da imajo med svojimi pacienti zelo veliko takšnih, ki trpijo zaradi bolečin v križu, katerim pa ne najdejo pravega vzroka. Takšne bolečine živali, ki hodijo po štirih, ne poznajo. Zdravnik poskuša, glede na svojo specialnost, najti objektivni vzrok, in če ga najde, poskuša bolečino sam ozdraviti. V nasprotnem primeru mu preostane samo še kolega, ki se ukvarja z bolečino. Seveda, tudi sam imam paciente, ki bi jih poslal v ambulanto za zdravljenje bolečine. Najbrž bi bil slab zdravnik, če bi jih ne imel. Danes se zelo trudimo, da bi bolnikov opis bolezni uskladili z objektivnimi izvidi. Zgodi pa se tudi, da nimamo drugega kot podatke o bolečini, zakaj našli nismo niti najmanjšega objektivnega vzroka zanjo. Tedaj je zelo težko zdraviti!

MAVRIČEVA: Ko bolnik zasumi ali se zave, da ima rakavo obolenje, zapade v depresivno stanje. Vzrok temu so novi življenjski problemi, ki jih mora premagovati zaradi bolezni, pogoste hospitalizacije, skrbi za družino. Tak bolnik ne ocenjuje svoje bolečine kritično, zanj postane osrednji problem. Potreboval bi pomoč kliničnega psihologa in socialnega delavca, toda on se zateče k zdravniku in mu potoži o neznosnih bolečinah. Ta mu kajpada predpiše zdravilo za lajšanje bolečine, ki pa na njegovo boleče psihično stanje prav nič ne vpliva. Bolnik jemlje vedno več tablet in vedno močnejša sredstva, na katera se navadi. Kasneje, ko bi ta zdravila resnično potreboval, niso več učinkovita.

Zdravniki so premalo seznanjeni z metodami za lajšanje bolečin, ki jih imamo na razpolago. Bolniki pa tudi zahtevajo zdravila in se le neradi odločajo za blokade, na primer, ker se bojijo injekcij ali celo operativnih posegov. Ne zavedajo pa se dovolj posledic zdravljenja izključno z medikamenti.

prof. dr. Vladimir Žakelj (foto Zrnec)

ŽAKELJ: V ambulanti za zdravljenje bolečin bi ne bili preveč veseli, če bi jo začeli polniti bolniki, ki so neozdravljivo bolni in obsojeni na konec. Ti najbrž ne bi bili najprimernejši pacienti oddelka, kjer zdravijo bolečine. Njihove bolečine so trajne in izredno mučne in jih je pač treba drugače zdraviti.

POŽARNIK: Pri nas si dela brez teama sploh ne moremo zamišljati. Morda pride včasih prav zato, ker se strokovnjaki ob kakem bolniku niso sestali, do tega, da ta bolnik čisto po nepotrebnem potuje od zdravnika do zdravnika, in ko dospe do nas, imamo opravka s posebnim fenomenom. Vsak od zdravnikov ga je zaradi pregledov obdržal v bolnišnici za dva ali tri tedne in ko smo ga naposled dobili mi, se je dobesedno upiral terapiji. Mesece in mesece namreč ni nič delal, poležaval je, jedel in užival razne druge prednosti, ki jih je imel zaradi bolezni.

MÜLLERJEVA: Vsak zdravnik se ukvarja z zdravljenjem bolečin. V glavnem jih ozdravi. Kadar pa se mu to ne posreči, gre bolnik dalje do zdravnika, ki se ukvarja z določenim organskim sistemom. Medicina pa se usmerja v toliko različnih specializacij, da velikokrat pozabimo na človeka kot na celoto. Kadar bolečina preraste osnovno obolenje, ki je bilo morda uspešno, morda neuspešno ozdravljeno, se znajdemo pred zelo zapletenim problemom, ki ima opraviti z bolnikovo duševnostjo in telesnostjo. Specialist, ki je toliko časa zdravil bolnika, začuti nujo, da bi problem bolnikove bolečine osvetlil z različnih zornih kotov. Tu ne gre več za enostavno bolečino, vse preveč je različnih vzrokov, ki jih je treba spoznati. Ob bolniku se morajo sestajati ljudje, ki vsak zase raziskujejo bolečino. Ko svoja spoznanja strnejo v skladno podobo, je z nje vsaj za silo razvidno, zakaj bolnik trpi. Zdravljenje bolečine ni le v tem, da bolniku priskrbimo najboljše sredstvo proti bolečinam, treba je najti pot do izvora . . .

dr. Olga Jovan-Mavričeva

JERETIN: Bolečina, ki jo povzročimo mi, zdravniki, je akutna, kratkotrajna in sama pojenja, ko npr. odstavimo iglo. Po vbodu z injekcijsko iglo ostane bolečina vboda, po operaciji bolečina rane, ki tudi sčasoma mine. Slednjo lahko tudi zdravimo, kar ni težko. Lahko pa postane kronična, pri amputaciji na primer, tega pa ni lahko ozdraviti.

POPOVIĆ: Prav danes smo imeli pri nas v gosteh ruske kolege, ki so nam demonstrirali delovanje ultrazvočnega aparata za rezanje. Operirali smo psa. Po operaciji s takšnim skalpelom dva do tri dni ne čutiš nikakršnih bolečin.

Spomin na amputirano nogo

DOLENC: Bolečina v amputiranem udu, fantomska bolečina, ena najteže razumljivih vrst bolečine, je otrokom, ki so stari manj kot eno leto, neznana. Majhen otrok namreč še nima natančne predstave o svojem telesu in ne izkušenj o bolečini. Toda če pozneje izgubiš roko, nogo, prst, ti lahko ostane fantomska bolečina. Ta pravzaprav trpinči človeka že od nekdaj. Ameriška in evropska armada razpolagata s podatkom, da je po drugi svetovni vojni živelo v Evropi s fantomsko bolečino 20 odstotkov nekdanjih vojakov, ki so jim bili amputirali nogo ali roko, medtem ko je bilo v Ameriki invalidov s takšno bolečino le dva do tri odstotke. Zakaj? Francoski vojak brez roke ni, ko se je vrnil iz vojne, našel ne sestre, ne brata, nikogar, le razrušen dom, medtem ko je Američan prišel med svojce, ki so poskrbeli tudi za njegovo zaposlitev in rehabilitacijo. To je dovolj dober dokaz, kako lahko neurejeno okolje stimulira bolečino.

TRONTELJ: Poskušal bom na kratko povedati, kako daleč je prišla v razumevanju bolečine znanost. Žal moram priznati, da še nimamo na voljo obče veljavne teorije o zaznavanju bolečine. Še pred nekaj desetletji je vladalo preprosto mnenje, da imamo v koži in drugih organih posebne živčne končiče, dovzetne za bolečinske dražljaje, da imamo posebna bolečinska vlakna v živcih, ki peljejo do hrbtenjače, in da imamo posebno bolečinsko pot, ki gre skozi hrbtenjačo in možgane in se konča nekje v možganski skorji. To teorijo so poznejša spoznanja ovrgla. Nadomestila jo je teorija vzorcev, ki pravi, da posebnih živčnih poti za bolečino ni. Občutek bolečine nastane takrat, kadar dražljaji vzbudijo ustrezno število in časovno zaporedje živčnih impulzov. Tudi ta teorija ni dolgo vzdržala kritike. V zadnjih letih smo dobili novo, zelo elegantno teorijo, ki se imenuje teorija vrat. Ta je zmožna razložiti vrsto fenomenov, ki jih poznamo iz kliničnega opazovanja in tudi iz eksperimentalnih študij bolečine. Teorijo bi, močno poenostavljeno, lahko ponazorili s prispodobo o železniški postaji velikega mesta, kamor pelje mnogo tirov. Mesto so možgani, železniška postaja hrbtenjača, tiri pa vlakna perifernih živcev. Na vhodu v postajo je kretničar s semaforom (to so »vrata«). Če prihajajo vlaki hkrati po več tirih, kretničar spusti naprej le ekspresne vlake po hitrih progah (to so nebolečí impulzi v hitro prevajajočih debelih živčnih vlaknih), tovornim vlakom po počasnih progah (bolečinskim impulzom v počasi prevajajočih tankih vlaknih) pa zapre pot na postajo. Kadar se nabere pred postajo veliko tovornih vlakov (pri poškodbi tkiva), jih kretničar vseeno spusti naprej in njihov tovor prispe v mesto. Če jih pride izredno mnogo (zelo huda poškodba), se kretnica lahko pokvari in ostane dolgo odprta, tako da imajo pozneje celo redko prihajajoči počasni vlaki (tudi tisti iz drugih smeri) prednost pred ekspresnimi. (Tako bi razločili med drugim fantomsko bolečino.) Načelnik postaje ali uprava mesta lahko zaradi posebne skrbi za tovor kretničarju ukažeta, naj dá absolutno prednost tovornim vlakom, čeprav jih ni več kot običajno. (Če je človeka strah bolečine, se vrata za bolečinske impulze na široko odpro.) Kadar plazovi zasujejo ekspresno progo, ostanejo počasne proge stalno odprte. (Tako bi razložili izredno trdovratne bolečine po herpesu zostru ali pasovcu, to je virusni bolezni, ki uniči debela vlakna napadenega živca.) Ta teorija je sicer dobra, žal pa ostaja tudi vrsta dejstev, ki so v ostrem nasprotju z njo. Vendar odlično razlaga fantomsko in nevralgično bolečino. Naprej od omenjenih vrat je namreč mreža internevronov, se pravi vmesnih živčnih celic, ki jih bolečinski dražljaj vzburi. Če je vzburjenje zelo močno, traja delovanje internevronov še potem, ko je dražljaj že ponehal. In tudi pozneje, ko se ti internevroni pomirijo, tako da bolečine ni več, zadošča že zelo majhen dražljaj, ki normalno nikakor ne bi smel povzročiti bolečine, da internevroni začnejo spet delovati in da se v možganih ponovno sproži občutek hude bolečine. Gre za nekakšen spomin na bolečino, ki ga prikličejo povsem nedolžni dražljaji, za katere sploh ni nujno, da izvirajo iz istega področja, odkoder je prišla prva bolečina. Fantomsko in nevralgično bolečino je izredno težko zdraviti, zanimivo pa je, da jo lahko zdravimo tako, da vse tiste nedolžne dražljaje odpravimo ali pa celo povzročimo novo bolečino, ki morda prevzgoji ali zabriše spomin v internevronski mreži. Težko je reči, kaj se v resnici zgodi, vemo pa, da učinki so in da je mogoče del razlage za delovanje akupunkture iskati prav v tem pojavu. Znano je, da so bolnikom z amputirano nogo in fantomsko bolečino dali v predel hrbtenice injekcijo hipertonične raztopine soli, kar je hudo zabolelo, vendar so bili ti ljudje mesece in mesece brez bolečine ali pa so celo za zmeraj ozdravili.

prim. dr. Jasna Müllerjeva

DOLENC: Lep dokaz za napredek zdravstva je tole: zdaj poskušamo zdraviti še tista poslednja dva odstotka bolnikov, od 98 do 100 odstotkov. In natanko o teh dveh odstotkih se zdajle pogovarjamo. Bolnike zdravimo od nekdaj. Toda sedaj, ko jih lahko ozdravimo veliko več kot včasih, se lotevamo še tistega, kar nam je preostalo, za kar prej nismo imeli časa in smo rekli, da je neozdravljivo. In to so bili najbolj pogosto tudi najbolj trpeči bolniki.

JERETIN: A vedite, da je bila pot do danes precej dolga, da je znanje zorelo tudi na napakah in slabih izkušnjah. Z bolečino smo se v nekem smislu začeli ukvarjati takrat, vsaj pri nas je bilo tako, ko smo uvedli lokalno anestetiko in razvili najrazličnejše metode, kako je mogoče prekiniti prenos bolečine po živcu, ga blokirati, kot mi temu rečemo, in tako preprečiti, da bi se bolečinski impulz naprej prenesel. Nekateri zdravniki so se pri tem izkazali za zelo vešče. Seveda niso bili zmerom uspešni. Zdravniku, ki je napravil blokado, se je lahko zgodilo, da je šele potem »pogruntal«, da morda le ni šlo zgolj za ortopedsko obolenje, ampak za ginekološko ali za kakšno drugo. Spoznal je, skratka, da mora, preden se loti dela, razčistiti vse možnosti somatskega obolenja. In če se mu je zgodilo, da ni našel nič »telesnega«, je lahko prišel tudi do spoznanja, da je bolečina psihičnega izvora.

DOLENC: Če pri kakem bolniku zdravniki ne najdemo pravega telesnega vzroka za bolečino in nam naše metode zdravljenja odpovedo, menimo, da gre za neozdravljivo bolečino in do nedavnega smo take bolnike večinoma prepustili njihovi usodi. Če smo ga čez leto ali dve spet srečali, smo bili večkrat pretreseni nad tem, kako je ta čas duševno in telesno propadel.

Vprašam se, kdo ne bi duševno propadel, če bi nenehno živel s hudo bolečino. Presojati, ali bolnik res toliko trpi, kolikor toži, je težko, in sodba je včasih krivična. Tudi če mu povsem verjamemo, ne vemo, ali delamo prav. Le če mu nič ne verjamemo, smo lahko prepričani, da ne delamo prav. Kdaj bomo znali ugotoviti, kolikšna je bolečina drugega človeka in kako jo doživlja?

Nova osvetlitev naše kulturne zgodovine

Znameniti Slovenci

V zbirki, ki jo ureja Josip Vidmar, izdajala pa jo bo Partizanska knjiga, bo izšlo štirideset izvirnih del

Slovenci nimamo knjig o svojih velikih pesnikih, pisateljih, umetnikih, mislecih, znanstvenikih in politikih ali pa so te knjige pisane tako strokovno oziroma znanstveno, da so le v redkih primerih za občo rabo. Ker nimamo niti svoje strnjeno pisane kulturne zgodovine, se še bolj očitno kaže potreba po knjigah, v katerih bi bili opisani posamezni slovenski ustvarjalci najrazličnejših kulturnih in drugih področij, in sicer z živo, umetniško navdahnjeno besedo, ki bi knjigo približala najširšemu krogu bralcev.

Taka je bila osnovna misel Josipa Vidmarja, ko si je zamislil zbirko ZNAMENITI SLOVENCI — Izšla bo v založbi Partizanska knjiga — in v zbirko uvrstil imena od Primoža Trubarja, Franceta Prešerna, Franceta Jelovška, Huberta Berganta in Jurija Vege do Srečka Kosovela, Marija Kogoja, Božidarja Jakca in Borisa Kidriča.

Knjige ne bodo obsegale samo vseh pomembnih osebnosti slovenske kulturne in politične zgodovine, ampak bodo hkrati nekakšna nova osvetlitev naše kulturne zgodovine sploh. Josip Vidmar, kot glavni urednik zbirke, je k pisanju povabil blizu 40 sodobnih pesnikov, pisateljev, esejistov in literarnih zgodovinarjev. Prve štiri knjige, knjiga Jožeta Javorška o Primožu Trubarju, Jožeta Pogačnika o Jerneju Kopitarju, Nika Koširja o Francetu Prešernu in Franceta Mesesnela o Juriju in Janezu Šubicu, bodo izšle za letošnji slovenski kulturni praznik. Tem prvim štirim knjigam bodo še letos sledile knjige o A. T. Linhartu (Filip Kalan), o Ivanu Cankarju (Dušan Moravec), o Matiji Čopu (Janko Kos), o Simonu Gregorčiču (Andrej Hieng), o Matevžu Langusu (Emilijan Cevc), o Josipu Jurčiču (Štefan Barbarič), o Simonu Jenku (France Bernik), o Dragotinu Ketteju (Juraj Martinović) in o Franu Levstiku (Matjaž Kmecelj).

Jože Javoršek

Stvarnik slovenskega jezika

Primož Trubar

Kako je tehtal besede! Pravi lekarnar slovenskega jezika! Kako žalostna je na primer njegova tožba, da »avemarije« na primer ne moremo prav in natančno prevesti. In pripoveduje, kako so »avemarijo« prevedli doslej Slovenci, kako Hrvatje in kako jo je prevedel on. Pa še zmeraj ni zadovoljen.

Pri vsej pomanjkljivosti slovenščine so ga še čisto posebej begale »aequivoca«, tako imenovane istoznačnice, besede z več pomeni, ki jih ima slovenščina na pretek. Teh besed ga je bilo strah, da jim je iskal sorodnih ali podobnih in da je zaradi tega stavek obložil, kot bi obložil cvet s čebelami. Odtod njegov slog, ki je pozno renesančen in zgodnje baročen, nastal pa ni samo pod vplivom časa, ampak iz stiske jezika.

Kljub temu pa je bila njegova stiska radostnega značaja, saj se je nenehoma zavedal, da je slovenščina poseben dar božji in sam zatrjuje, da mu je »Bog iz posebne milosti zaradi Jezusa Kristusa naklonil znanje slovenskega jezika, kakor ga govore v deželi kranjski«. Bolj poetične in bolj veličastne razlage, zakaj Slovenec govori slovensko, si nikakor ni mogoče misliti.

Trubar ima slovenščino po drugi strani za tako jasen jezik ali vsaj jezik, ki ga lahko s svojo vztrajnostjo in trudom prižene do take jasnosti, da obtožuje preroke, češ da oni ne znajo pisati oziroma se motno izražajo, ker jih ne more prevesti v jasnost slovenskega jezika. Takole jih kritizira. »Če pa je na nekaterih mestih kaj temno povedanega in prevedenega, ni treba dolžiti mene ali drugih prevajlacev, temveč evangeliste, apostole in preroke, ki se po načinu in bistvu hebrejskega jezika često temno izražajo in pišejo ter so izpustili nekaj besed.«

Ta silovita bitka za jasnost in svetlobo jezika, kakršne ni bilo do Prešerna, Levstika in Župančiča, pa je večkrat doživela hude stiske, zakaj Trubar je moral opravljati neznosno tlako prevajanja. Prevesti je moral nekaj najpomembnejših del človeške zgodovine in tuje besedilo ga je mikastilo ter ga tiščalo k tlom, zato mu je vsiljevalo nešteto nedomačih besed. Kadar pa je pisal iz samega sebe, je pisal preprosto in domače.

Pravzaprav pa tudi ne. Tudi ko je pisal iz samega sebe, se je nenehno bal, ker je taval v neznanem, da se ni dobro izrazil. Zato je njegov slog slog tavanja, oziroma iskanja. Nenehno je uporabljal istoznačnice. Zakaj neki? Najprej zaradi tega, ker njegov govor še ni bil utrjen in uravnovešen za vse Slovence enako in je zato jemal istoznačnice iz drugih narečij, da bi bil razumljiv vsem Slovencem. Poleg tega pa še zato, ker je bilo njegovo pisanje v bistvu poučne narave. Človeku je hotel z vso silo dopovedati, kar mu je imel povedati, tisti pa, ki hoče nekomu nekaj dopovedati, uporablja zmeraj bogato besedišče, ker se mu zdi, da nikdar ni dovolj besed, ki bi lahko dopovedale resnico. Kakor tisti je, ki zabije v desko kar največ žebljev more, da bo bolje držalo. Položaj je zelo mikaven: nekdo, ki hoče namreč nekomu nekaj dopovedati ali ga o nečem prepričati, ga napade koncentrično. Besede torej prihajajo nadenj z vseh strani ter gredo naravnost v središče. V tem je vsa skrivnost Trubarjevega sloga.

Upravičeno bi po vseh teh skromnih razmišljanjih o Trubarjevem jeziku in slogu vsakdo zastavil vprašanje: kakšne vrste literaturo je Trubar pisal? Kaj je bil kot pisatelj? Prevedel je sveto pismo in Luthrovo *Hišno postilo*, torej je bil prevajalec. Za vsa ostala besedila je očitno, da jih je prežaril s svojim duhom in so zato prišla na papir v novi obleki. Literarno vzeto so to pridige, razprave, polemike in eseji. Napisal pa je tudi nekaj takih strani, ki bi jih z vso upravičenostjo lahko šteli med začetke slovenske umetniške proze. Idejno pa je seveda pisatelj, ki je pisal tako kot vsi drugi pisatelji njegove dobe še iz srednjeveškega pojmovanja, da življenje ni od tega sveta, ampak ima svoje središče v kraljestvu božjem in je zatorej samo po sebi tako brez prave vrednosti. Ker pa so verske dogme veljale tudi kot politična in socialna merila, so bila tudi ta merila podrejena onstranskim smotrom. In ker so ljudje v nekem času dovzetni zdaj za tak, zdaj za drugačen verski nauk, se je Trubar vnel za tistega, ki se mu je zdel za Slovence najbolj koristen. V tej zvezi je Trubar ustvaril vrsto neprecenljivih vrednot (tudi literarnega značaja).

Trubar je napisal precejšnje število pesmi. Še več jih je prevedel ali priredil. Raziskovalci njegovega pesniškega gradiva so odkrili vire njegovih pesniških snovi oziroma navdihov. Prvi vir je bila slovenska nabožna pesem, ki se je kaj se ve kdaj rodila med slovenskim ljudstvom in so jo ljudje prepevali v cerkvi in doma. Trubar jo je sprejel kot izročilo svoje mladosti, za Trubarjem so jo prevzeli drugi protestantje. — Drugi vir je bila tedanja nemška protestantovska pesem, ki pa tudi ni bila izvirna, ampak je izhajala iz latinskih liturgičnih pesmi in nemških ljudskih cerkvenih pesmi. — Imamo pa še celo vrsto pesmi, ki jih je Trubar napisal iz svojega lastnega spoznanja.

Ali je bil Trubar pesnik?

V Trubarjevi glavi, natlačeni z ideologijo in aktivističnim mišljenjem, ni bilo dosti prostora za čustvovanje. V kolikor se je v Trubarju porajalo čustvovanje, je bilo izrazito domoljubno in v nekaterih zvezah z domoljubnostjo celo ideološko-politično. Politično zaradi njegovih ljubih Slovencev in dobrosrčnih Hrvatov, zaradi hudih Turkov ali papeških zoprnikov, zaradi kmetov, ki jih je zatirala gosposka in s temo neznanja preplavljala rimska papeška cerkev.

Poleg tega jezik, ki je komaj prišel iz plenic, ni bil zmožen višje zrelosti, kakršno terja poezija, ampak je nerodno štorkljal in padal, se pobiral in spet poskušal hoditi naravnost in vztrajno, pa spet padal ...

Ampak v tem ni bil glavni vzrok, da nam Trubar ni napisal pravih ličnih pesmi, glavni vzrok je v tem, da ni bil pesnik in si tudi ni prizadeval biti kaj takega. Bil je libretist cerkvenega petja.

Protestantsko bogoslužje in Trubarjeva slovenska *Cerkovna ordninga* posebej sta terjala cerkveno petje kot del bogoslužnega opravila, sodelovanje te vrste pa je pri vseh bogoslužjih južne in severne poloble ter vseh poldnevnikov bilo in je še danes naslonjeno na ritem in pesem. Zato je Trubar v stihe predelal verske resnice in te resnice so prepevali. Da so jih lahko prepevali, je Trubar (in za njim vsi protestantje) prevzel od Latincev štetje zlogov, namesto da bi se oziral na ritem pesmi. A Latinci so svoje stihe šteli in spreminjali poudarke na osnovi ritma, ki so si ga zastavili pod matematičnim notranjim nagibom. Slovenski jezik pa ni bil takega značaja kakor latinski in se je na štetje zlogov požvižgal oziroma te vrste mehanike sploh ni prenesel. Verjetno pa te mehanike pri petju ni bilo tolikanj čutiti, zato so se Trubar in njegovi brez pomisleka pokoravali izročilu latinske poetike.

Bistvo pri Trubarjevi pesmi torej ni bila pesem kot taka, temveč *péta pesem*.

Petje je bilo pri luterancih sploh v časti. Znamenita je Luthrova misel, ki jo je napisal leta 1530 v pismu skladatelju Ludwigu Senflu. »Eden najlepših in najčudovitejših darov božjih je glasba, ki jo Satan zelo sovraži. Glasbo sem vedno ljubil. Kdor ume to umetnost, je dober človek; tako lep, čudovit božji dar in blizu teologiji.«

Trubar sam je bil glasbeno zelo izobražen, saj se je že v rani mladosti temeljito uril v tej umetnosti in prepeval v Salzburgu, na Dunaju, zlasti pa v Trstu, kjer je bil v škofijskem zboru Petra Bonoma. Imel je »voće sonante« (zveneč glas), kot piše na njegovem nagrobnem spomeniku. Glasba je imela na Trubarja sploh izreden vpliv. V posvetilu pesmarice iz leta 1567 zelo pretresljivo pripoveduje, da je občutil »v sebi posebno veselje, ljubezen, željo in resnobo do pridiganja in molitve«, »kadarkoli so v Ljubljani peli ‚Nun bitten wir den hey. Geyst' ali ‚Oča, Sin, Duh, nebeski kral itd.' peteroglasno ob spremljavi orgel, pozavne, trobente in piščali.« A prav to je tisto: zanimalo ga je, kam človeka pripelje gonilna sila pesmi, ne pa gonilna sila kot taka. Zanj je bil vreden učinek, ne pa vzrok pesmi ali pesem kot taka.

Zakaj zavedati se je treba, da je bil Trubar izrazit bojevnik, bojevništvo pa se kaže ne samo v vsem njegovem dejanju, v njegovih odnosih z ljudmi, v njegovih ustanovah in namerah, ampak tudi v vsem njegovem pisanju (celo v stihih).

Bil je nestrpen, jezen, hudoben, natančen, duhovit, skrben, pregnan, silovit in jezikav. Njegov značaj, v kolikor lahko sodimo po njegovem pisanju, se je raztezal od najbolj mehkih in prijaznih območij do najbolj jeznih in celo jeznoritih. Ko govori o svojih nasprotnikih, je divje napadalen in včasih celo surov, zato lahko mirne duše trdimo, da se slovenska književnost ni rodila kot nekakšna mila Jera, ampak kot bojna in celo pamfletistična književnost. Spet drugič, zlasti če govori o svojem ljudstvu, se topi od čustvene prijaznosti. Prav ta čustvenost je tudi kriva, da se nekateri njegovi stavki bočijo od jeze ali čustva kakor oboki in da so zategadelj vsi napihnjeni in skorajda baročni. V *Katehizmu z dvejma izlagama* na primer mu je postalo že očitno, da so jezuiti v deželi in da krepko delujejo. Zvedel je že, da so začeli pripravljati slovenske knjige ter »tekmovati« z njimi. Imel jih je v želodcu že od prej in se jih je bal od vsega začetka. Prvi, ki je bil okužen z jezuitizmom, saj je bil prijatelj Ignacija Lojole, je bil njegov prvi in poglavitni in tudi usodni zoprnik, ljubljanski škof Urban Textor. Textorja si nikdar ni mogel spoditi iz kosti, tako ga je zastrašil, sovražil pa ga je tudi zaradi tega, ker ga je spravil ob prvo imetje, ki si ga je v življenju pridobil. Zato je zdaj v *Katehizmu z dvejma izlagama* z močjo dobro priostrenega jezika povedal zoper jezuite nekaj tako pikrih, da zlepa ne kdo. Tudi v *Ta prvem psalmu ž nega trijemi izlagami* je zbral dokaj krepko mero strupa, s katerim je strupil svoje katoliške nasprotnike. Kazalo pa mu ni nič drugega. Vsepovsod se je moral namreč bojevati in urejati in iskati rešitve, vsepovsod se je namreč znašel pred grozo, ki jo je bilo treba reševati in spreminjati v milejše oblike življenja.

Poleg tega, da je bilo vse Trubarjevo delovanje in pisanje ozko zvezano z domačo slovensko problematiko, pa je bil v svojem delovanju in pisanju v nenehni zvezi z vso tedanjo evropsko miselnostjo. Slovenska literatura se je začela tako, da je bila s svojim prvim pisateljem vključena v najvažnejše evropsko snovanje, in sicer brez najmanjšega suma kakršnegakoli provincializma. Trubar bi bil Luthrov prijatelj, če bi bilo časovno mogoče, saj je bil prijatelj najboljših Luthrovih učencev. Dopisoval si je z največjimi teologi svoje dobe ter poznal vse, kar so v tedanji učeni Evropi poznali kot osredotočanje duha. Poleg tega se nikdar ni počutil postavljenega v kot zato, ker je bil Slovenec, nasprotno, s svojim slovenstvom se je ponašal. Kot ponosen Slovenec si je dopisoval s knezi, kralji in cesarji kot človek, ki zanje nekaj pomeni, ker je bil pač ena najimenitnejših in najizrazitejših osebnosti svoje dobe. Nekatere njegove ideje, zlasti ideje o bratovstvu južnoslovanskih narodov, se pravi o Jugoslaviji in rešitvi Evrope pred Turki, so bile tako genialne, da so popolnoma presegle njegov čas in da so lahko samo tipale v prihodnost, ki se je uresničila šele nekaj stoletij kasneje.

Po vsem tem je očitno, da smo si o Trubarju marsikaj mislili, a da smo si mislili o njem skoraj čisto vse, kar smo si mislili, z značilno pomanjkljivostjo, ki je bila skorajda bolj moralnega kot kulturno-znanstvenega značaja. Na naše napačne predstave o Trubarju je vsekakor delovala več kot štiristoletna gonja zoper njega.

Zato je treba spremeniti mišljenje o človeku, ki nas je vse skupaj usodno krstil s slovensko pisano besedo, hkrati pa zastavil značaj našega slovstva, ki naj bi bilo razumno, bojevito in svetovljansko.

V Repnjah: v tej hiši se je rodil Jernej Kopitar

Raščica, rojstni kraj Primoža Trubarja (foto France Modic)

Jože Pogačnik

Jezikoslovec z vero v evolucijo

Jernej Kopitar

Iz megle preteklih nasprotij in nesporazumov je vendar mogoče iztrgati tiste Kopitarjeve duhovne razsežnosti, ki so podlaga njegovemu zgodovinskemu pomenu:

— Kopitar je po začetnih tipanjih znanosti o Slovanih (Schlözer, Herder, Dobrovský) postavil slovanstvu kot *bivanjski in zgodovinski problem*. Njegovi predniki in sodobniki so že začrtali osnove za poznavanje Rusov, Poljakov in Čehov, zato se je on lahko toliko bolj osredotočil samo na južne Slovane. Južnoslovansko področje je razčlenil etnično, jezikovno in kulturno, upošteval pri tem celotni balkanski teritorij (ukvarjanje z Romuni, Albanci in Grki) in s tem ta del Evrope v njegovi resnični podobi privedel v evidenco takratne intelektualne zavesti. Pred njim so obstajale tako imenovane apologije jezika (pri Slovencih od Hipolita do Pohlina), ki so bile že na liniji preroda, saj so s svojo čustveno prizadetostjo govorile k srcem sodobnikov in jih združevale v nekakšno jezikovnoliterarno enoto. Kopitar je v tej apologiji stopil korak naprej; njemu ni šlo več toliko za hvalo jeziku, kolikor za to, da pokaže Slovane kot zgodovinsko enoto, ki obstaja in se bojuje za ustrezen prostor pod soncem. Njegova apologija južnoslovanskih jezikov ni več utemeljena v nekih imaginarnih prednostih, osredotočena je na število, kar pomeni moč, to pa je nov poudarek v zgodovini Slovanov. Argument žive sile živih narodov, ki sestavljajo avstrijsko državo, rabi kot opora za zahtevo, da ta država prav tem narodom ustvari ob politični tudi duhovno domovino. Če Kopitar celo v poročilu avstrijskim oblastem (februarja 1822) trdi, da je Vukovo literarno delo Ilirom (= Hrvatom in Srbom) dalo »domovinsko središče«, potem ni dvoma, da mu je šlo prvenstveno za *ugotovitev tako imenovane bivanjske identitete južnih Slovanov*.

— Iz težnje, da bi čimbolj intenzivno prodrl v sodobnost, je Kopitar zastavil tudi *vprašanje zgodovine*. S svojim poudarjanjem latinskega (zahodnega) izvira ciril-metodijskega poslanstva, z načeli karantansko-panonske teorije in z ustvaritvijo treh jezikovnih jeder med južnimi Slovani (slovensko, srbohrvaško in bolgarsko) je vzpostavil dialektično enotnost med sodobnostjo in preteklostjo ter podal nekatere konkretne sestavine za nastanek zgodovinske zavesti. Ta razsežnost je močno spodbudila razvoj etničnih enot v smeri individualnih narodnosti. Kopitar je s svojo *filozofijo zgodovine*, v kateri je po grškem vzorcu vsaka etnično še tako majhna enota lahko tekmovala za največjo nagrado, spodbudil ustvarjalni zagon predvsem manjših slovanskih narodov. Rezultati, do katerih je bila prišla v tem pogledu kasnejša zgodovina, so bili avtorjevim nameram morda celo nezaželeni in nekak stranski proizvod. Kamen, ki je povzročil na površini in v globini koncentrične kroge, pa je vrgel Kopitar, kar pomeni, da mu gre *zasluga iniciatorja* za ohranitev tistega, kar sta hotela uničiti tako ilirizem kot panslavizem v širšem pomenu besede. Če Ukrajinec M. Teršakovec pravi, da tako nesebičnih interesov kot Kopitar do ukrajinskega naroda ni gojil še noben drug Slovan, je to priznanje nasledek obravnavane slavistove razsežnosti, ki je apriorno priznavala in odobravala ob Ukrajincih še njim podobne Srbe, Bolgare, Makedonce, Albance, Grke, Romune, Slovake in tudi — Slovence.

— Kopitarjevo prizadevanje, da v vsakdanji javni rabi in v književnosti *zavlada resnično govorjeni jezik*, je delovalo pozitivno na etnične skupine, ki so se šele začele uveljavljati v slovstvu, enak odmev pa je imelo s svojim odporom zoper vse »umetne« jezike (slaveno-srbski, rusko-slovanski) in z zagovarjanjem slovanske strukture jezikov, ki so veljali že za povsem odtujene (n. pr. slovenščina). Njegova *empirična in zgodovinska zavest*, ki je zapisala *načelo o analitični raziskavi* resničnega jezika, je tako ustvarila znanstveno podlago za nastanek modernih slovnic nekaterih slovanskih jezikov. Za slovenščino je tako delo napisal sam; nastalo je iz notranjega sestava slovenskega jezika in iz polemike s tistimi, ki so menili, da gre za že popolnoma »tevtonsko« etnično skupino. V tej svoji slovnici je izmeril Kopitar slovenske jezikovne in duhovne koordinate, z etimološko-zgodovinsko osnovo, ki jo je našel v protestantski reformaciji, pa je hkrati že pokazal tudi na izvir ali začetek, od katerega dalje teče *duhovna geneza njegovega naroda*. Z brižinskimi spomeniki in z elementi panonske teorije je formacijo slovenstva, četudi z nekaterimi premisami, ki jih je razvoj kasneje ovrgel, pomaknil v samo rojstvo Evrope. Z jezikovnimi, duhovnimi in zgodovinskimi razsežnostmi svojega koncepta je poskušal slovanskim narodom dati tisto, kar se od W. Humboldta dalje v filozofiji imenuje dom.

— Problem *jezikovne kultivacije*, ki ga je Kopitar prav tako postavil že v slovnici, je središčno mesto njegovega idejno-estetskega in kulturnega nazora. Razvit jezik je po njegovem dokaz individualizacije etnične skupine, njegova razvojna stopnja je hkrati tudi stopnja človeka, ki ga govori, in duha, ki se z njegovo pomočjo izraža. Jezikovna moč in kultura determinirata predstavo o etnični (narodni) enoti, ki je spet prvenstveno odvisna od umetnostne in znanstvene razvojne stopnje. Književnost je sklop imanentnih možnosti in duhovnih uresničevanj nekega naroda; književnost, ki je izraz »narodne duše« in znamenje narodnega genija, dviga in plemeniti vezi posameznika z etnično skupino. Kulturnozgodovinsko vrednotenje teh pojavov ima precej razsežnosti, saj sta uresničenje lepote ali dejanje duha nad vojaško močjo ali politično oblastjo. Ker je na primer Homer bolj pomemben kakor Aleksander Veliki, je *zgodovino naroda treba iskati samo v zgodovini jezika in v razvoju pesništva*, ki je izraz skupnosti in izpoved pripadnosti k objektivnim vrednotam. Realne razsežnosti te premise si je danes že težko predstavljati, treba pa je imeti na umu, da je v prvi polovici XIX. stoletja večina slovanskih narodov brez politične moči, dobršen del pa ima za sabo tudi tako imenovani zgodovinsko netipični razvoj. Kopitarjeva miselna postavka jim je odprla duhovno področje, na katerem so lahko *bili in delovali, kar v novoveški zgodovini pomeni — živeli*.

— Kopitar je bil po svoji globlji naravi empirično usmerjen in racionalistično naravnan duh, katerega poglavitna lastnost je bila trdna *vera v evolucijo*. Vse to mu je kazalo, da je večina slovanskih narodov v primerjavi z Romani ali Germani kulturno na nižji stopnji. Ko je govoril o detinstvu teh narodov, je menil prav ta fazni razloček. Po drugi strani so ti narodi imeli nad sabo tujega gospodarja, ki je v jezikovno-kulturni sferi zapustil neizbrisne duhovne sledove. Ti sledovi so bili, četudi nezavedno, usmerjeni v *prienačevanje k tuji kulturi* in so zato ogrožali tako obstoj kot samobitnost ustreznih etničnih skupin. Izobraženci in meščanstvo so potrebe po kulturi zadovoljevali v ustreznem (germanskem ali romanskem) okolju, kar pomeni, da je med širokimi plastmi naroda in omenjeno družbeno plastjo prav tako razdor, ki utegne biti nevaren. Kopitarjeva *apologija agrarnega prebivalstva* je bila torej sociološko utemeljena; podeželje je bilo hranilec etnične posebnosti, varuh jezika in ustvarjalec književnosti. Tradicionalno ustvarjanje (ljudsko pesništvo), ki ima v Kopitarjevem idejno-estetskem nazoru osrednjo ceno in pomen, je pogojeno s to premiso. Na odmev je naletelo, ker je bila Evropa že vzviharjena s predromantičnim emocionalizmom, konkretno srbska epika pa je bila gradivo, s katerim je bilo *per analogiam* mogoče razglabljati o vprašanjih antičnih epov, kar je bilo v tem času eno od izredno aktualnih vprašanj. S tradicionalnim slovstvom so južni Slovani stopili v svetovno književnost v tistem pomenu besede, ki ji ga je dal Geothe.

— Kopitar je na svojih »herodotskih poteh« uveljavljal tudi za slavistiko, katere utemeljitelj je, tiste prvine, ki oblikujejo sodobno znanost. Branil je notranjo svobodo in neodvisnost znanosti; v *Anti-Tartaru* navaja Lessingovo načelo, da je v kritiki treba pustiti vse »krepostí«, od katerih posebej navaja vljudnost, in sklepa: *J'appelle un chat un chat, et un fripon*. Znanstveno resnico je postavil v službo človeštva in njegovega napredka. Z bojem zoper legende in pobožne ali narodnostne mite je uveljavil zoper avtoriteto *vrednost dokaza*. Kopitarjev kriticizem, ki se je mnogim zdel pretiran (isto se je dogajalo tudi Dobrovskemu), je izviral iz trdnosti prepričanja in iz vere, da je *znanstvena resnica v hierarhiji vseh vrednot najvišja vrednota*. Ko je branil

dostojanstvo slavistične znanosti, ki jo je skupaj z Dobrovskym vgradil v evropsko kulturno zavest, je zastopal čistost imena slovanske kulture, kar je ob njeni inavguraciji pred svetom veliko moralno dejanje. V teh premisah, ki so za znanost še danes veljavne, leži globok idejni pomen Kopitarjevega slavističnega dela. Ta pomen ni le subjektivne narave, objektivno spada k dragocenim vrednotam slovanskega mišljenja in slovanske kulture.

Ko je M. Vasmer leta 1938 pisal uvod k svoji izdaji korespondence med Kopitarjem in J. Grimmom, je v sklepu poudaril nekaj misli, ki še danes drže. Po njegovem so si zadnja desetletja preveč prizadevala, da zmanjšajo Kopitarjeve dejanske zasluge. Razloge za to je videl v manjšem številu knjižnih objav in v njegovi pretežno publicistični aktivnosti, ki gre hitro v pozabo, predvsem pa v odklonitvi češkega preroda, Hankovih ponaredkov in panslavizma. Češki in ruski slavisti so Kopitarja napravili nepopularnega v slavistiki (temu bi bilo treba dodati tudi slovenske, ki so nanj gledali samo še skoz spor s Čop-Prešernovo literarno smerjo). To krivico je v zgodovini treba popraviti, kar je mogoče samo z globljo seznanitvijo s celotno Kopitarjevo dejavnostjo. Vasmer slovenskega slavista imenuje »vest slavistike«, J. Grimmu je bil »prvi med sodobnimi slavisti«, najbolje pa ga je zadel L. Ranke v pismu, ki ga je po Kopitarjevi smrti pisal Vuku Karadžiću. V tem pismu je tudi tale odlomek: »Z njim ste mnogo izgubili, tudi jaz, toda lahko rečem tudi: svet. Najbrž je bil *najboljši filolog*, z najbolj razsežnim in natančnim znanjem, ki ga je imelo avstrijsko cesarstvo«.

Latinski izrek *Exegi monumentum aere perennius* mogoče velja za besedne in druge umetnike, za znanstvenike je izgubil vrednost že s prehodom latinščine med negovorjene jezike. Znanost je dediščina človeštva in pozna samo eno: omejitev človeškega uma. Samo redki znanstveniki niso daljšo dobo podvrženi tej omejitvi, ki je objektivno zgodovinska pozaba. Spomenik, ki ga je postavil slovenski znanstvenik in slavist Jernej Kopitar, dvesto let po njegovem rojstvu še stoji. Celo več: najnovejše raziskave njegovega dela, ki so jih opravili slovanski, germanski in romanski strokovnjaki, kažejo, da se ta spomenik celo veča. Razsežnosti obravnavanega dela še niso izčrpane, doslej opravljena preučevanja pa dovoljujejo sklep, da gre za dejanja, ki bodo ostala v zakladnici žive zgodovine kot enkratna, izvirna in neponovljiva.

Jurij Šubic: Srbska šola; Travnik, 7. 9. 1878, risba s svinčnikom

Niko Košir

Najomahljivejši trs v puščavi

France Prešeren

Na pomlad usodnega leta 1835 je pesnik najprej zvedel, da so mu zavrnili tudi drugo prošnjo za samostojno advokaturo. Zatem je umrl stari stric Jožef, človek, ki ga je poslal v ribniško šolo in mu ves čas med šolanjem, tudi na Dunaju, širokosrčno pomagal. Pri njem je pesnik zadnja tri leta tudi stanoval, zato se je moral zdaj vrh vsega ozreti še za drugim stanovanjem. Malo kasneje se je Julija skrivaj zaročila; stari Scheuchenstuel je namreč pred smrtjo sredi junija dobil od Primčevke zagotovilo, da sme njegov sin Jožef upati na Julijino roko. Prešeren tega verjetno ni takoj zvedel, ali slutiti je že moral kaj. In nato je prišel črni šesti julij.

Po česti uri popoldne tistega soparnega poletnega dne sta prišla po pesnika, ki je že bil na svojem stanovanju, Čop in Kastelic in ga povabila, naj se gre z njima kopat na Savo. Prešeren je menda vzel s seboj iz službe neko zapleteno pravdo, ki jo je hotel doma v miru preštudirati, zato jima je odvrnil, da ne utegne. Čop mu je ob tem, verjetno malce nejevoljen, rekel: »Kadar pridem, nimaš časa,« nato pa sta s Kastelcem odšla. To so bile zadnje prijateljeve besede, ki jih je Prešeren slišal. S kopanja v Savi med Tomačevim in Stožicami se je vrnil samo Kastelic. V

Matija Čop

savskih valovih je namreč Čopa zadela kap. Kmečki fantje s Tomačevega, ki je hitel ponje Kastelic, so utopljenca potegnili iz vode in ga prenesli k Rotarjevi gostilni in tam po naključju mudeči se vojaški zdravnik ga je skušal oživiti, a zaman. Zaman so bili tudi vsi, temu podobni poskusi v ljubljanski bolnišnici, kamor so ga prepeljali okoli pol devetih zvečer. Približno ob tem času je za žalostno novico zvedel Prešeren, ki ji sprva ni niti hotel verjeti, nato pa je odhitel v bolnišnico in tam ob mrtvem prijatelju planil v neutolažljiv jok.

In kako tudi ne bi! Izgubil je prijatelja, ki »mu je bil vse na svetu«. Z njim je leglo v grob upanje, da bo ta učenjak »dal iz sebe del svojih zakladov« in jih tudi s pisano besedo posredoval drugim. S to smrtjo mu je bila vzeta trdna opora v skupnem boju za zmago njunih naprednih idej glede razvoja slovenske književnosti. Brez Čopa se je Prešeren resda lahko počutil *»kot najomahljivejši trs v puščavi kranjske književnosti,« kot piše* leto kasneje Čelakovskemu v Prago, kajti boj še zdaleč ni bil končan, saj so si *»farizeji in pismouki«* po porazu v črkarski pravdi in pri četrtem zvezku Čbelice prav kmalu opomogli in pesniku spet »miso dali do besede.«

Globoko pretresen ob tej nenadomestljivi izgubi je po želji Čopovih staršev kakor na pol priseben poskrbel za popis bibliotekarjevega premoženja, predvsem knjižnice, nemočno gledal na precej čudno Kastelčevo početje, ki bi si rad tako rekoč zastonj prigrabil vse to bogastvo, svojo bolečino pa izpel v čudoviti, nemško napisani elegije *Dem Andenken des Matthias Čop — Spominu Matije Čopa.* Izšla naj bi že 18. julija v *Ilirskem listu* hkrati z osmrtnicama nemških pesnikov Fr. Hermannsthala in A. Laschana. Toda cenzor Stelzich ni dovolil natisa šestih osrednjih tercin te *Elegije*, tercin, v katerih pesnik govori o tedanjih zatohlih razmerah in o nesrečnem prijateljevem življenju. Če se je sploh hotel oglasiti, se je moral vdati, pa je prvo tercino rešil, namesto petih napisal eno novo in tako prirejeno pesem objavil v *Ilirskem listu* 25. julija. Taka, kot jo je napisal pesnik, je elegija izšla leta 1929 v Prešernovem zbranem delu, ki sta ga uredila Avgust Pirjevec in Jože Glonar.

Tej umetnini pravi Oton Župančič velepesem in jo *»po globini čustva, pomembnosti idej, širini razgledov in klasičnosti izraza«* postavlja tik ob Sonetni venec in med najlepše pesnitve vsega človeštva. Za geslo ji je pesnik postavil grški izrek: *Kogar bogovi ljubijo, mlad umre*, izrek, ki ga je, kot pravi, razbral z milega obličja mrtvega prijatelja, ko je ob bridki novici, da njegovo srce več ne bije, prihitel v bolnišnico. V osrednjem, najpomembnejšem delu pesnitve, ki ga je cenzura ob nastanku hudo okrnila in ki se začenja z verzom *Nun ist vorbei der innern Stürme Toben — Zdaj je mimo divjanje notranjih viharjev in končano trpljenje ljubezni, je opis* prijateljeve življenjske tragike, ki je bila tudi najosebnejša pesnikova tragika, zato tolikšna globina in prepričljivost pesniške besede. Oba sta namreč morala gledati, kako svet grobo tepta vse, kar je v življenju najžlahtnejšega, kako prevzetneži, ki ne poznajo prave človekove vrednosti, predrzno nosijo glave pokonci in kako gredo često v nič najboljša prizadevanja. Oba je hudo peklo, ker so se Slovenci odtegovali domovini in se celo sramovali slovenskega imena in občudovali le tuje šege in tuj jezik. Ob koncu teh tožba pesnik pač lahko blagruje prijatelja, ki vsega tega ne bo več ne gledal ne občutil, in zapiše: *Ne ti, pač pa smo vredni pomilovanja mi učenci, ki žalujemo ob tvojem grobu, in draga domovina, ki je s tvojo smrtjo toliko izgubila.*

V naslednjih tercinah razkrije svetu in domovini, kakšen dragocen zaklad znanja je s Čopovo smrtjo šel po zlu, nato se še osebno poslovi od prijatelja, ki se z njim izenači, rekoč:

Vem, bil osamljen tujec si povsodi,
bilo ni sreče zate kot ne zame,

ob koncu pa povedal, da mu privošči globoki, večni mir, čeprav ne bo, dokler tudi njega ne ponesó v grob, nehal tožiti za njim, svojim najdražjim, ker je tako rano umrl in jim bil tako zgodaj iztrgan.

Brezdušnima birokratoma Pavšku in Stelzichu pa niti pesnikova bolečina ni bila mar. Črtala sta mu najpomembnejši del pesmi. Zoper njuno samovoljo je hudo prizadeti pesnik napisal nemški satirični sonet *An böser Wunde leidend — Za hudo rano trpeči*, z akrostihom Pavšku in Stelzichu. V njem z zgodbo o grškem junaku Filoktetu, ki je prispodoba pesnika in njegove nezgrešljive ustvarjalne moči, cenzorjema zagrozi, da bo prožil vanju puščice satire, dokler ju ne požene v blaznost in smrt. Čeprav je pesnik v sonetu, ki ga je poslal cenzurnima oblastnikoma v pregled za objavo v *Ilirskem listu, v* zadnjem verzu prvo besedo *Chorwölf'! korarska volkova* (oba sta bila namreč stolna kanonika) spremeni v *Cristlich* — krščansko, in čeprav omenjena birokrata najbrž nista opazila akrostiha, pa sta le zavohala zoper sebe naperjeno ost in nista dovolila natisa.

Prvi meseci po Čopovi smrti so gotovo pesnikovo najtežje in najmračnejše obdobje. Prej kot ura točni in vestni Chrobathov koncipient je začel zanemarjati službo in nekatere druge uradne dolžnosti, celo v Čopovi zapuščinski zadevi. Obhajale so ga misli na samomor, začel se je čez mero vdajati pijači. Iz črnega brezupa teh mesecev sta vzklili dve njegovi pesmi: balada *Prekop* in *Kam?* V obeh se kot osnovni vzrok pesnikove nesreče javlja zavrnitev v ljubezni. Ta rana se je namreč ob Čopovi smrti še huje razbolela. Avtobiografsko jedro v nibelunških kiticah napisane balade je lahko odkriti. Protagonist zgodbe je neimenovani mlad pesnik, ki se lepega pomladnega dne zastrupi zaradi nesrečne ljubezni do prevzetnega dekleta Severe, zato da bi ji ne bil napoti.* Še več: tudi po smrti hoče biti izobčen iz človeškega občestva, zato še isto noč pride iz groba in od duhovnika, ki se vrača s Severine svatbe, izsili odločitev, da ga naslednji dan izkopljejo iz posvečene zemlje in zagrebejo med tolovaje.

Pesnikova vera v odrešujočo moč ljubezni še vedno ni do konca omajana, zato toliko večji brezup, ker mu je ni bilo dano uživati, zato ne le samomor, temveč še neko, nesrečni usodi kljubujoče, malodane nesmiselno zoprvanje.

To mračno, dramatične napetosti polno balado je pesnik hkrati z lastnim nemškim prevodom objavil v *Ilirskem listu* 23. januarja 1936, dobre tri mesece pred *Krstom.*

Da Prešeren v tem obdobju ni bil docela gospodar samega sebe, kaže tudi druga, tedaj nastala, po izpovedni moči izredna pesem *Kam?*, o kateri meni Prijatelj, da je tako »težka pesem obupa, kakor jih je malo v svetovni književnosti;« pravi ji tudi *»silna pesem.«* V njej pesnik svoje nemirne blodnje primerja z divjanjem viharnih oblakov in valovanjem morja, s tistima prirodnima pojavoma torej, ki jima dejavnost določa neka zunanja, obvladujoča ju sila, v tem primeru veter. Tako nemočen je v tem času tudi pesnik, ki ne ve, kam ga žene obup, kakor oblaki in valovi morja ne vedo, kam jih žene veter. Ve edinole to, da ne sme pred obličje svoje ljube. Tudi v tej pesmi nam pesnik enako kot zgoraj kot edini vzrok za svojo nesrečo omenja nevračano ljubezen, in kakor zgoraj si moramo primisliti, da je ta rana toliko bolj skeleča zaradi tega, ker je pesnik prepričan, da bi ob Julijini ljubezni vse tegobe, tudi žalost zaradi izgube najboljšega prijatelja, laže prenašal.

In nemara mu je obakrat tudi pesem pomagala, da ni storil odločilnega koraka iz življenja v smrt in da se je izkopal iz mračnega obupa in nevarne brezbrižnosti in otopelosti. Domnevo potrjujejo besede, ki jih je pesnik zapisal v uvodni sonet pesnitve, ki jo je snoval v teh mesecih in jo končal proti koncu leta 1835. Gre za »povest v verzih« *Krst pri Savici*, ki si je z njegovim ustvarjanjem hladil bolečino zaradi ločitve od prijatelja in celil staro ljubezensko rano. Obe nesreči sta tu v nekakšnem ravnovesju.

Ker ni več računal na nadaljnje izhajanje *Čbelice*, se je odločil izdati delo v samozaložbi. Cenzuri ga je predložil 12. januarja 1836. Cenzorji tokrat niso imeli posebnih pomislekov, pa so natis kmalu odobrili in sredi aprila tega leta je bil *Krst pri Savici*, natisnjen v Blaznikovi tiskarni v šeststo izvodih, že med bralci, ki so v nekaj mesecih pokupili okoli dvesto izvodov.

Ob tej tretji Prešernovi veliki umetnini (za *Soneti nesreče* in *Sonetnim vencem*) bi z večjo upravičenostjo kot pri kateri koli drugi zapisali: Habent sua fata libelli — Knjige imajo pač svojo usodo. Že ob izidu je *Krst* zbudil precej različne odmeve, nato pa je bil dobrih sto let vir nesporazumov med kritiki in pesnikom. Delo ma je tega kriv tudi sam, ker je 22. avgusta 1836 napisal tisto nesrečno pismo »zelo číslanemu prijatelju« Čelakovskemu v Prago, pismo, s katerim si literarni zgodovinarji še belijo glave in ga skušajo kar najbolj smiselno razložiti. V tretjem odstavku, prav zanj namreč gre, je med drugim zapisano: *»Moj najnovejši proizvod Krst pri Savici... prosim, presojajte kot metrično nalogo, s katere rešitvijo je bil združen namen, pridobiti si naklonjenost duhovščine. Prevajalec sv. Avguština menda ne bo izrekel obsodbe nad tendencami nekaterih kitic. Duhovni gospodje so bili to pot z mano zadovoljni in so mi pripravljeni odpustiti tudi prejšnje grehe; sicer pa bi mi bilo ljubše, ko bi moje poezije kupovali, kakor da jih hvalijo... Enega priloženih primerkov oddajte, prosim, gospodu Máchi, druga dva pa, po svojem preudarku, morebitnima kranjcofiloma.«*

* Nekateri življenjepisci navajajo s tem v zvezi podatek, da je Julija tedaj, ko ji je pesnik v kazini podaril rokopis svojih, njej namenjenih pesmi, zveščič sicer vzela in se zanj zahvalila, pesniku pa je rekla, naj ji s svojo ljubeznijo »ne bo napotil«.

France Mesesnel

Sončni žarek v slikarstvo

Brata Šubica

Spomladi je Jurij spet v Parizu, kjer slika križev pot na Tržič in več manjših naročil. Akvarel Parižanka nam daje slutiti, kako se je vse Jurijevo delo zgostilo v eno samo ustvarjanje slikarskih vrednot. Njegov odnos do ženske je poln naravne sočnosti in občudovanje njenih lepot je umetnostno tvorno. Od priprav za Rožnik sta ohranjeni le skica stene in risba enega angela, z virtuozno potezo zrelega risarja. S frančiškanskim župnikom sta se potem razšla in do dela ni prišlo, kar je Jurij bridko zameril. Aprila je potoval v Trst in portretiral Ivana Šabca, toda še pred koncem dela ga je Lojze poklical v Kaiserslautern na Janezov pogreb. Veselega Jurija je bratova smrt močno pretresla in se še pozneje v Parizu ni mogel otresti mračnih misli.

Skoraj ves ostanek leta, v katerem je Pariz priredil svetovno razstavo, je Jurij porabil za slikanje velikega stropa, katerega so naročili Munkascyju za umetnostni muzej na Dunaju. Alegorijo renesančnega umetniškega mecenstva je komponiral Munkacsy brez posebne izvirnosti, izvedba pa je po večini Jurijeva. Strop bi bil popolnoma njegovo delo, če se ne bi bil v septembru sporekel z Munkacsyjem in ga zapustil. Imel pa je toliko naročil, da je moral slikati celo ponoči. Jeseni ga je obiskal bratranec Ivan, ki mu je bil najljubši prijatelj in zaupnik v vseh zgodah in nezgodah, potem pa še ravnatelj Spatz iz Kaiserslauterna, kateremu je bil Jurij poslikal nekatera Janezova nedokončana dela za muzej. Kasneje mu je Spatz poslal več naročil za ondotne meščane.

Jurij je slikal čez zimo v Parizu, kjer je bil elegantni črnobradi slikar že znana bulvarska postava, več cerkvenih naročil za domovino. Ivan Hribar je naročil oltarno sliko sv. Cirila in Metoda; to je Jurij slikal v bolj kompromisni obliki z bizantinskim ozadjem. Sam piše o neki sliki za Celje in o dveh manjših oltarnih slikah za Ljubljano. Vmes je slikal še več manjših slik, kakor jih našteva v seznamu z miniaturnimi skicami, ter nedokončan portret mlade dame. Sredi intenzivnega dela in malo spokojnih pariških noči, ki jih je v zadnjem času preživljal z inteligentnim dr. Valentinom Krisperjem, pa ga je nepričakovano napadla bolezen: vid mu je silno opešal, kar je bila posledica albuminoznosti. Tedaj se pričenja počasno in sistematično zdravljenje ter prisiljeno počivanje, česar impulzivni Jurij vse svoje življenje ni bil vajen in je godrnjaje, toda s humorjem prenašal zdravnikova navodila. Ko se mu je bolezen počasi zboljšala, je dokončal sliko Kamenjanje sv. Štefana za Štepanjo vas pri Ljubljani. Kompozicija kaže ustaljeno realistično smer, toda sliki se pozna večkrat prekinjeno delo: nima one enotnosti in sveže ne v potezah, ki odlikuje Kozmo in Damjana.

To je bila poslednja cerkvena slika v Parizu. Ko so se dogovori za Rožnik končno razbili, se je Jurij odločil za odhod v Leipzig, kamor ga je vabil bogati zemljiščni špekulant Kees, s katerim se je seznanil v pariški družbi in ki je dal v svojem novem gradiču Raschwitz slikati freske. Jurij je čez dan slikal sam v še neobljudenem gradu, zvečer pa se je vozil v Leipzig. Dognano je, da je dokončal dve freski, ki jima ni sledu, ker so sedanji lastniki grad podrli in sezidali novega.

Ker je Jurij še vedno čutil posledice prestane bolezni, je obiskal zdravnika v Leipzigu. Pokazalo se je, da je slikarjevo srce popolnoma izčrpano. Dokaj brezobzirna zdravnikova ugotovitev je strahotno vplivala na petintridesetletnega, lepote in življenja žejnega Jurija: zvečer je spisal pismo svojemu bratrancu ter se v svoji priljubljeni poljanščini nehote poslovil od sveta. Kap je storila še isto noč (8. septembra 1890) konec njegovemu življenju, ki je šele kipelo zrelosti naproti. Lojze je vdrugič zastopal Šubice na pogrebu v Nemčiji, bogato pariško umetniško zapuščino pa je pomagal urediti stari Jurijev tovariš Hynais. Slovenska publicistika se je zavedala, da je slovenski narod z Jurijem Šubicem izgubil svojega največjega umetnika, in tudi Češka se je pridružila žalovanju za njim.

Jurij je izhajal iz enakih slikarskih temeljev kakor njegov brat Janez, kajti domača delavnica je bila obema prva šola za življenje in za lasten razvoj. Jurij je bil povezan z domom in posebno z očetom bolj s čustvenimi vezmi; njegova ljubezen do svojcev je bila prav tako dejanska kot Janezova, toda očetov vpliv nanj ni bil umetniški. Jurij se je od vsega začetka razlikoval po svojem pojmovanju, ki je globoko utemeljeno v posebnosti njegovega značaja. Zaradi najožje krvne zveze se navadno primerjata življenji Janeza in Jurija Šubica, saj sta potekli skoraj v istem času. Jurijevo zlato srce se je vedno izkazalo do očeta, matere, sestre in bratov, toda hodil je svoja pota, ki so se mu zdela za njegov razvoj potrebna. Ni se oklepal ne gesel ne doktrin, ampak je že zgodaj čutil s svojim narodom, h katerega prosvetnim delavcem se je prišteval že doma, pa tudi na tujem, kjer je intenzivno doživljal domačo ustvarjalnost ter jo spremljal in vrednotil s trdno sodbo. To mu je dajalo ravnovesje v navidezno lahkoživem in neurejenem umetniškem življenju. Vedno je bil delavec na polju domače kulture in sodelavec pri njenem ustvarjanju. Nji dolguje impulze za marsikatero delo, ki ga je pripeljalo do sodobnega umetnostnega pojmovanja. Občevanje s slovenskimi izobraženci in književniki ga je privedlo do samostojnega umetnostnega dela, ki je teklo vzporedno z razvojem realizma v slovenski književnosti. V svojem delu je sledil le svojemu močnemu instinktu, ki je narekoval svobodo v odnosu do sveta: svet mu ni bil nosilec idej in nespremenljive usode, ampak paša očem, ki so edine zmožne spoznati pravilno sliko narave.

Tipajoči so prvi poskusi svobodnega risanja, ko se mladenič za nekaj časa reši šolskega pritiska in stoji sam sebi prepuščen pred naravo. Brez šolske opore je sprva uspeh slaboten, toda z delom raste tudi gotovost in Jurij ima že pred Parizom veliko slikarsko znanje. Potem pa pride velik korak v njegovem razvoju, ki je značilen za Jurijevo vdanost umetniškemu poklicu, pred katerim se umaknejo vsi predsodki. Kakor je bil v življenju sam svoj in v družbi odkrit, tako si je utrl pot v lastno slikarsko delo kljub tradicijam in celo navzlic drugače mislečim tovarišem, katerim je bil dnevni uspeh vrhunec hrepenenja. Hynais je Jurija pravilno cenil in je njegov slikarski talent dobro uporabil, toda bil je tako zelo Géromeov učenec, da je vedno ostal zvest dokumentarni risbi in se šele dolgo po Jurijevi smrti prilagodil naturalizmu. To je bil bolj motivičen preobrat kot pa nujna posledica slikarskega temperamenta. Prva leta je v Parizu naslikal Jurija v skupini umetnikov na svojem najlepšem delu, na zavesi praškega Narodnega divadla, kasneje pa je ustvaril Jurijev portret s kučmo, ki je globoko občutena podoba umetnika. Kljub prijateljstvu in tovarištvu pa je takrat, ko je v Ouezyju svobodno doživljal naravo kot najvišje ljubezni vreden umetniški motiv, moral Jurij sam najti svojo pot in opredelitev. Zato je njegovo delo tistih let tem bolj pomembno, saj mu je prineslo osebno zmago in razmah za vsa naslednja leta.

Slikarski uspeh tega preobrata je v primeri z dotedanjim slovenskim slikarstvom nepričakovano popoln. Janez je sicer slikal naravo, če ni imel drugih naročil, toda ta lepa dela so bila le plod samotnih ur, niso pa imela nikakršne razvojne vrednosti in se v njegovem delu pojavljajo dodatno v vseh dobah. Jurijevo delo pa je iskalo osvoboditev od šolske učenosti in je doseglo največjo samostojnost prav v naravi, ki je poslej glavna sestavina Jurijevih del, pa naj bodo posvetna ali cerkvena.

Prav tedaj, ko Jurij v Normandiji doživlja najglobje vtise iz narave, se je na Francoskem začela uveljavljati smer impresionistov, ki s svojim delom hodijo po taki poti, kakršno je Jurij zaslutil. Če bi se bil priključil tej skupini, bi bil morda postal skrajen naturalist in bi moral prelomiti zveze z družbo in svetom, ki se je rogal novim umetnikom in jim onemogočal življenje in delo. Dosegel bi morda naprednejšo stopnjo umetnostnega razvoja, toda prepad med njim in njegovim narodom, ki bi stal brez najprimitivnejšega razumevanja ob takem razvojnem skoku, bi se tako povečal, da bi Jurij potem pripadal tuji kulturni skupini in jo bogatil, kakor je to storilo pred njim že mnogo slovenskih umetnikov. Toda Juriju je manjkalo ono revolucionarno mišljenje, ki je edino zmožno poslednjega koraka in ki završe sleherno upoštevanje tradicije. Bil je le pošten v svojem mišljenju in se je po tej poti približeval naravi, ki zanj nikoli ni zgubila vse svoje epične vsebine. Tu je ključ do njegovega žanra, podanega v kar najresnejši obliki. Jurij ni nikdar postal naturalist vtisa, marveč je ustvaril one umetniške in slikarske pogoje, ki so bili potrebni za kasnejši slovenski razvoj: Petkovšek in Kobilca sta nadaljevala Jurijevo pot ter omogočila Veselа in z njim vso skupino slovenskih impresionistov. Jurij je bil v poznejših pariških letih v zvezi z buržoazno družbeno plastjo in ji tudi v svoji domovini naslikal portrembna dela. S tem je potegnjena meja njegovemu realizmu, ki se ni zgubil v malomeščanstvu, ampak je probleme svetovnega slikarstva pripel na resničnost tedanje slovenske družbe. Zato Jurij ni ostal meteor v našem slikarskem razvoju in tujec v domovini, ampak je ustvaril nov odstavek slovenskega slikarskega razvoja, ki tako postaja organski in ga mlajša generacija nadaljuje.

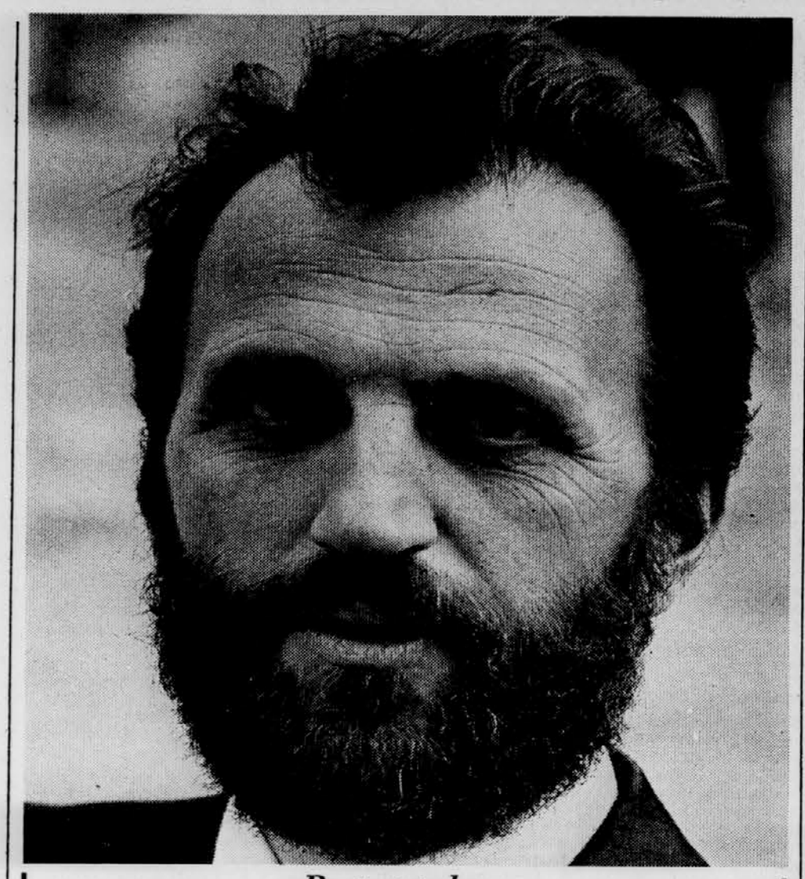
Brez dvoma bi bil Jurij ustvaril vsa večja dela, če ne bi bil svojega čopiča posojal slavnejšim slikarjem in jim služil za honorar. Toda časi so bili hudi in tedaj se je bilo težko preživeti, zlasti pri tujcu, ki je povrh pripadal docela neznanemu narodu. Jurij pa je bil sam dober in popustljiv in so mu prav opisane okoliščine jemale pogum za večji razmah. Stal je z obema nogama v vsakdanjem življenju in ga priznaval v vseh njegovih oblikah. Njegova misel je pa tudi v Parizu begala okoli domačih koč in ta razklanost, ki ni podobna ubijajočemu domotožju brata Janeza, pa vendar ne prinese popolne odločitve, je dopolnilo za razlago Jurijevega anonimnega dela po tuji zasnovi. S takim delom je zaslužil toliko, da je mogel v Parizu živeti življenje kulturnega človeka in se povrh vdajati onem uvrtincu velemestne zabave, ki je tako značilna za Pariz v prvih desetletjih tretje republike, kakor da je v morju luči, smeha, pesmi in ljubezni utapljal začasno odpoved svojim sanjam o lepotah narave, o soncu in o preprostih ljudeh, ki so živeli na zdravi grudi.

Kajti Jurij Šubic je kljub svojemu pohodu na Zahod in pomeščanjenju v Parizu ostal v bistvu sin svoje grude, s katero je čutil najglobjo zvezo. In kjerkoli se mu je razodela zemlja in se ji je svobodno prepustil, jo je občutil kot sin svojega kraja in svojih ljudi, ki so preko svoje ozke domačije soustvarjali naš narod. Narava mu je zadišala v zelenju, zatrepetala v kmečki krajini, zalesketala se mu je v beli ženski polti. Njen videz ga je opajal, optimistični odnosi pa so ustvarjali Jurijeva najzrelejša leta, polna vedrine in radosti.

Razen svoje umetnosti Jurij ni iskal ničesar v življenju: nji se je popolnoma vdal in le v njenem okviru se mu je razodevalo življenje. Meja med obema je bila tako skoraj izbrisana. Jurij je bil čist tip umetnika, čeprav je moral včasih sklepati kompromise, ki so pa često le posledice prevelikega spoštovanja poklica. Toda moč njegovega dela je taka, da se je slovenski slikarski razvoj nadaljeval prav tam, kjer ima Jurij največjo zaslugo: prinesel nam je sončni žarek v slikarstvo.

Zaradi svojega življenjskega optimizma in izredno dobrega srca je bil Jurij povsod priljubljen; ker je po življenjskem občutku pripadal razvoju, ki je dozoreval šele v bodočnosti, je bil njegov dan izpolnjen z veselimi upi in njegovo življenje srečnejše kot Janezovo. V urah čistega ustvarjanja se je približal globini življenjskega občutka nekaterih impresionistov, posebno Renoirja, toda njegovo življenjsko delo je sestavljeno iz različnih vrednot. Umsko delo se v njem popolnoma umika pred slikarsko formulacijo čutnih zaznav, doživljenih v lahkotnem procesu neposrednega gledanja. S svojim delom v Parizu se je slednjič pridružil tisti smeri, ki je hodila po težavni poti iskanja resničnosti in našla zanjo nov slikarski izraz.

Janez in Jurij Šubic sta izpolnila vsak svoj čas in svojo umetniško nalogo na svoj način. Janez se je pri vsakem delu zavedal umetnikovega etičnega poslanstva in zaključil dobo slovenskega slikarskega idealizma, Jurij pa je brez programa in brez skupine našel nepreračunljivo pot v obdajajoči ga svet in življenje ter ustvaril izhodišče za nove generacije. Šele z delom obeh bratov pa se slovensko slikarstvo včlenja v univerzalnost tedanjega evropskega razvoja, katerega poslej ne zapusti več. Dolgost njunega življenja je kruta usoda močno skrajšala in delo, ki je prebogata žetev njunih mladih let, nam ni niti v celoti znano. In vendar živi tudi danes v našem slikarstvu, kajti ni se izčrpalo s časom, kvaliteto, ampak je zarodilo razvoj bodočih pokolenj.

Portret tedna

Jože Humer

Takole od daleč se nenadoma zazreš vanj, hoteč na vsak način odluščiti za portretno rabo potrebne plasti; vidne, znane, uporabne, vsakdanje se dajo hitro spraviti z njega, preostale, ki se, trdno sprijete, močno oprijemljejo jedra, pa se ob vsakem poskusu trgajo, cefrajo, postajajo luknjičave, nerabne.

Lahko je Jožetu Humru očitati, da je visok, če misliš pri tem, da štrli njegova bolj ali manj nepočesana, vsekakor pa z gosto brado okrašena glava iz bolj ali manj številne množice povprečnih ljudi. Ne boš mu pa menda šel dopovedovat, kako visoko se je obnašal, ko je docela določenemu človeku iz te množice izpovedoval, kaj si pravkar o njem in njegovem početju misli. Kakor mu gre, ti bo pojasnil za zmeraj, tak je pač moj stil.

Vendar z besedo »visok« pri Jožetu Humru dosti opraviš. Visoko ceniš, na primer, nekaj njegovih razvidnih lastnosti: delavoljnost, iznajdljivost, premočrtnost, vztrajnost... Tega mu seveda tudi ne greš pravit, ker bi morda celo čudno pogledal, o kakšni vztrajnosti govoriš, ko pa ni vztrajal ne na prvem sekretariatu za kulturo ne na okrožnem sodišču v Ljubljani ne na vrhovnem sodišču in končno (ponovno) tudi ne na drugem sekretariatu (beri: komiteju) za kulturo. Nič zmeden zaradi te sorazmerno močne fluktuacije v sorazmerno kratkem času bi ga potešil z vztrajno visokim mnenjem o njegovi nadaljnji vrlini, ki jo je mogoče preprosto imenovati pristen odziv javnosti.

Najprej bi mu oponesli jezičnega dohtarja, ki je zanj zanesljivo doštudiral v kolikor mogoče malo letih, ne da bi se pustil metati iz sedla tega (športnega) ali onega (kulturno umetniškega) konjička. Postal je jurist, kot je bil že njegov oče, in se prepuščal nekaj let še drugim vetrovom, tako da mu mirne duše zdaj lahko naslavljaš nešteta takale vprašanja: kaj pa pesmi, ali se spodobi birokratično nastrojenemu juristu sploh brati, kaj šele pisati pesmi; pa hribolazenje, odbojka, košarka, ali ni primerneje za jurista, da je malce skljućen, bledikav in kratkoviden; kako je s petjem, naj mar spodoben jurist trenira glasilke za spopade z baritonskimi glasovi, ko jih potrebuje — cele in močno namazane — za govorance pred sodniškim pultom; in sploh kultura, naj se mar na čistem juridičnem profilu popači veljavna črta filistrskega izdelovalca in razlagalca zakonov, predpisov, členov in paragrafov, ker se neki Jože Humer pač odloči na uglednem zborovanju delegatov Zveze kulturnih organizacij Slovenije prevzeti funkcijo njenega (odslej) poklicnega predsednika, ko je prej izpovedal dve tipkani strani obsegajočo vero v kvaliteto, delovanja kulturnih organizacij in njihove zveze.

Na taka vprašanja je Jože Humer odgovarjal zmeraj sproti. Okolici ni bil vedno drag, ker je odgovarjal izpod visokega čela, zroč naravnost in predirljivo v vprašalca. Ta se je zdel skoraj njegov nasprotnik, ker je odgovor, najsi je bil rahlo ali grenko ciničen, oster ali le preprosto pameten, nemudoma dobil močne polemične odtenke. Pesnik — dijak in oče; pevec — včeraj in danes; zagovornik kvalitete v kulturi — nekoč v APZ in danes v ZKO in drugod.

Iz Humrove vere: V tej kulturi, ki je premica brez konca, torej ni nikoli tako slabo, da bi ne moglo biti slabše, in nikoli tako dobro, da bi ne moglo biti boljše. Toda nič ni res, da bi bil na njej kakšen vozel, mejnik med amatersko in profesionalno kvaliteto.« Profesionalno« sploh ni izraz za kvaliteto, profesionalni so samo pogoji, s katerimi naša družba omogoča kontinuiteto, strokovnost in seveda s tem tudi visoko kvaliteto nekaterih dejavnosti.

Zdaj bi veljalo neko stvar ponoviti, jo poudariti: Jože Homer ima nastop! Ta ugotovitev ima pač svoje korenine, dovolj zgodaj je vzljubil lepo literaturo, tisti njen del, ki se imenuje pesništvo. Ni pesmi samo pisal, marveč jih je veliko bral, jih recitiral; in to še počne, tako da jih cele stotine, starih in novih, dodobra pozna. Ob njih si je uril nastop, govorjenje, izražanje.

Na zborovanju, ki je bilo že omenjeno, je svoje dve strani povedal vsebinsko, interpretiral ju je, prebudil je občinstvo tudi z nastopom. (Ali mu ni lani velika množica nekdanjih in sedajih pevcev APZ »Tone Tomšič« v Križankah ploskala, ko je zgolj povezoval spored današnje študentovske pevske druščine!).

Vsebina pa je bila v nadaljnjem še takale: Težnja po kvaliteti pa prinaša delovno vnemo, pošteno delovno zadovoljstvo, dober razgled in vse več pravih užitkov in veselja v umetnosti in z njo; prinaša iskateljstvo, primerjanja in preverjanja, sodelovanja in bratenja in tovariško tekmovanje, spoštovanje do drugih in kritičnost do sebe, do svojih spoznavnih, izpovednih, organizacijskih dometov, s kritičnostjo tudi zdravo samozavest.

Neverjetno slabo bi poznal Jožeta Humra, kdo bi ne verjel, da je ves ta dolgi stavek prepisal in svoje kulturniške amaterske prakse. Kot študent je bil eden od mnogih predsednikov APZ, vendar tudi eden najneznosnejših, sitnih in vztrajno kviško, nekam v Evropo, k resnični akademskosti stremeči predsednik zbora. Pel je, predsednikoval in organiziral turneje. Ko že ni bil več član tega zbora, je še zmeraj živel z njim in mu pomagal.

Sposodimo si besedo iz nadaljevanja Humrove vere v kvaliteto: Zato, pravim, je težnja po kvaliteti v naših vrstah, v našem delovanju vir zdravja...

Zdravje je ta beseda, ki ji namenja Jože Humer posebne opravke v svojem življenju, ki se v dobršni meri seveda suče v družinskem krogu. Z otrokoma skoči zimske počitnice izrabit na sneg, poleti potuje družina po domačih in tujih mestih, pri Humrovih so štirje vneti hribolasci. V tem stiku z naravo je veliko načrtnih odločitev, pa tudi nič koliko improvizatorskih izvedb. Opaziš jih, kako znajo užívati ponujeno sonce in prenesti vsiljiv dež, vidiš jih veslati po Krki in Jadranskem morju ali celo po Blatnem jezeru.

Noben rezultat, ki ga dosežem in sem ga deležen, *pravi Jože Humer* — ni tako droban, da bi smel zamahniti nad njim, in noben tolikšen, da bi mogel obstati pri njem.

Ilustracija tega: kolikokrat je Jože Humer kot baritonist v oktetu Gallus s prav sladkim zadoščenjem povedal zgodbo o koncertu v Senožečah: »Dvorana, skrbno porábana in okrašena s cvetjem, je bila nabito polna. Poslušalo nas je najmanj 15 (petnajst) vaščanov.« Dvoranica je v resnici tolikšna, kolikor v gasilskem domu zavzame prostora starinska brizgalna. In dalje iz oktetovske prakse: koncert v dvorani palače Attems v Gorici (zvečer po prvem delu zborovanja ZKO v Novi Gorici) je končan, vendar se ljudje ne razidejo. Zahtevajo dodatek. Nekdo od pevcev za odrom poizveduje — smo že peli Mrzel veter, Jože, daj! Nihče tisti hip ni pomislil, da je Jože prišel na koncert z delovne konference, tudi sam ne. Zapel je, kot bi nadaljeval svojo popoldansko izpoved. Res jo je nadaljeval, ker bi sicer v dvorani ne zahrumel aplavz, da so Tominčevi temačni portreti na steni dobivali skoraj začuden izraz.

Janez Zadnikar

Umetnost in animacija (3)

Vsi smo ustvarjalci

Skupno ustvarjanje - Nujnost in svoboda

Ljudje smo družljiva bitja, »družbene živali«, kot nas je imenoval že Aristoteles. Naša narava, naše potrebe, način našega zadovoljevanja nas silijo v povezovanje in medsebojne odnose. Življenjska dejavnost osamljenega posameznika — naključni Robinzoni ali Kasparji — so prav tak nesmisel, kot je nesmisel razvoj jezika in zavesti brez skupnosti, ki ju uporablja. Človek se za razliko od živali zaveda svojega okolja in svoje povezave z njim ter zavestno uravnava svoje odnose.

Dosedanja privatnolastniška proizvodnja je postavila posamezniku nasproti družbo kot abstrakten mehanizem naključij. Potrebovala ga je namreč osamljenega in izoliranega, v svoj najbližji krog usmerjenega, kot pridnega in brezosebnega človeka; s standardiziranimi navadami življenja in z okusom, ki se je prilagajal zahtevam mehanizirane proizvodnje. Tak človek se je počutil svobodnega sredi brezosebne izbire v bistvu istovrstnih izdelkov množične produkcije. Enak občutek svobode je imel ob množici istovrstnih rutinskih poklicev, ki jih je opravljal. Ki jih je moral opravljati, če je hotel živeti. In ki so določali obliko, vsebino in tok njegovega življenja. Človek je pač to, kar dela; in ne to, kar si o sebi umišlja.

Ljudje delujejo in s tem tudi sodelujejo znotraj delovnega procesa. V okviru združenega dela med seboj ne izmenjavajo končnih izdelkov, ampak samo delo. Skupna sila, ki pri tem nastaja, ni le seštevek sil sodelujočih posameznikov, temveč mnogo več. To je moč, ki opravi kakovostno in količinsko delo, kakršnega posameznik ne bi zmogel. Ta združena produktivna sila se razvija sama od sebe, kakor hitro sodelujejo ljudje v združeni proizvodnji. Ne more pa se razvijati pred združitvijo posameznikov v skupnem delu. Zato je pri individualnem delu nemogoča; je notranja sila združenega dela.

Oblike sodelovanja so lahko zelo različne. Še danes občudujemo mogočne gradnje starih Azijcev, Egipčanov in Etruščanov. Skoraj samo s človeško delovno silo so prestavljali ogromne kamnite sklade in jih dvigali do višin današnjih nebotičnikov. Medtem ko en sam delavec ne more dvigniti tovora, težkega eno tono, in se mora deset ljudi pri tem napenjati, zadostuje pri sto ljudeh, da vsak zastavi le majhen del svojih sil.

Tudi iz kasnejših dob so nam ostali dokazi o skupnem ustvarjanju. Kolektivno je potekala gradnja gotskih katedral; to velja tudi za delavnice renesančnih in baročnih slikarjev — posamezno sliko je ob boji ali manj ohlapnih mojstrovih navodilih oblikovala skupina učencev. Francoska meščanska produkcija vodvilov in romanov pa je bila organizirana tako kot manufakturna delavnica; in rezultati niso izostali.

V prejšnji družbi se je zaradi delitve dela na umsko in fizično, ukazovalno in izvršilno delo družbena moč skupnega dela razvijala v bistveno okrnjeni obliki. Ne le da so bili posamezni delovni procesi ločeni med seboj še naprej so bili sami v sebi razcepljeni na notranje faze. Najtežja je bila ločitev načrtovanja in izvrševanja med posamezniki, ki med seboj niso bili ne namensko ne interesno povezani. Tako niti en niti drug del ni mogel razviti celovite produktivne moči v vsej njeni človeški polnosti. Večinoma so si ljudje, ki so jim pripadale vodstvene funkcije, prilaščali nastajajočo skupno produktivno moč ter z njeno pomočjo manipulirali nezavedne izvrševalce.

Skupno delo pa ni samo posebno pomembno pri delih, ki morajo biti opravljena v določenem zelo kratkem času. Ne le, ko gre za setev, žetev ali podobna dela, ki so odvisna od vremenskih razmer. Tudi v umetnosti je včasih potrebna in možna hitra in kvalitetna skupna produkcija. Temu se upirajo meščanski umetniki, ker pomeni prevračanje pojmovanja o posebnih procesih, ki jih ni mogoče zasledovati z znanstveno natančnostjo. In vendar je znano, da lahko nastane skupna pesem, skladba, slikarija ali skeč itd. In sicer lahko nastane na mestu samem, tukaj in zdaj kot plod skupnega celovitega delovnega procesa — kot skupna zamisel, izvedba te zamisli in njen rezultat; kot plod skupnega premisleka ali skupne čustvene navdušenosti. Lahko ima svojo trdno zgradbo, svojo vsebinsko zasnovo in oblikovno dovršenost. Ti elementi so prav tako ali še bolj trdni kot elementi individualnih umetniških stvaritev — namesto v času so se posamezne faze izvršile hkrati v prostoru. Ker so plod različnih možganov, so bolj raznolike in često bolj kritične ter izredno povezujejo ljudi med seboj.

Oblike individualne umetnosti bodo vedno obstajale. Vsak človek si bo včasih zaželel ustvariti kaj na samem, brez pomoči in sodelovanja drugih. Lahko bo to velik umetnik-mojster; mogoče bo to mlad fant, ki požvižgava skozi gozd in pleše okrog senčnih debel. Velika produktivna moč zavestnega združenega dela v neizkoriščevalskih, brezrazrednih odnosih pa bo dajala kot rezultat samosvoje umetnine, kakršnih si ne more zamisliti in jih ne uresničiti noben individualni umetnik; kar bodo produkti enakovrednih posameznikov v aktivnem, zaključnem in celovitem delovnem procesu. Po drugi strani pa lahko v delovnem kolektivu, katerega člani v prostem času sodelujejo ustvarjalno v umetniškem delovanju, take vrste delovanje učvrsti občutek in zavedanje moči združenega dela sploh. Poleg tega povzroča že sam družbeni kontakt v večini primerov produktivnega dela nekakšno tekmovanje in svojstveno podžiganje življenjske energije, ki povečujeta individualno storilnost posameznika.

Verjetno bo prav celovita, skupna, združena proizvodnja med enakovrednimi posamezniki, ki se bodo zavedli smisla in namena svojega dela, pomenila največjo novost v medčloveških odnosih, spremenila vodstveni sistem in povzročila ogromen miselni in čustveni premik pri posameznikih. Spodbujala bo odgovornost brez prisile, zavedanje lastnih odločitev in dejanj, človeško razumevanje namesto manipuliranja, čustven odnos namesto hladne preračunljivosti in nezaupanja. Ko bodo ljudje zavestno iskali medsebojnih človeških izmenjav znotraj vseh delovnih procesov, se bodo te oblike razvile in se pomnožile v neskončnost.

Vsaka doba ustvarja svoje posebne vrste umetnosti in umetniških ustanov, ki so neponovljive v drugih družbenih obdobjih. Grška umetnost ni mogla nastati med namakalnimi napravami starega Egipta. Prav tako ne med teleprinterji in računalniki današnjega časa.

Toda planirati novo umetnost bi pomenilo planirati nove umetnike. To pa je nesmiselno, ker umetnikov ni mogoče umetno ustvarjati. Tudi ne moremo govoriti o programiranju nove vsebine umetnosti mimo umetniških oblik. Lahko pa se borimo za novo pojmovanje kulture in umetnosti, ki mora izhajati iz sodobnega pojmovanja življenjskih odnosov.

Pri tem se moramo ogibati nekaterim zmotam na področju kulture:

● Misli, da bosta znanost in tehnika brez soudeležbe umetnosti razrešila vse probleme človeštva.

● Prepričanju, da je kultura uporabno sredstvo za uresničitev kratkoročnih gospodarskih in političnih ciljev.

● Veri, da se bo v tistem trenutku, ko bodo spremenjene gospodarske in družbene razmere, spremenila tudi vrhnja nadstavba; in da se bo hkrati spremenil tudi človek, kot bi bil enostaven in premočrten rezultat razmer, v katerih živi.

Bogastvo socialističnega človeka je odvisno od bogastva njegovih ustvarjalnih odnosov do sveta okrog njega; do predmetov, ljudi in procesov v tem svetu. Čim bolj bogat in raznolik je ta svet, tembolj bogat je tudi posameznik sredi njega.

Razmišljamo torej in moramo razmišljati: kako doseči, da bi vsak človek čim bolj vsestransko razvil svoje sposobnosti in dozoreval v polno in odgovorno osebnost? Najbrž je to bolj ali manj odvisno od razponov nujnega družbenega dela, potrebnega za ohranitev življenja in za njegovo reprodukcijo. Tudi naše nujne potrebe se nenehno spreminjajo in večajo. Ob zavestni družbeni organizaciji in dobrih produkcijskih pogojih pa se lahko visoko dvigne produktivnost nujnega dela; s tem se bistveno skrajša delavčev delovni dan. Seveda je predpogoj, da nujno družbeno delo ne pade na ramena enemu samemu sloju prebivalstva, temveč da ga opravljajo vsi člani družbe.

Naša družba temelji na delu in na povezavi sil proizvajalcev. Delovna mesta, kjer proizvajalci delajo in živijo, bodo vse bolj postajala središče družbene organizacije in bodo tudi nujno prevzela mesto vodstvenih žarišč današnje družbe. Tako bodo temeljne enote združenega dela pa krajevne in stanovanjske skupnosti, podaljšane šole itd. vse bolj tiste enote, ki pomagajo človeku do vsestranskega razvoja njegove osebnosti. Na teh mestih bi morali ljudje imeti čim več možnosti, da se srečujejo ne le kot delavci, ampak kot ljudje, posamezniki; tu naj bi imeli čim bolj odprt prostor za raznolike ustvarjalne dejavnosti prostega časa.

Seveda ne smemo pričakovati, da bodo novi družbeni odnosi že sami oblikovali novo umetniško občutljivost. Zbujanje in razvijanje le-te je še dolg proces in velika naloga umetnostne animacije. Pojem ni nov, ob njem pa trčimo na dvojno pojmovanje, ki se je oblikovalo med iskanjem.

Prvo pojmovanje je bolj ali manj mehanično: umetnostni animator naj bi bil organizator kulture. Razpečeval naj bi produkte profesionalne umetnosti med množico, navajal naj bi ljudi, da berejo knjige, obiskujejo gledališča in koncerte ipd. Vendar bi tako pojmovanje le stežka spreminjalo odnose v kulturi in vodilo k spoznanju novih umetnostnih potreb med ljudmi. Zadnja leta se je pokazalo kot manj primerno in nezadostno — kljub iskanju novega potrošnika v kolektivih, delovnih organizacijah in šolah dejansko ni prišlo do bistvene razširitve kulturne potrošnje, pa tudi ne do obnove umetniške produkcije. Tako pojmovanje umetnostnih potreb pravzaprav pomeni nadaljevanje, čeprav v razširjenem okviru, meščanskih odnosov enosmerne delitve dela na ustvarjalce — delavce in potrošnike-nedelavce.

Nekoliko drugačno je pojmovanje animatorja. To naj bi bil predvsem zbujevalec umetniške ustvarjalnosti pri posamezniku in skupinah v njihovem življenjskem okolju. Vemo, da nekatere tovrstne oblike že delujejo v dramskih skupinah, pevskih zborih, folklornih skupinah itd. Vendar pa večina teh dejavnosti ostaja v okvirih poustvarjanja. Morale si bodo priboriti tisti osnovni del celovite človeške ustvarjalnosti, ki jim ga je odtegnila meščanska umetniška produkcija: skupno avtorsko zamisel. Umetnostni animator bi tudi nujno sam moral biti aktiven ustvarjalec na kateremkoli od današnjih umetniških področij: v plesnem, glasbenem, likovnem ali dramskem oblikovanju. Kot pedagoga bi ga morala odlikovati tim. majevtična psihologija: posebna tehnika razvijanja dejavnosti s ciljem, da iz posameznika izvleče sposobnosti in spretnosti, ki v njem latentno obstajajo, pa se jih ne zaveda ali pa jih ni imel nikoli priložnosti preizkusiti. Naloge animatorja so: spodbujanje, kritično pričakovanje in usmerjanje.

Najbrž bodo v okviru nujnega družbenega dela potrebne vsevrstne oblike dela: znanstveno, umetniško pa različne vrste ročnih spretnosti, ozko specializirana opravila, upravljanje s stroji itd. Vsa ta dela bodo podrejena racionalni organizaciji dela z zahtevo po določenih kvalitativnih in kvantitativnih, materialno pregledljivih merilih; bodisi po porabljenem času ali kako drugače. V njih bo tudi mesto za bolj ali manj rutinska opravila profesionalnih umetnikov.

Resnična ustvarjalno-raziskovalna dejavnost, katere namen je razvoj posameznika in vzpostavljanje širših medčloveških odnosov na raznih ravneh; vse preizkušnje še nepreizkušenega z najbolj nepredvidljivimi rezultati — to kraljestvo ustvarjalne svobode pa bo najbrž človeštvu na voljo v času, ki bo prost za vse — po opravljenem nujnem delu.

Čim bolj raznolik in zanimiv, pa tudi čim bolj zavesten in celovit bo delovni proces, čim manj mehaničen in enoličen, tem bolj bo omogočal posamezniku izražanje njegovih posebnosti. In obratno: čim bolj vsestransko bo razvit posameznik kot osebnost, tem laže se bo aktivno in ustvarjalno vključeval v različne delovne procese ter se prek njih polno izražal. To nalaga po eni strani čim bolj človeško in smiselno organizacijo celovito zaključenih, smotrnih in preglednih gospodarskih delovnih procesov; po drugi strani pa omogočanje nenehnega vsestranskega razvoja in izobraževanja posameznika po njegovih vsakokratnih potrebah, željah in interesih. Torej vzgoja ob delu, delo ob igri, nujnost ob svobodi, raznolikost ob smotrni organizaciji. Svoboden razvoj človekovih ustvarjalnih moči ob učinkoviti organizaciji materialne družbene proizvodnje.

»Kraljestvo svobode« onstran nujne materialne proizvodnje kot resnično kraljestvo človeka, njegovega ustvarjalnega razvoja v umetnosti in znanosti; v še neraziskanih in še nespoznanih odnosih do skupnosti, v neslutenih doživetjih posameznika — to je velika Marxova vizija človeka, ki smo se ji mogoče za korak približali z ureditvijo samoupravnih družbenih odnosov.

Mojca Vogelnik

Vladimir Solouhin

Operacija

Odlomki iz knjige „Obtožba“ (8)

Ob pol devetih sem dobil še eno injekcijo, natanko ob devetih pa so se vrata odprla na stežaj in sestra Galja, drobcena in čedna, v snežno beli halji, da je kar vid jemalo, je potisnila v sobo ozek in dolg voziček. Pravzaprav so bila to — nosila na kolesih. Sestra mi je naročila, naj se do golega slečem, ležem na nosila in se pokrijem z rjuho.

Saj bi lahko sam šel v peto nadstropje in legel na operacijsko mizo. Zakaj me boste vozili tja, če sem pri močeh in zdrav?

— Takšni so predpisi. — In že je odšla.

Brž sem se slekel in legel pod rjuho. Že isti hip je vstopila Galja. Odpeljala me je in spremljali so me pogledi bolnikov, polni usmiljenja in razumevanja, vse do dvigala, s katerim sva se povzpela, zatem pa me je potisnila v prostor, kjer so se bliskali kirurški inštrumenti, z velikanskо okroglo lučjo nad še prazno mizo in z množico ljudi v zelenih plaščih, ki so čakali name.

— No, kako se počutite? je čebljala Agnesa Petrovna. — Kako ste spali? Nič ne skrbite, vse bo v najlepšem redu. Zdaj pa lezite semle.

Še isti hip je ob moji glavi stala mlada zdravnica — asistentka.

— Ste moj angel-varuh ali Valkira? sem se pošalil.

— Kdo pa je Valkira?

— Spremljevalka.

— Spremljevalka česa?

— Moje duše.

— Potlej sem vaš — angel-varuh...

In že mi je zabodla iglo v desni laket; igla je bila po gumijastih cevkah povezana s stekleno posodo nad mojo glavo. Levico so mi privezali k mizi. Tudi noge so mi privezali.

— Ne vznemirjajte se, Vladimir Aleksejevič. Dala vam bom narkozo. Potrudite se in dihajte čim globlje.

Na gumijasti cevki je odprla nekakšen ventil in v veno mi je jela pritekati tekočina. Dihal sem, kolikor sem mogel globoko... in spet sem nad seboj zaslišal ženski glas.

— Ali me slišite? Ali me slišite? Poskusite odpreti oči. Odprite oči.

Mukoma sem razprl veke in zapazil, da okoli mene ni več operacijske dvorane, da ležim v čisto drugem prostoru in da me potihem in vztrajno kljuva v bedru od prepone do kolena.

— Prebudite se že vendar! Vrnem se čez kaki dve uri.

V Ameriki zamrzujejo umrle milijonarje, da bi jih čez sto ali dvesto let spet odmrznili in ozdravili. Torej tudi zanje ne bo nikakršnega premora med tistim trenutkom, ko bodo zaprli oči, in onim, ko bodo oči spet odprli? V mojem primeru je potekla ura ali dve. Toda lahko bi minilo tudi milijon let. A vseeno ne bi bilo niti trenutka prekinitve, kot je ni bilo med obema stavkoma zdravnice-anastezistke: »Potrudite se in dihajte čim globlje... Odprite oči.« Še sekunda ni minila. Niti hipec. Nič. Čisto nič. Včasih pa se ljudje sploh ne zbude več iz narkoze...

•

Začel se je bolnišniški red. Zbude te ob šestih zjutraj in ti prinesejo toplomer. Stlačiš ga pod pazduho in spet zadremlješ. Enkrat na dan se oglasi zdravnik, ki te zdravi, in se pozanima, kako se počutiš. Ves preostali čas je — prost. Sprva je veljal tak red, da so lahko sorodniki in znanci kadarkoli hodili na obiske. Iz zdravniške ordinacije sem poklical Tolja Nikonova in mu pojasnil, kako me bo našel.

— Ne, ne. Kar pridi. Tudi to lahko prineseš. Da proslaviva mojo operacijo. Seveda, zaradi jeter je še poduhal nisem vse leto, toda poslušaj vendar... Kaj mi bodo moja prelepa jetra ob tejle bolezni? Naj jih položim bogu na oltar? Vidiš, kako se mi je posrečilo ohraniti jetrca. Še vina nisem pokusil, jedel skoraj nisem drugega kot skuto in med. Ne, ne kar prinesi jo. Pridi kadarkoli. Pri nas vlada svoboda. Mi smo kot obsojeni na smrt, vse nam je dovoljeno.

Šalil sem se, ko sem to govoril. Zdravnica Ogla Aleksandrovna pa je postala pozorna in prisluhnila je mojemu besedičenju. Napela je ušesa. Prav gotovo je na jutranjem zdravniškem posvetu poročala, kaj si bolniki mislijo o njihovem ravnanju (konec koncev pravilnem) in že naslednjega dne so bili obiski le od štirih do šestih popoldne.

Ko sem se znašel čisto na dnu bolnišnične hierarhije, v vlogi preprostega bolnika, sem spoznal vso veličino profesorskega poklica. Bolniki čakajo na prihod čisto navadnega zdravnika kot na veliki dogodek in posebno srečo. Ko pa se po hodniku zasliši glas Agnese Petrovne, gre po bolniških so-

Televizija vzbuja domišljijo

Med znanostjo in čarovnijo

Bi vesolje utegnilo kdaj postati „novi Vietnam“?

Od našega newyorškega dopisnika

NEW YORK, februarja — Vsakdo ima v politiki kak svoj interes: senzacionalistični tednik »National Enquirer«, ki ga baje politika ne zanima, je na predsedniških volitvah navijal za kandidata demokratske stranke. List si je izbral preprosto formulo za uspeh pri bralcih, obravnavanje skrivnostnih pojavov iz vesolja pa je pomemben sestavni del te formule. Tednik trdi, da je Jimmy Carter obljubil, da bo »razkril javnosti tajni dosje Pentagona o letečih krožnikih«, če bo postal predsednik.

Del Amerike živi s temi skrivnostnimi pojavi. Sredi zime so se na primer televizijski reporterji, policisti in vojaki državne garde z guvernerjem države New Hampshire na čelu zbrali na obali zaledenelega jezerca in poskušali razkriti zadnjega od takih misterijev. Sredi jezerca je baje neznana sila izsekala ali stalila skoraj meter debel led, tako da je nastala pravokotna luknja. Lastnica bližnje farme je prisegala, da je odprtino sredi zaledenelega jezerca izdolbel skrivnostni leteči predmet, vsi navzoči pa si niso znali pojasniti, kaj je izsekalo ali stalilo led sredi najbolj ostre ameriške zime, kar jo pomnijo v zadnjih sto letih. Najsi bo tako ali drugače, policisti in vojaki so brskali po dnu jezera, se čudili, da so se kazalci na Geigerjevih števcih tako divje premikali, potlej pa so se razšli. Udeleženci te ekspedicije nočejo pred televizijskimi kamerami nič povedati. Tako ravnanje si ljudje razlagajo, kot vselej v podobnih primerih, na dva načina: nekateri trdijo, da prikrivajo ugotovitve in podatke spravljajo v tisti famozni dosje v Pentagonu, drugi pa, da nočejo govoriti zato, ker se ne bi radi osmešili.

Z opisi podobnih ameriških vznemirljivih dogodkov bi lahko napolnili ves časnik. Morda bomo laže razumeli razmere, če omenimo, da je tudi ugledna Metropolitanska opera naposled odprla vrata takim inspiracijam. Več kot 4000 ljudi, od katerih jih je večina stala, je konec novembra lani z oglušujočim ploskanjem nagradilo v tej znameniti hiši premiero opere »Einstein na plaži«. Pred tem je občinstvo kar pet ur kot uročeno spremljalo ta nenavadni splet zvokov in luči, ki nedvomno doseže vrhunec, ko se z odra dvigne v nebo stožec svetlobe in ko se na gledališke deske spusti vesoljska ladja. Kritiki so hvaležni avtorju Robertu Wilsonu, ker je »Einstein na plaži« krajši od dvanajsturnega spektakla taistega avtorja, ki so ga pod naslovom »Življenje in čas Josifa Stalina« prikazovali v Brooklinu, gledalci in igralci pa so ob koncu, malo pred zoro, imeli vtis, kot da bi preživeli katakliz mo. A le malokdo poskuša razvozlati večpomensko sporočilo te hipnotične predstave, katere glasba, ki spominja na matematiko, posnema motorje mehanizma mašinerije, ki kroži po vesolju, pevci in plesalke plavajo v breztežnem stanju nad odrom, scena pa se nenehno spreminja, kot najbrž v Einsteinovi domišljiji. »Zdelo se mi je, kot da bi bil na Marsu in ne v Metropolitanski operi,« je zapisal kritik v New York Timesu.

Ukvarjanje z vesoljem utegne biti tudi predmet resne polemike, ki marsikaj pove o današnjem času in o ameriških nraveh. New York Times je vljudno, vendar odločno zavrnil nedavni predlog iz krogov britanskih znanstvenikov, da bi bilo za Zemljo bolj pametno, če drugim planetom ne bi pošiljala sporočil o svojem obstoju. Najbolj priljubljeni televizijski seriji, ki sta v ZDA že dolga leta na programu: britanska »Vesolje 1999« in ameriška »Zvezdne poti« sta že veliko poprej opozorili na te britansko-ameriške razlike pri pojmovanju sveta. Britanska serija izhaja iz domneve, da se vesoljski potniki lahko na svoji odisejadi srečajo zgolj s sovražnimi svetovi. Ameriška serija pa je bolj optimistična: kapitan Kirk odkriva skupaj s svojim ruskim in kitajskim sodelavcem bolj razvite in prav zato največkrat prijateljsko razpoložene planete. Iz vsega tega, pa tudi iz resne britansko-ameriške razprave o tem, ali naj Zemlja pošilja naokoli sporočila o svojem obstoju, je seveda mogoče različno sklepati: o bolj modrih ali bolj konservativnih Britancih in o bolj lahkomiselnih ali bolj samozavestnih Američanih.

Vendar pa ne zro vsi Američani tako brezskrbno na poti nebes. Ni še pojasnjeno, ali so vesti o tem, da sovjetske vesoljske ladje z laserskim orožjem opravijo z ameriškimi ladjami, plod domišljije hladne vojne ali pa se med velesilama zares kaj kuha tam gori v orbitah okoli našega planeta. Po najbolj skrajnih mnenjih, ki jih na primer izraža newyorški avantgardni »Village Voice«, bi v prihodnjih desetletjih vesolje utegnilo postati »novi Vietnam«. Pentagon ima baje celo posebne načrte za vojskovanje z laserskim orožjem z vesoljskih ladij, ki bi krožile okoli Zemlje.

Seveda bi bilo težko izluščiti resnico iz špekuliranj in morda tudi iz že opisane psihoze. Res pa je tudi, da v ZDA v zadnjem času nastaja koalicija raznih interesov okoli naslednjega koraka v vesolje, ki naj bi bil, kot trdijo, zgraditev postaje, podobne velikanskemu valju, na katerem bi bilo prostora kar za 10.000 ljudi; ta valj naj bi dokončno in revolucionarno razrešil vse težave, ki so se nakopičile pri izkoriščanju sončne energije — taka je baje osnovna predpostavitev. Ta postaja, ki bi imela kar miljo premera, bi tudi omogočila, da bi lahko črpali rude z Lune in da bi nakopičeno sončno energijo pošiljali na Zemljo.

Vse to je slišati, kot da bi prepisali iz stripov, toda ugledna glasila ameriške znanosti obravnavajo ta načrt kot razmeroma lahko uresničljiv in ne pretirano drag. Profesor fizike na univerzi v Princetonu Gerald O'Neal je v reviji »Physics Today« že leta 1973 objavil prvi članek na to temo. Od srede leta 1976 profesor dobiva denarno pomoč, ki jo prispeva agencija NASA za njegov program, že večkrat je govoril pred kongresom in se sestal z mnogimi uglednimi politiki, kot na primer s kalifornijskim guvernerjem Jerryjem Brownom, ki je v ZDA znan kot eden najbolj vnetih zagovornikov sončne energije. Po vsem tem bi lahko sklepali, da zamisel ni ne utopija ne nesmisel. Za tako dejanje je zainteresiranih veliko panog industrije, ki so poprej sodelovale pri vesoljskih programih, v zadnjih letih precej priškrnjenih. V psihozi ameriške občutljivosti za tisto, čemur pravijo naftno izsiljevanje (ZDA niso zaradi odvisnosti od uvoza nafte niti v gospodarskem pogledu taka velesila, kot so bile, se strinjajo ocenjevalci bodoče smeri zunanje politike te države), ima več možnosti za uspeh vsaka zamisel, ki obljublja, da bi ZDA poprej postale energetsko neodvisne. »Satelitski sistemi lahko zagotove velikanske količine električne energije in državi celo omogočijo, da bi v naslednjem stoletju izvažala energijo,« meni senator Wendell Ford, predsednik senatnega pododbora za vesoljske raziskave.

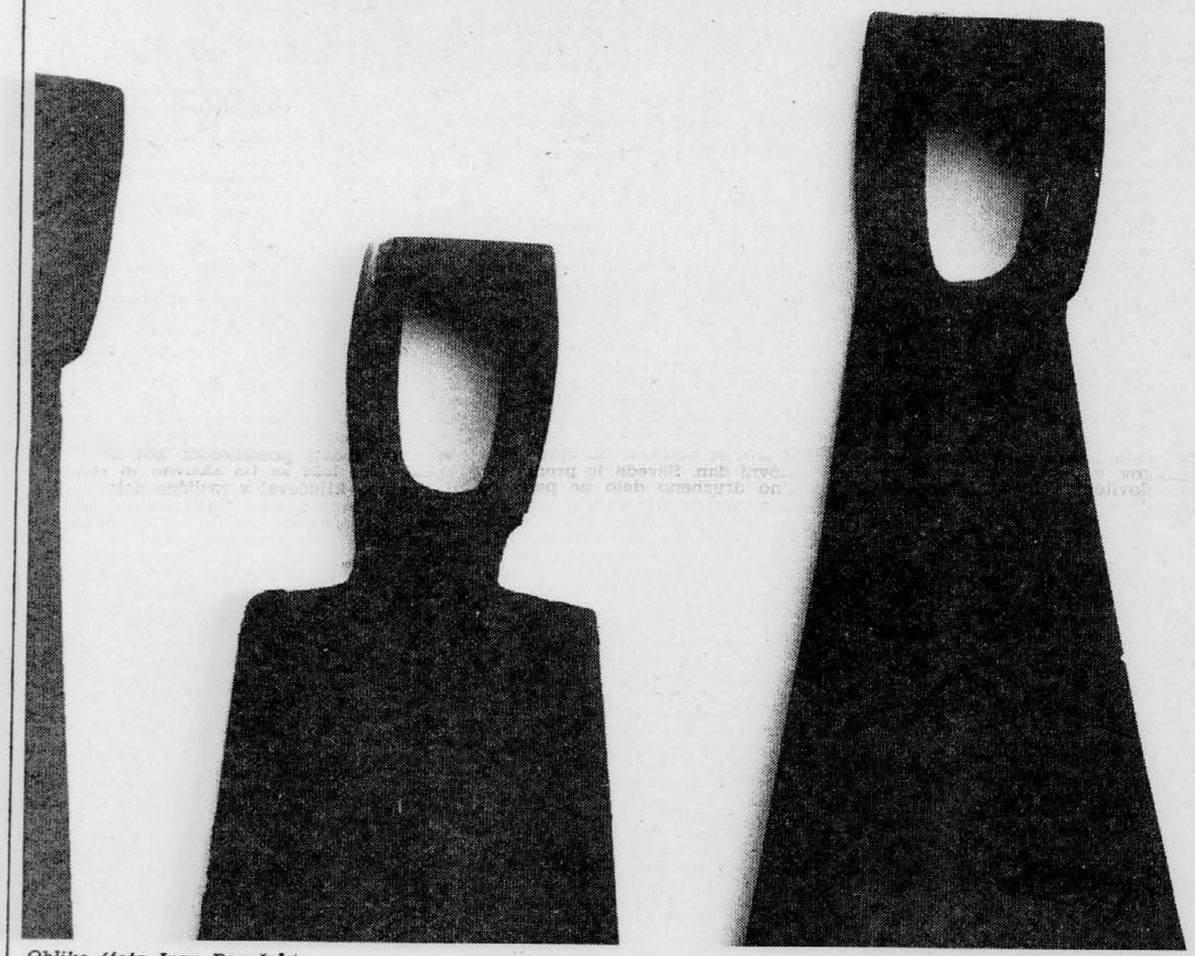
Profesor iz znamenitega Princetona trdi: »Čisto blizu Zemlje, ne dlje kot do Lune, je dovolj brezplačne energije za vse potrebe civilizacije, še veliko večje od naše«. Profesor dokazuje, da bi lahko brez težav postavili z današnjo tehniko vesoljsko postajo, tako, kot smo že omenili. Naprave za sončno energijo in vse, kar bi potrebovali za življenje v tem valju, baje ne bi stalo več kot 40 milijard dolarjev, torej toliko, kot naj bi približno ZDA prihodnje leto odštela za uvoz nafte. Profesorja O'Neala baje sprva ni hotel nihče poslušati, zdaj pa so menda tudi energetske družbe zainteresirane, da vložе denar.

Levi krogi v ZDA sumijo, da se za vso stvarjo predvsem skriva Pentagon s svojimi interesi — da bi »tekmo v oboroževanju razširili vertikalno, do zvezd«, kot pravijo. Vesti ali govorice o morilskih satelitih, ki z laserji uničujejo vohunske satelite nasprotne velesile, pripomorejo, da je taka bojazen toliko bolj upravičena. Takšne vesoljske ploščadi bi bile najidealnejše mesto za lasersko orožje, o katerem je znano, da ga izpopolnjujejo, manj znano pa je, kakšni so rezultati. Taki načrti bi morali biti skupno dejanje velesil in drugih držav, da se ne bi izrodili v »novi Vietnam«.

Omenjena ameriška televizijska serija »Zvezdne poti« je v zadnjih letih uredila problem, za katerega gre: poleg ameriškega poveljnika sta na najvišjih mestih v vesoljski ladji Rus in Kitajec. Ta filmski deténte pa ni povsem popoln. Rus je zadolžen za grozljive fotonske topove na vesoljski ladji, a v najbolj kritičnih trenutkih kaže več agresivnih nagonov kot drugi člani poveljstva, kar je morda naključje ali tudi ne. Kljub vsemu pa na ladji, ki pluje med galaksijami, vlada idilična sloga, katere edina slabost je, da je — filmska.

Kaj je od vsega tega resno — od letečih krožnikov do oboroženе dirke v vesolju? Odgovor lahko prinese le prihodnost. V Washingtonu zdaj predlagajo — in kaže, da bo tudi uspelo — naj bi ustanovili posebno »znanstveno sodišče«, katerega naloga bi bila, da bi politiki postreglo z nepristranskimi odgovori, kadar bi zašla v dvome, bodisi znanstvene ali drugačne. Videti je, da so organizatorji neke prireditve na to temo v New Yorku našli še najbolj stvaren izhod. V tem mestu je bil med 20. in 23. januarjem v hotelu Statler-Hilton »svetovni sejem« s kompromisnim naslovom: »Sejem znanstvene fantastike in čarovnij«.

Dragiša Bošković

Oblike (foto Ivan Dvoršak)

GOSPODARSKO RAZSTAVIŠČE V LJUBLJANI

prireja med 5. in 10. majem 1977
pod pokroviteljstvom
STALNE KONFERENCE MEST JUGOSLAVIJE
REPUBLIŠKEGA KOMITEJA ZA VARSTVO OKOLJA
GOSPODARSKE ZBORNICE SLOVENIJE
IN RAZISKOVALNE SKUPNOSTI SLOVENIJE

II. mednarodno razstavo Tehnika za okolje - ENV - YUG 77

Program razstave vsebuje sisteme, opremo in sredstva za aktivno zaščito okolja, in sicer: kontrolne, signalne in alarmne naprave, stroje in transportna sredstva, posebno za zbiranje, sortiranje, predelavo in vračanje odpadkov v proizvodnjo, čistilne in pretočne naprave za vodo, naprave in sredstva za zaščito in čiščenje zraka, sredstva proti hrupu, vibraciji, vlagi, smradu, mrazu in vročini, ter nesmotrnemu trošenju energije, opremo za zaščito mestnega okolja, signalne in druge vizualne komunikacije v mestih, sredstva za zaščito človeka na delovnem mestu, sredstva za zaščito favne in flore, laboratorijske in polindustrijske modele, projektiranje inženiring, strokovno literaturo.
Razstavo bo spremljalo strokovno posvetovanje »Poslovno sodelovanje v aktivni zaščiti okolja«, namenjeno prvenstveno razstavljalcem.
Gospodarsko razstavišče je v januarju 1977 razposlalo organizacijam združenega dela, ki raziskujejo, projektirajo ali proizvajajo sredstva tega programa, vabila in prijavne dokumente za udeležbo na razstavi.
Vabimo zainteresirane organizacije, ki niso prejele prospekta, splošne informacije o razstavi in prijavne dokumentacije, da se obrnejo na:

GOSPODARSKO RAZSTAVIŠČE
TEHNIKA ZA OKOLJE
Titova 50, 61000 LJUBLJANA
telefon: 310-930

bah šepet: generalica je prišla. Generalica ... Agnesa Petrovna.

Čisto navaden soldat sem, pa mi je le uspelo izprositi od prijetne sestre Valentine Aleksandrove ključ od njene sobe, in ko je odšla domov (okoli petih), sem imel zares čudovit kotiček zase. Prostoren kabinet, pisalno mizo s telefonom. Tako sem lahko nekaj ur na dan delal, čeprav nisem imel navade pisati zvečer.

Ker se v bolnišnici dnevi vlečejo, sem poprosil, naj me, ko sem že tu, temeljito pregledajo. Dneve sem prebil tako, da sem se potikal po hodnikih, hodil na rentgen, na preglede žolča, jeter.

V naši bolniški sobi se je marsikaj zgodilo. Viktor Mihajlovič je zapadel v žalost. Njegov duh je klonil. Gledam ga, oči ima polne solz. Rad bi mi nekaj povedal, pa mu ustnice drhte, ga nočejo ubogati. Ko bi le imel v svoji nočni omarici ... Toda žal ni bilo v omarici nič. Stopil sem v kabinet, ki sem ga imel naposodo, in telefoniral dobremu prijatelju.

— Čuj, lahko precej pokličeš taksi in mi prineseš steklenico vodke? Nujno je. Razumi, zares je nujno. Vem, da ne dovolijo. A na drugi strani poslopja je stranski vhod in stopnice ... Prosim te.

Kljub vsemu je poteklo štirideset minut, da sem se neopazno splazil ven, se vrnil in kot po naključju iz omarice izvlekel steklenico vodke, tâke, kot je prijatelju pač prišla pod roke, in takole mimogrede dejal užaloščenemu Viktorju Mihajloviču:

— Kaj, če bi je malo cuknila?

V življenju so najrazličnejše priložnosti, ob praznikih, pa ob ribolovu. Vendar še nikoli nisem videl na lastne oči, da bi se steklenica podobne vsebine znašla na mizi prav tisti hip, ko bi jo najbolj potrebovali.

Naslednjega dne — spet naključje — je Viktor Mihajlovič dobil pismo od žene, ki se je začelo z besedami (to pismo nam je nič kolikokrat pokazal): »Zdravo, Vitja!« ... in spet so mu stopile solze v oči, le da so bile zdaj čisto drugačne kot še dan poprej.

Ivana Adolfoviča so operirali in dva dni ni mogel igrati šaha. Počutil se je obupno. Ponoči je neznosno hropel, saj so ga operirali čisto pri grlu in ves goltanec mu je otekel. Po operaciji ga je čakala kemična terapija.

Ponavadi pravijo takole:

— Čestitamo vam. Vse se je dobro končalo. A da bi si zagotovili uspeh, da bi bili povsem gotovi, da se ne bo nikoli več ponovilo, vam priporočamo obsevanje.

Obsevanje in kemija. Radioterapija. Radioterapija in kemična terapija. Najsi se bolniki še tako malo razumejo na potankosti svojih obolenj, pa vendarle vedo, kaj pomeni, če odredijo obsevanje in kemijo; to pomeni, da imajo prav — tisto. Toda vse to vedo, dokler sta obsevanje in kemija namenjena drugim. Če pa se tako konča pri njih samih, strme v zdravnika z velikimi očmi, polnimi upanja, in kar požirajo vsako njegovo besedo.

— Z vami je vse v redu. Čisto v redu. A da bi si zagotovili uspeh, za boljšo profilakso ... Zgolj zaradi profilakse ...

Ko sem se po operaciji pogovarjal po telefonu z znancem — kirurgom, me je najprej vprašal:

— So ti predpisali obsevanje?

— Ne.

— Kemikalije?

— Tudi ne.

— So histološko analizo že dobili?

— Prav za to gre; osmi dan je že mimo, rezultatov pa še vedno ni.

Čakanje na histološke izvide, na mikroskopske analize izrezanega tumorja je za bolnike po operaciji nekaj podobnega kot tiste mučne minute, ko se sodni zbor umakne na posvet in ko kmalu zatem napovedo: »Vstanite, sodišče se vrača!« Slovesen glas bere razsodbo. Le da se te mučne minute vlečejo v bolnišnici tudi po več dni.

Zares ne vem, katerim lastnostim svoje psihe se imam zahvaliti, da se nisem trapil, ko sem čakal na rezultate histološke analize. Čakal sem, kdaj mi bodo sneli obveze, čakal, kdaj me bodo odpustili iz bolnišnice (pravzaprav tudi na to nisem čakal kdove kako nestrpno), pa je vseeno poteklo kar deset dni, a histoloških izvidov še vedno ni bilo, pa sem povprašal Olgo Aleksandrovo, kako je s tem.

— Ne gre tako hitro. Najprej s tumorja odstranijo vse maščobno tkivo, potlej tkivo napolnijo s parafinom, zatem ga razrežejo v tanke rezine. Deset dni — to je povsem normalno. Hitreje sploh ne gre.

*

Mislil sem, da bo prišel profesor s svojim spremstvom. Ali pa, da me bo poklical v svoj kabinet. Ali, da mi bo med vizito slovesno sporočil ... Pa je ob dvanajstih, opoldne, ob najbolj nevarni uri, ko je Ivan Adolfovič napadal moje kraljevsko krilo, ne da bi opazil, da pri tem pušča nezavarovanega svojega kralja, v našo sobo kot po naključju, tako mimogrede, za hipec prišel dežurni zdravnik, še čisto mlad človek. Brez kakršnegakoli uvoda mi je dejal:

— Ja, lahko vam čestitam. Z vami je vse v redu. Histološki izvidi so odlični. Čestitam vam.

Prav takrat sem premikal konja, in ko sem ga postavil, mladega zdravnika že ni bilo več.

Še istega dne mi je Leonid Danilovič, namestnik Agnese Petrovne, dejal, ko me je previjal:

— Kot da bi zadeli glavni dobitek na loteriji! Možnosti so bile ena proti sto tisoč. Res vam tega nismo pripovedovali, toda diagnoza je bila taka, da ne bi mogla biti slabša. Zdaj je najpomembneje, da ničesar ne mislite.

— Ali mi boste predpisali obsevanje in kemično terapijo? sem mu nastavil trnek.

— Računamo na zaščitne sile organizma ... je pohitela Olga Aleksandrova. Leonid Danilovič pa ji je namenil tak pogled, da se je pri priči ugriznila v jezik.

— Kaj pa izotopi? Če se ne motim, so precej skakali gor-dol.

— So vam povedali, za koliko?

— Ne spoznam se na številke, nekaj pa sem kljub vsemu razbral z njihovih vznemirjenih obrazov.

— Oh, ti ljudje v laboratoriju! Izotopi so se povzpeli nad normalo najbrž zaradi tega, ker so se v tej vaši bulici, ki smo jo odstranili, tako na gosto prepletale krvne žile. Prav zaradi njih je prišlo do napačne diagnoze.

»Kako prepričljivo govore!« — Včasih kako stvar tako povemo, da še sami verjamemo. Toda kako nezaupljiv postane bolnik! Intonacija glasu, primerjanje včerajšnjih in današnjih zdravnikovih besed — okoli tega se sučejo njegove misli.

»Računamo na zaščitne sile organizma.« — Če je histološka analiza pokazala, da je tumor nezločest, čemu potlej sploh računati na lastne sile organizma? Saj se sploh ni treba zanašati nanje. Tudi brez vašega računanja nanje bom že nekako preživel. A če se vi zanašate nanje ...

Naj omenim še droben, a zame pomemben dogodek. Na preglede jeter sem šel v prav isti laboratorij, kjer so mi opravili poskuse z izotopi. V sosedno sobo. In ko sem odhajal, se je Žana Pavlovna z nekom pogovarjala po telefonu.

— ... Ne, ne, sama sem jo videla. Bila je čisto majhna, ko so odluščili maščobno tkivo. Izotopi? Nič drugega, kot da so bile tam okoli preveč na gosto prepletene krvne žile. Ne, ne, z njim je vse v najlepšem redu. Prepričana sem o tem. — Ah, vi ste! — se je Žana Pavlovna obrnila k meni, ko je odložila slušalko. — Prav o vašem tumorju sem govorila.

— Uganil sem. In s kom ste se pogovarjali?

— Z Leonidom Danilovičem.

— Aha ...

— Tako lahko v miru živite. Najbolj pomembno je, da ne mislite na to stvar, in vse bo lepo in prav.

Vse bo prav ali pa je že v najlepšem redu? In kako mi na vsakem koraku svetujejo, naj ne mislim na to! Prišlo mi je na misel, kako je Nasredin hodža obljubil trgovcu zaklad, zavezal možaka v vrečo in ga pustil v njej ves dan, poprej pa mu je še zabičal, naj ne misli na opico, pa bo zagotovo dobil nazaj zaklad.

*

Mar Žana Pavlovna ne bi v desetih dneh imela kake druge priložnosti za pogovor z Leonidom Danilovičem o meni kot ravno oni trenutek, ko sem jo lahko slišal? Saj so že dvajsetkrat vse prerešetali in odločili! In čemu ti Pavlovna pripoveduje Leonidu Daniloviču o krvnih žilah, ko pa mi je malo poprej sam povedal isto? Hvala vsem! Trudijo se na vso moč.

Ko sem odhajal domov in se poslavljal, sem Olgi Aleksandrovni, svoji zdravnici, obljubil:

— Napisal bom krajšo povest. Popisal bom, kaj vse sem preživljal ob tem.

— In kaj ste lahko preživljali? Saj niste vedeli, kaj vam grozi. Niste viseli nad prepadom.

— In če sem vedel?

— A ste ostali tako mirni?

— Kaj pa mi je preostalo drugega ...

Dnevi so minevali, rana se je zarasla, na bolnišnico sem že skoraj pozabil. Ali nosim v sebi navito uro, ki jo je sprožil kirurgov nož? To se bo pokazalo v naslednjem letu dni. Vsakdo od nas nosi v sebi svojo uro. Razločujemo se le po tem, na katero uro je naravnan budilkin kazalec.

Že pred operacijo nisem kdove podoživljal svoje nesreče, zdaj pa sem se že povsem umiril. Zdravnikom je vendarle uspelo, da so me pomirili s svojimi prepričljivimi besedami. Tudi sam sem z enakimi besedami prepričeval svoje znance, prijatelje.

— Veste, diagnoza ni bila pravilna. Po poskusih z izotopi so se na moč prestrašili, toda izvidi histološke analize ...

— Ja, izrezali so mi velik kos. Za vsak primer. Zelo radikalna resekcija. Vendar jih razumem.

— Zakaj se rana počasi celi? Velika luknja je ostala. Izrezali so mi kilogram mesa. Pa se bo že zarasla. Prvo je, da je bil preplah odveč.

— Zakaj pod narkozo? No ... ne vem. Dolgo so se mučili, prav gotovo so preverjali limfne žleze. Ja, hvala bogu, kaže, da sem prišel suh iz vode ...

Delal sem načrte, kam jo bom mahnil aprila, maja. Kaj bom počel poleti? Kako bom nadaljeval svoj roman? In konec koncev — kako bom odslej živel?

*

— Eva, si ti? Bodi pozdravljena!

— Slabo te slišim.

— Še enkrat te pokličem.

— Zdaj te že bolje slišim. Kako se imaš?

— Kaj pomeni — kako se imam?

— Kako se počutiš?

— Imenitno ... Ali bi lahko vse pustila in odpotovala z menoj za nekaj mesecev?

— Kam pa?

— Se že domisliva. Kamčatka, Tobolsk, Bajkal, Kavkaz, Samarkand, Dušanbe, Moldavija, Susamir, Leningrad, Belo jezero, Varšava, Pariz, Salomonovi otoki ...

— Danes je torek? ... V sredo zvečer moram k šivilji pomerit obleko. Oprosti, lahko bi šla šele pojutrišnjem ...

(Konec)

danilo kiš

grobnica za borisa davidoviča

spominu leonida šejke

(1. nadaljevanje)

Poročni obred je bil sedemindvajsetega decembra tisoč devetstodevetnajstega leta na torpedovki *Spartak*, ki je bila zasidrana v kronštatskem pristanišču. Pričevanja so maloštevilna in protislovna. Po nekaterih je Zinaida Mihajlovna smrtno bleda, »z bledico, ki poroča smrt in lepoto« (Mikulin), in bolj podobna anarhistki pred ustrelitvijo kakor muzi revolucije, ki je za las ušla smrti. Mikulin govori o belem poročnem venčku v Zinaidinih laseh, tem edinem znamenju starih časov in navad, Olimski pa piše v svojih spominih o beli gazi, ki je *kakor poročni venček* ovijala ranjeno glavo Meisnerjeve. Isti Olimski, ki je v svojih spominih pokazal več objektivnosti kakor tolikanj hvaljeni Mikulin (ta tako rekoč molče preide čez osebnost Novskega), tudi sam daje popolnoma shematično podobo liku političnega komisarja v teh intimnih trenutkih: »Bil je lep, strogega pogleda, oblečen kakor menih, in je bil v tej slovesni uri bolj podoben kakemu mlademu nemškemu študentu, ki je zmagal v dvoboju, kakor političnemu komisarju, ki se je pravkar vrnil iz boja«. V preostalih podrobnostih se vsi bolj ali manj ujemajo. Ladja je bila (torej) v naglici okrašena s signalnimi zastavicami in osvetljena z žarnicami, rdečimi, zelenimi, modrimi, rdečimi. Posadka, ki je hkrati proslavljala poroko in zmago nad smrtjo, se je prikazala na krovu sveže obrita in z zardelimi obrazi, do zob oboroženа kakor za parado. Toda kablogrami, ki so obveščali generalni štab o poteku operacije in o srečni rešitvi, so pritegnili pozornost oficirjev rdeče mornarice in prihajali so v modrih plaščih, pod katerimi so imeli oblečene bele poletne uniforme. Torpedovka jih pozdravlja s piskanjem siren in z vzklikanjem posadke. Zasopli radiotelegrafist prinaša na poveljniški most, kamor sta se umaknila mladoporočenca, nešifrirane brzojavke s čestitkami, poslanimi iz vseh sovjetskih pristanišč od Astrahana do Enzelija: »Naj živita mladoporočenca! Naj živi Rdeča flota. Hura za hrabro posadko *Spartak*. Revolucionarni svet Kronštata pošlje z oklepnim avtomobilom devet zabojev francoskega šampanjca, ki so ga dan prej baje zaplenili anarhistom. Godba na pihala kronštatskega mornariškega garnizona se po dvižnem mostičku vzpenja na krov in igra koračnice. Zaradi temperature kakih trideset stopinj Celzija pod ničlo imajo instrumenti nekam čuden, počen zvok, kakor da so iz ledu. Okrog torpedovke se motovilijo motorne ladje in patruljni čolni in s signali pozdravljajo posadko. Z revolverji v rokah se stroge trojke čekistov trikrat vzpnejo na krov in zahtevajo, da se iz varnostnih razlogov prekine slavje; ob omembi imena Novskega trikrat dajo revolverje nazaj v toke in ga pridružijo oficirskemu zboru, ki vzklika *Gorko! Gorko!* Prazne steklenice šampanjca letijo čez krov kakor izstreljene topovske granate kalibra 25 milimetrov. Ob prvem svitu, ko je sonce v jutranji zimski megli videti kakor ogenj daljnega požara, neki pijan čekist pozdravlja rojstvo novega dne s salvo iz protiletalske strojnice. Mornarji leže povsod po krovu kakor mrtvi na kupih razbitega stekla, praznih steklenic, konfetov in zmrznjenih lužic francoskega šampanjca, *rdečkastega kakor kri.* (Upam, da bralec prepoznava okorno liriko Leva Mikulskega, učenca imagistov.)

Znano je, da je bil ta zakon ločen po osemnajstih mesecih in da je Zinaida Mihajlovna med nekim ilegalnim izletom v Evropo postala sopotnica sovjetskega diplomata A. D. Karamazova. Kar zadeva njen kratki zakon z Novskim, nekatera pričevanja govorijo o mučnih izbruhih ljubosumnosti in strastnih pobotanjih. To, da je Novski v navalu ljubosumnosti bičal Zinaido Mihajlovno, pa je prav tako lahko plod neke druge ljubosumne domišljije — Mikulskega. V avtobiograski knjigi *Val za valom* Meisnerjeva preide čez svoje intimne spomine, kakor da jih piše po vodi: bič se tu pojavlja samo v svojem zgodovinskem in metaforičnem kontekstu kot knuta, ki neusmiljeno šiba obraz ruskega ljudstva.

(Zinaida Mihajlovna Meisner je umrla za malarično mrzlico avgusta 1926 v Perziji. Tedaj ni imela niti trideset let.)

Rekli smo že, da je nemogoče napisati točno kronologijo življenja Novskega v letih državljanske vojne in neposredno po njej. Znano je, da se je 1920 boril proti nepokornim in despotskim emirjem v Turkestanu in da jih je ugnal s surovostjo in z zvijačo, njihovim lastnim orožjem, da je bil v soparnem poletju 1921, ki je zapisano v analih zaradi invazije malaričnih komarjev in obadov, ki so v celih rojih sedali na kri, zadolžen za likvidacijo banditizma na območju Tambova in da je bil ob tej priložnosti ranjen s sabljo ali z nožem, kar je dalo njegovemu obrazu surov pečat herojstva. Na kongresu vzhodnih narodov ga najdemo za predsedniško mizo, odsotnega, z večno cigareto med porumenelimi zobmi. Njegov govor pozdravijo z aplavzom, a neki poročevalec s kongresa opazi pomanjkanje gorečnosti in ugasel pogled tistega, ki so ga nekoč imeli za boljševističnega Hamleta. Prav tako vemo, da je bil nekaj časa komisar politične uprave kavkaško-kaspijskega revolucionarnega komiteja mornarice, da je bil član štaba artilerijske sekcije Rdeče armade, potem diplomat v Afganistanu in Estoniji. Proti koncu leta 1924 je prišel v London z delegacijo, ki se je pogajala z večno nezaupljivimi Angleži; ob tej priložnosti je na lastno pobudo navezal stike s predstavniki tradeunionov, ki so ga povabili na naslednji kongres v Hull.

Pravijo, da se je v Kazahstanu, v centrali za zveze in komunikacije, v poslednji službi, o kateri vemo, da jo je opravljal, dolgočasil in da je začel v svoji pisarni spet risati načrte in delati proračune: zdi se, da ga je bomba v velikosti oreha in z neznansko razdiralno močjo obsedala do konca življenja.

B. D. Novski, predstavnik narodnega komisariata za zveze in komunikacije, je bil aretiran v Kazahstanu 23. decembra tisoč devetstotridesetega leta od dveh zjutraj. Njegova aretacija je bila dosti manj dramatična, kakor so kasneje govorili na Zahodu. Po zanesljivem pričevanju njegove sestre ni bilo nikakršnega oboroženega odpora in ruvanja na stopnišču. Novskega so po telefonu prosili, naj hitro pride v centralo. Glas je bil nedvomno glas dežurnega inženirja Butenka. Med hišno preiskavo, ki je trajala do osmih zjutraj, so odnesli vse njegove dokumente, fotografije, rokopise, načrte in skice, pa tudi večji del njegovih knjig. To je bil prvi korak k likvidaciji Novskega. Na podlagi popolnoma novih podatkov, ki izvirajo od A. L. Rubine, sestre Novskega, so se stvari kasneje takole odvijale:

Novskega so soočili z nekim Reinholdom, I. S. Reinholdom, ki je priznal, da je vohunil za Angleže in da je po njihovem naročilu opravljal sabotaže v gospodarstvu. Novski je vztrajal pri svoji trditvi, da ne pozna in da nikoli prej ni videl tega nesrečnega človeka s skrhanim glasom in z ugaslim pogledom. Po petnajstih dneh, ki so jih pustili Novskemu za razmislek, so ga ponovno poklicali pred preiskovalca in mu ponudili sendviče in cigarete: Novski je zavrnil ponujeno in zahteval svinčnik in papir, da bi se obrnil na nekatere ljudi na najvišjih položajih. Naslednji dan navsezgodaj zjutraj so prišli ponj v celico in ga prepeljali v Suzdal. Ko je vlak z Novskim tistega ledenega januarskega jutra prispel na postajo, je bil peron prazen. Na stranskem tiru je stal en sam živinski vagon in vanj so odpeljali Novskega. Preiskovalec Fedjukin, visok, kozav in neomajen, je tedaj preživel v vagonu kakih pet ur na samem z Novskim (vrata so bila od zunaj zapahnjena) in ga poskušal prepričati o moralni dožnosti lažnega priznanja. Ta pogovor se je končal s popolnim neuspehom. Sledile so dolge noči brez dneva v samici suzdaljskega zapora, v vlažni kamniti celici, znani pod imenom *pesjak*, katere poglavitna arhitektonska vrednost je v tem, da je človek v njej kakor živ zazidan in zaradi tega doživlja svoje zemeljsko bivanje v primerjavi z večnostjo kamna in trajanja kakor prašen drobec v oceanu brezčasja. Novski ni bil več prav zdrav; dolga leta v ječi in revolucionarni zanos, ki se hrani s krvjo in z žlezami, so mu oslabili pljuča, ledvice in sklepe. Telo mu je bilo zdaj prekrito s tvori, ki so pod udarci gumijastih pendrekov pokali in izbrizgavali koristno kri skupaj z nekoristnim gnojem. Vendar se zdi, da je Novski v stiku s kamnom svoje živе grobnice prišel do nekih metafizičnih sklepov, ki se nedvomno niso dosti razločevali od tistih, ki sugerirajo misel, da je človek samo drobec prahu v oceanu brezčasja; to spoznanje pa mu je očitno prišepnilo tudi nekatere sklepe, ki jih arhitekti pesjaka niso mogli predvideti: nič za nič. Človek, ki najde v svojem srcu to heretično in nevarno misel, misel, ki govori o nepomembnosti lastnega bivanja, pa se ponovno znajde pred neko (poslednjo) dilemo: ali naj sprejme začasnost bivanja na račun tega dragocenega in drago plačanega spoznanja (ki izključuje slehemo moralnost in je to absolutna svoboda) ali naj se zaradi taistega spoznanja izroči objemu niča.

Zlomiti Novskega je bilo za Fedjukina vprašanje časti, skušnjava najvišje stopnje. V njegovi dolgi karieri preiskovalca se mu je dotlej zmerom posrečilo z lomljenjem hrbtenice zlomiti tudi voljo najbolj trmastih jetnikov (zaradi tega so mu tudi zmerom dajali najtrši material), Novski pa je zdaj stal pred njim kakor nekakšna znanstvena uganka, neznan organizem, ki se je obnašal popolnoma nepredvidljivo in netipično glede na celotno prakso. (Ni dvoma, da v tej spoštovanja vredni špekulaciji Fedjukina glede na njegovo več kakor skromno izobrazbo ni bilo ničesar knjižnega; zaradi tega se mu je tudi izmikala vsakršna zveza s teleološko presojo; najbrž se je počutil samo kot začetnik neke doktrine, ki jo je formuliral popolnoma preprosto in vsakomur razumljivo: »Tudi kamen bo spregovoril, če mu polomiš zobe.«[1]

V noči od 28. na 29. januar so iz celice pripeljali človeka, ki se je še zmerom pisal Novski, čeprav je bila to zdaj samo prazna lupina človeškega bitja, kup gnilega in izmučenega mesa. V ugaslem pogledu Novskega je bilo mogoče kot edino znamenje duše in življenja prebrati njegovo odločitev, da bo vztrajal in da bo poslednjo stran svoje biografije napisal s svojo voljo in pri polni zavesti, tako kakor se piše oporoka. To svojo misel je takole formulira: »Prišel sem v zrela leta, zakaj bi si kvaril biografijo.« Očitno je torej doumel, da ta poslednja izkušnjava ni samo zadnja stran avtobiografije, ki jo je pisal kakih štirideset let zavestnega življenja s svojo krvjo in s svojimi možgani, ampak da je pravzaprav vsota njegovega življenja, konec, na katerem vse sloni, in da je vse drugo (in da je vse drugo bilo) samo postranski traktat, računska naloga, katere vrednost je nepomembna glede na skrajno formulo, ki daje smisel tem stranskim operacijam.

Dva stražarja sta odpeljala Novskega, podpirajoč ga z obeh strani, po polmračnih stopnicah, ki so vrtoglavo peljale v globino, v najglobljo klet zapora. Prostor, v katerega sta ga pripeljala, je osvetljevala ena sama žarnica, ki je visela s stropa. Stražarja sta ga spustila in Novski se je opotekel. Slišal je, kako so se za njim zaprla železna vrata, vendar se v začetku na zavedal ničesar drugega razen te svetlobe, ki se mu je boleče zasekala v zavest. Vrata so se potem spet odprla in ista stražarja, tokrat v Fedjukinovem spremstvu, sta privlekla v celico nekega mladeniča in ga postavila pokonci kak meter pred Novskim. Novski je pomislil, da gre spet za neko lažno soočenje, eno od mnogih, in trmasto stisnil brezzobe čeljusti in z bolečim naporom odprl zatekle veke, da bi si ogledal mladeniča. Pričakoval je, da bo spet zagledal pred sabo kakega mrliča z ugaslimi očmi (kakršen je bil Reinold), vendar je z grozo, podobno slutnji, zagledal pred samo mlade in žive oči, polne človeškega strahu, *popolnoma človeškega.* Mladenič je bil gol do pasu in Novski je z začudenjem in s strahom pred neznanim dojel, da je mišičasto mladeničevo telo brez ene same modrice, brez ene same rane, z zdravo zagorelo kožo, ki je še ni načela trohnoba. A tisto, kar ga je naj presenetilo in prestrašilo, je bil ta pogled, katerega pomena ni mogel spregledati, ta neznana igra, v katero je bil pahnjen, zdaj, ko je že mislil, da se je vse končalo *na najboljši možni način.* Ali je mogel slutiti, kaj mu pripravlja genialna in peklenska intuicija Fedjukina? Fedjukin je stal za njegovim hrbtom, neviden, vendar prisoten, nem, s pridržanim dihom, in mu pustil, da se sam spomni, da se zgrozi ob misli, in mu v trenutku, ko mu bo dvom, ki ga rodi obup, prišepnil, da je to nemogoče, vrže resnico v obraz, resnico, težjo od rešilnega naboja, ki bi mu ga izstrelil v tilnik.

Ko je dvom, ki ga rodi obup, prišepnil Novskemu, da je to *nemogoče*, je zaslišal Fedjukinov glas; »če Novski ne prizna, te bomo ubili!« Mladeničev obraz se je spačil od strahu in mladenič se je vrgel na kolena pred Novskim. Ta je zaprl oči, vendar si zaradi lisic ni mogel zamašiti ušes; tako je slišal mladeničeve roteče prošnje, ki so nenadoma, kakor da se je zgodil čudež, začele podirati trdi zid njegove odločitve in rušiti njegovo voljo. Mladenič ga je rotil z drhtečim, zlomljenim glasom, naj prizna *zaradi njegovega življenja.* Novski je razločno slišal, kako sta stražarja napela revolverja. Za trdno stisnjenimi vekami se je v njem hkrati z bolečino in s slutnjo poraza oglasilo sovraštvo, ker je imel dovolj časa za razmislek in spoznanje, da ga je Fedjukin spregledal in da ga je sklenil uničiti tam, kjer se je počutil najmočnejšega: v njegovi sebičnosti; zakaj če se je on (Novski) dokopal do rešilne in nevarne misli o nepomembnosti lastnega bivanja in trpljenja, je bila to še zmerom moralna izbira. Fedjukinov intuitivni genij je zaslutil tudi to, da takšna odločitev priča o izbiri, ki torej ne izključuje moralnosti, ampak nasprotno. Revolverja sta nedvomno imela dušilce, ker je Novski komaj slišal strele. Ko je odprl oči, je mladenič ves krvav in s prerešetano lobanjo ležal pred njim.

Fedjukin ne zapravlja nepotrebnih besed, ve, da ga je Novski razumel, namigne stražarjema, naj ga odpeljeta, in stražarja ga primeta pod roko. Pusti mu štiriindvajset ur za razmislek v njegovi dobro zastraženi celici, kjer bo »pod mrtvaškim pokrovom iz kamna«[2] še enkrat lahko pretehtal svojo moralno opredelitev, ki mu demonsko prišepetava na uho, da je njegova biografija dokončana in zaokrožena, brez razpok, dovršena kakor kaka skulptura. Naslednji dan, v noči od 29. na 30. januar, se pozor ponovi: stražarja odpeljeta Novskega po vrtoglavih krožnih stopnicah v najglobljo klet zapora. Novski z grozo zasluti, da ta ponovitev ni naključna in da je del peklenskega načrta: vsak dan njegovega življenja bo plačan z življenjem nekega drugega človeka; popolnost njegove biografije bo razdeljena, delo njegovega življenja *(njegovo življenje)* bodo skazile te poslednje strani.

Fedjukinova režija je dovršena: mizanscena je ista kakor minulo noč: ista sta stražarja, isti Fedjukin, ista klet, ista razsvetljava, isti Novski: elementi popolnoma zadoščajo, da dobi ponovljeni postopek nadih identičnosti in neogibnosti, kakor si neogibno sledita dan in noč; nekoliko drugačen je samo mladenič, ki gol do pasu drhti pred Novskim (drugačen samo toliko, kolikor se različujeta dva zaporedna dneva, preživeta v isti celici). V tišini, ki za trenutek zavlada v kletni celici, Fedjukin najbrž zasluti, koliko hujša je za Novskega današnja izkušnjava od včerajšnje; ko danes stoji iz oči v oči z neznanim mladeničem, ne ostaja njegovi moralnosti niti trohica upanja niti pribežališče v misli, ki bi mu utegnila priskočiti na pomoč, v misli, ki bi mu mogla, kljub določenim zunanjim in različnim znamenjem prišepniti, da je to *nemogoče:* sinočnja hitra in učinkovita demonstracija mu je pokazala, da takšna misel ni nič vredna, da je smrtno nevarna. (In takšna misel bo postala jutri in pojutrišnjem in čez tri ali deset dni še bolj nesmiselna, še bolj nemogoča.)

Novskemu se zazdi, da od nekod pozna tega mladeniča, ki stoji pred njim. Mladenič ima belo kožo, tu in tam posuto s pegami, nezdravo polt, goste temne lase in nekoliko škilaste oči; najbrž nosi naočnike in Novskemu se zazdi, da vidi na korenu njegovega nosu sledove okvirov ravnokar snetih naočnikov. Misel, da je ta mladenič pravzaprav podoben njemu samemu pred dvajsetimi leti, se mu zazdi nesmiselna in jo poskuša zavreči, vendar si v tistem trenutku ne more kaj, da ne bi pomislil, da ima ta podobnost (če je resnična in namerna) določeno nevarnost za Fedjukinovo preiskavo in da jo je mogoče imeti za napako in razpoko v Fedjukinovi režiji. A če je bila ta podobnost namerna in sad skrbne izbire, je moral tudi Fedjukin slutiti, da bo misel na podobnost, na identičnost, nujno pripeljala Novskega do tega, da bo opazil bistveno razliko; ta podobnost bi ga morala samo opozoriti na dejstvo, da ubija ljudi, podobne sebi, ljudi, katerih biografije nosijo v sebi potencilno seme bodočih biografij, doslednih, zaokroženih, tako podobnih njegovi, vendar presekanih na samem začetku, uničenih po njegovi lastni krivdi, preden so se tako rekoč zares začele; s svojim trmastim odklanjanjem, da sodeluje s preiskavo, bo stal (že stoji) na začetku dolge vrste zločinov, storjenih zavoljo njega.

Novski za svojim hrbtom sluti Fedjukina, kako s pridržanim dihom preži na njegove misli, na njegovo odločitev, prav kakor sluti nevidno navzočnost stražarjev, ki stojita ob strani z napetima revolverjema, pripravljena izvršiti zločin *z njegovo roko.* Fedjukinov glas zazveni mirno, brez grožnje, kakor da sporoča rezultate popolnoma logične operacije: »Umrl boš, Isajevič, če Novski ne prizna«.

Preden more Novski karkoli reči, preden se more česarkoli spomniti, preden more pomisliti na sramotne pogoje svoje vdaje, ga mladenič pogleda s kratkovidnimi očmi, čisto od blizu, potem pa se skloni k njegovemu obrazu in mu z glasom, ob katerem Novski vztrepeta, prišepne:

»Boris Davidovič, ne dajte se tem pasjim sinovom!«

Isti trenutek odjekneta dva strela, skoraj hkrati, komaj slišno, kakor če izvlečeš zamašek iz steklenice šampanjca. Ne more si kaj, da ne bi odprl trdno stisnjenih vek in se prepričal o dokončnosti *svojega* zločina; stražarja sta ponovno merila iz bližine, v tilnik, s cevema, obrnjenima proti lobanji; mladeničevega obraza ni mogoče prepoznati.

Fedjukin, brez ene same besede odide iz kleti, stražarja odvedeta Novskega in ga suneta na kamnita tla. Novski preživlja tesnobne ure v svoji celici, obkrožen s podganami.

Naslednji dan zvečer, po zamenjavi tretje straže, zahteva, da ga odpeljejo k preiskovalcu.

Časopis Trud je objavil odlomke iz Fedjukinovih spominov pod naslovom Druga fronta (v avgustovski in novembrski številki 1964). Ti avtobiografski zapiski obsegajo doslej samo najzgodnejše obdobje vzaledne dejavnosti« Fedjukina, vendar se na podlagi tega gradiva, v katerem so zanimivost žive prakse zamenjala preveč shematična razmišljanja, bojim, da tudi objava njegovih celotnih spominov ne bo razkrila skrivnosti njegovega genija: zdi se mi, da je bil Fedjukin zunaj žive prakse teoretična ničla. Iz jetnikov je iztiskal priznanja po najglobljih zakonih globinske psihologije, ne da bi vedel, da ta sploh obstaja; nevede se je torej ukvarjal s človeško dušo in z njenimi skrivnostmi. A tisto, kar v Fedjukinovih spominih že zdaj zbuja pozornost, so opisi narave: surova lepota sibirske pokrajine, sončni vzhod nad zamrznjeno tundro, diluvialna deževja in izdajalske vode, ki sekajo tajgo, tišina daljnih jezer barve jekla — vse to priča o njegovem nedvomnem pisateljskem talentu.

Stavek Leva Mikulskega, s katerim je ta nekje sredi leta 1936 ovekovečil svojo lastno biografijo; pokazalo se je, da je ta metafora manj samovoljna, kakor se zdi na prvi pogled: Mikulski je umrl za srčno kapjo v samici suzdaljskega zapora. (Nekateri viri trdijo, da je bil zadavljen.)

Ilustriral Matjaž Schmidt
(Konec prihodnjič)

octavio paz

modri šopek

Octavio Paz je bil rojen leta 1914 v Mehiki. Leta 1938 se je v Parizu seznanil s surrealisti. Petdeseta leta so zanj čas plodnega pisateljevanja. Danes je profesor na harvardski univerzi. Znane so predvsem njegove zbirke pesmi z erotično vsebino. V prozi se poslužuje različnih stilov in vplivov.

Prebudil sem se premočen od potu. Tla v sobi so bila sveže poškropljena, z gladkih rdečih ploščic se je sukljala topla izparina. Okoli gole žarnice je, zmedena od močne svetlobe, slepo krožila vešča. Zvalil sem se iz viseče mreže in bos stopil čez sobo. Skrbno sem pazil, da bi se pravočasno ognil škorpijonu, če bi se kateri prikazal iz špranj v zidu, in se odpravil uživat hlad zmočenih tal. S polnimi pljuči sem zajel zrak, ki je skozi odprto okno vel s polj, in prisluhnil mogočnemu, čutnemu dihu noči. Počasi sem se vrnil k stojalu z umivalnikom in pljusknil iz vrča nekaj vode v pološčeno posodo. Zmočil sem brisačo in si otrl prsi, trebuh in noge in segel po obleki. Najprej sem se prepričal, ali se mi med gube v blagu ni zalezel mrčes. Potegnil sem obleko nase in preskakovaje zeleno obarvane stopnice oddrvel navzdol. Pri vratih sem trčil v lastnika hotela. Na eno oko je bil slep. Čemeren in molčeč je posedal v pletenem stolu pri vhodu in s priprtimi očmi vlekel cigareto.

Z zdravim očesom je poškilil vame. »Kam pa, senor?« je vprašal s hreščečim glasom.

»Na sprehod. Tu v sobi je prevroče.«

»Povsod je že zaprto. Ulice pri nas niso razsvetljene. Raje ostanite.«

Zmignil sem z rameni, zamomljal, da bom takoj nazaj, in stopil v temo. Sprva nisem ničesar razločil. Počasi sem tipal po ulici, tlakovani s ploščatimi kamni. Prižgal sem si cigareto. Nenadoma se je izza temnega oblaka prikazala luna in osvetlila belo steno, ki jo je zob časa že močno načel. Oslepljen od srebrne beline, sem obstal kot vkopan. Dahnila je komaj zaznavna sapica in zadišalo je po tamariskah. Noč je mrmrala s šumenjem listja in žuželk. V visokem plevelu so gnezdili črički. Dvignil sem pogled: tudi zvezde so druga za drugo prihajale strmet. Zamislil sem si, da je vsemirje en sam velikanski sistem znamenj, ki jih izmenjujejo ogromna bitja. Moja dejanja, cvrčanje črička, mežikanje zvezd so bili samo premolki in zlogi, nenavadni odlomki tega pogovora. Samo zlog sem bil ene same besede. Toda kaj je bila beseda? Kdo jo je izgovarjal? In komu? Vrgel sem ogorek na pločnik. Padel je kot drobcen komet in v žarečem loku pršel drobcene iskrice.

Dolgo sem počasi hodil dalje. Počutil sem se varnega in svobodnega, saj so me tiste velikanske ustnice izgovarjale tako jasno, tako radostno. Noč je bila vrt očes.

Ko sem šel čez ulico, bi prisegel, da je nekdo stopil izpod temnega obloka. Obrnil sem se, toda videl nisem ničesar. Stopil sem hitreje. Še malo in ujel sem šum podrsavanja huaračev (mehikanske sandale iz pletenih usnjenih jermenov — op. prev.) po razgretem kamnju. Poskusil sem teči. Nisem mogel, zato sem obstal. Preden sem se lahko ubranil, sem na hrbtu začutil konico noža. Mehko se je oglasilo za menoj:

»Ne premikajte se, señor, drugače boste umrli.«

Ne da bi obrnil glavo, sem vprašal: »Kaj bi rad?«

»Vaše oči, señor.« Njegov glas je bil nenavadno nežen, skoraj kot bi bil v zadregi.

»Moje oči? Kaj boš počel z njimi? Poslušaj, pri sebi imam nekaj denarja. Ni veliko, toda nekaj bo. Dam ti vse, kar imam, samo pusti, da grem. Nikar me ne ubij.«

»Ne bojte se, señor. Ne mislim vas ubiti. Samo vaše oči bi rad.«

»Zakaj vendar?«

»Moja ljubica si je izmislila, da bi rada šopek modrih oči. Tod okoli pa ni veliko modrookih ljudi.«

»Z menoj si ne boš veliko pomagal. Rjave oči imam, ne modre.«

»Ne, señor. Nikar me ne vlecite. Vem, da so modre.«

»Hombre, saj sva oba kristjana! Ne moreš mi kar tako izkopati oči. Dam ti vse, kar imam pri sebi.«

»Ne sprenevedajte se.« Glas je postal rezek. »Obrnite se.«

Obrnil sem se. Bil je majhen in droben, široki sombrero mu je napol zakrival obraz. V desnici je držal mečeto, ki se je lesketala na mesečini.

»Podržite si vžigalico k obrazu.«

Uprasnil sem vžigalico in jo dvignil. Zaradi slepečega plamenčka sem moral zapreti oči, toda razprl mi je veke. Ni dobro videl, zato se je vzpel na prste in strmel vame. Vžigalica mi je ožgala prste in odvrgel sem jo. Za trenutek je bilo vse tiho.

Ali si se prepričal? »Niso modre.«

»Zelo zviti ste, señor,« se je oglasil. »Prižgite še eno vžigalico.«

Uprasnil sem novo vžigalico in jo podržal tesno k očem. Pocukal me je za rokav: »Pokleknite!«

Pokleknil sem. Zgrabil me je za lase in mi upognil glavo nazaj. Nagnil se je čezme in pazljivo strmel. Mačeta se je bolj in bolj primikala, dokler se mi ni dotaknila vek. Zaprl sem oči.

»Odprite jih,« je ukazal. »Na široko.«

Spet sem odprl oči. Plamenček vžigalice mi je osmodil trepalnice.

Nenadoma me je izpustil. »Ne. Niso modre. Oprostite.« In ni ga bilo več.

Z dlanmi na obrazu sem se stisnil k steni. Kasneje sem se spravil pokonci in skoraj celo uro begal po opustelih ulicah. Ko sem se naposled opotekel do hotela, je njegov lastnik še vedno sedel pred vrati. Molče sem planil mimo njega. Zjutraj sem odšel iz tiste vasi.

Prevedla: Alenka Stanič